

DEN MODERNE PILEGRIMSBEVEGELSEN VED
NIDAROS DOMKIRKE
MED SÆRLIG VEKT PÅ PILEGRIMSPRESTENS ROLLE

Øyvind Vådahl

**Masteroppgave i religionsvitenskap
Det historisk-filosofiske fakultet – IKRR - seksjon for religionsvitenskap
Universitetet i Bergen 2007**

Forord

Jeg ønsker å takke alle som har bidratt til dette masterprosjektet. Først og fremst takk til min veileder Lisbeth Mikaelsson som har gitt meg god hjelp, inspirasjon til å stå på, og mange lærerike samtaler.

Takk også til Richard J. Natvig og Michael Stausberg for veiledning, og mange tips både i startfasen og underveis. Flere personer har kommet med nyttige innspill, kommentarer og litteraturtips. Takk til Ingvild Sælid Gilhus, Dag Øistein Endsjø og Vibeke Sundsbø. Spesiell takk til Silje Østerbø for god hjelp og mange gode samtaler over kaffekruset.

Takk til pilegrimsprestene Rolf Synnes, Arne Bakken og Kjell Skartseterhagen for utlån av kildemateriale og for nyttige samtaler. Takk til Liturgisk senter i Trondheim for hjelp med kilder og til Eiler Prytz på www.pilegrim.info for billedmateriale. Takk til Jarle Røkkum for all pc-hjelp gjennom hele studiet, og til Sigrid Rødseth Ulvund for pc-lån da min maskin streiket i innspurten.

Til slutt den største takk til mine foreldre, Bergljot og Valter Vådahl, som har gitt meg muligheten til å gjøre dette.

Øyvind Vådahl

Bergen den 15/5-2007

Forsiden viser et pilegrimskompass med inngraverte symboler og forsenkning i midten til telys. Pax et bonum – fred og alt godt. Foto: Øyvind Vådahl

INNHALDSFORTEGNELSE

1 Innledning

1.1 Tema.....	5
1.2 Problemstillinger og teorigrunnlag.....	6
1.3 Pilegrim og pilegrimsferd.....	8
1.4 Tidligere forskning.....	10
1.4.1 Internasjonal pilegrimsforskning.....	11
1.4.2 Pilegrimsforskning i Norge.....	12
1.5 Metode og kilder.....	16
1.6 Oppgavens struktur	

2 Trondheim som pilegrimsmål

2.1 Innledning.....	18
2.2 Den nordiske pilegrimskulturen i middelalderen.....	18
2.3 Norsk pilegrimskultur i middelalderen.....	19
2.4 Trondheim som pilegrimsmål i middelalderen.....	20
2.5 Reformasjonen og Nidaros.....	24
2.6 Oppsummering.....	26

3 Institusjonaliseringen av den moderne norske pilegrimsbevegelsen

3.1 Innledning.....	27
3.2 Institusjonalisering og organisering.....	28
3.3 Eivind Luthen og Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge.....	28
3.4 Pilegrimsinstitusjoner med base i Den norske kirke.....	30
3.4.1 Arbeidsgruppen Pilegrimsvandring i vår tid (PVT).....	31
3.4.2 Ansettelse av pilegrimsprest og Prosjekt Fornyelse av pilegrimstradisjonen.....	32
3.4.3 Pilegrimsutvalget.....	33
3.5 Andre prosjekter og samarbeidsfora.....	35
3.5.1 Pilegrimsforum Nidaros.....	35
3.5.2 Prosjekt pilegrimsleden.....	35
3.5.3 Opprettelsen av Liturgisk senter.....	36
3.5.4 Tusenårsjubileet i Trondheim 1997 og Pilegrimvandring-97.....	36
3.5.5 Pilegrimsprest i Hamar bispedømme og Pilegrimsdager på Dovrefjell.....	37
3.5.6 European Pilgrimage 2000.....	38
3.5.7 Olavsfestdagene.....	39
3.5.8 Pilegrimsmottak.....	39
3.5.9 Prosjekt Pilegrimsvegene.....	40
3.5.10 Samarbeidsforum for pilegrimsledene.....	40
3.5.11 Pilotprosjekt Pilegrimsleden – vedlikehold og merking.....	41
3.6 Oppsummering.....	42

4 Pilegrimsprestestillingen i Nidaros

4.1 Innledning.....	44
4.2 Stillingsbeskrivelse.....	44
4.3 Hvem er pilegrimsprestene.....	46
4.4 Oppsummering.....	48

5 Utviklingen av pilegrimsprestenes arbeid	
5.1 Innledning	49
5.2 Første periode 1994-1997 – Arne Bakken	49
5.3 Andre periode 1998-2002 – Kjell Skartseterhagen	52
5.4 Tredje periode 2003-2007 – Rolf M. Synnes	54
5.5 Medieaktivitet og informasjonsarbeid	57
5.6 Økumenisk arbeid	64
5.7 Åndelig veiledning og retreat	68
5.8 Oppsummering	70
6 Pilegrimsprestens innholdsproduserende rolle	
6.1 Innledning	72
6.2 Fortiden som redskap	74
6.3 Å fortelle om fortiden	76
6.4 Å vandre i fortiden	79
6.5 Å iscenesette fortiden	83
6.6 Metaforen som redskap – Espen Askeladd	86
6.7 Samtidsperspektiver som redskap – det postmoderne mennesket	91
6.8 Med kroppen som åndelig katalysator	95
7 Oppsummering og Avslutning	102
Appendiks A – Liste over pilegrimsprestenes publikasjoner	104
Appendiks B – Mandat for arbeidsgruppen ”Pilegrimsvandring i vår tid” – PVT	106
Appendiks C – Plan for prosjektet ”Fornyelse av Pilegrimstradisjonen”	107
Appendiks D – Nidaros bispedømmes strategiplan for 2005-2008	108
Kilder	109
Bøker/artikler/dokumenter	109
Presseklipp	111
Litteratur	114

1. INNLEDNING

1.1 Tema

Den 25. juli 2006 så jeg følgende skue på Nidaros domkirkes¹ vestfrontplass: Festivaldirektør for Olavsfestdagene i Trondheim Per Kvistad Uddu heises til været i en lift og henger en blomsterkrans rundt statuen av pilegrimenes skytshelgen St. Jakob, som er en av de mange figurene på Nidaros domkirkes vestfront. På bakken langt under ham står publikum, presse, myndighetsrepresentanter og medlemmer av protestantiske, ortodokse og katolske kirkesamfunn. Etter bekransningen holder en luthersk pilegrimsprest messe ute på plassen med sang og liturgi; det hele ender opp med en felles vandring inn i Nidarosdomen².

Olsokaften den 28. juli 1997, et lite tiår før denne hendelsen, ble en høytidelig seremoni avholdt på samme sted. Kronprins Haakon Magnus monterte en pilegrimslogo på sør-vestre hjørne av vestfrontplassen ved Nidaros domkirke, og markerte slik åpningen av Pilegrimsleden³ – en vandrevei mellom Oslo og Trondheim⁴ som Den norske kirke i samarbeid med myndighetene og andre aktører hadde ryddet og merket under navnet ”Prosjekt Pilegrimsleden”. Flere tusen tilskuere fikk med seg åpningen akkompagnert av Brazz Brothers, Nidaros domkor og Erik Byes fremføring av sin ”Pilegrimssang mot år 2000”. Litt av målet med ”Prosjekt Pilegrimsleden” var i følge domprost ved Nidaros domkirke Knut Andresen ”[...] å legge til rette for friluftsliv som kombinerer natur- og kulturopplevelser, og å formidle pilegrimsferdenes historiske og åndelige tradisjon til dagens vandrere” (Andresen 2005:165).

For mindre enn 20 år siden ville kanskje fortellingen om en festivaldirektørs bekransning av en helgenfigur, etterfulgt av en økumenisk messe og en pilegrimsprosesjon ledet av en statsansatt pilegrimsprest, fortonet seg som den reneste science fiction. Det samme kunne man si om offentlige pilegrimsveier åpnet av kongelige til hornmusikk og korsang Hva

---

¹ Det offisielle navnet på Nidarosdomen er Nidaros domkirke. Dette ble fastsatt på Stortinget den 1/3-1929 og gitt virkning fra 1/7-1929. Før dette hadde kirken navnet Trondhjems Domkirke. Andre navn som brukes er kortversjonen Domkirken (Andresen 2005:271)

² Fremstillingen er basert på mine feltnotater, samt en avisreportasje i Adresseavisen påfølgende dag (Rolfsen 2006)

³ Pilegrimsleden med stor P betegner den pilegrimsveien som går fra Oslo til Trondheim som ble åpnet i1997.

⁴ Jeg bruker for klarhetens skyld navnet Trondheim. Andre navn på byen er Nidaros, Throndhjem og Trondhjem, alt avhengig av tidsperiode.

har skjedd i mellomtiden? Er dette tegn på at det religiøse klima i Norge er inne i en forandringsprosess?

Seansene ovenfor inneholder mange av ingrediensene som utgjør tema for denne oppgaven. De forteller om et bredt samarbeid mellom Den norske kirke, statlige institusjoner og kommersielle kulturaktører. De sier noe om det som ser ut som en dreining mot en mer åpen og inkluderende tendens innenfor deler av Den norske kirke. Utviklingen i det økumeniske samarbeidet på kirkeledernivå er én ting, en annen er den økte tendensen man ser i mange menneskers tiltrekning til alternative måter å uttrykke sin religiøsitet på. Mye av slik aktivitet har rituell karakter. Eksempler på dette er at mange vil tenne lys på ulykkesteder, i kirken og på gravsteder. Dessuten er meditasjon, retreat og pilegrimsvandring i vinden som aldri før.

For å forsøke å belyse deler av dette feltet har jeg valgt å ta utgangspunkt i revitaliseringen av pilegrimstradisjonen i Trondheim og opprettelsen av stillingen som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke. Pilegrimskulturen i Trondheim har fra gammelt av sitt utspring i historien om kristningen av Norge og slaget ved Stiklestad i 1030. Olav Haraldssons død i dette slaget og hans påfølgende helgenstatus, førte til pilegrimsvandring til Trondheim gjennom store deler av middelalderen. Reformasjonen satte en formell stopper for pilegrimsvandring i 1537. Først i 1997 ble dette forbudet mot pilegrimsvandring opphevet i Den norske kirke⁵ (Hollerud 2003:1). Dette var samme år som åpningen av Pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim; året etter ble fast stilling som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke opprettet.

Ved å beskrive utviklingen og institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke og å fokusere på pilegrimsprestenes rolle i den, vil denne undersøkelsen forsøke å si noe om de forandringstendensene som er antydnet ovenfor.

1.2 Problemstillinger og teorigrunnlag

Oppgavens overordnede problemstilling kan formuleres slik:

- Institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke, med særlig vekt på pilegrimsprestenes rolle.

---

⁵ Basert på intervju med pilegrimsprest Rolf Synnes i avisen Fedrelandsvennen den 9/9-2003.

Med institusjonalisering menes her dannelsen av samarbeidsprosjekter, vedtak, opprettelse av stillinger og arbeidsgrupper som har utgjort en organisatorisk og økonomisk plattform for pilegrimsarbeidet. Disse institusjonene utgjør det som her kalles den moderne pilegrimsbevegelsen. Undersøkelsen kan sies å ha to hovedsiktemål. Det ene er å vise hvordan den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke har vokst frem. En redegjørelse for utviklingen av disse institusjonene vil vise at pilegrimsprestene ofte har vært sentrale aktører i dette arbeidet. Det andre hovedsiktemålet er å analysere deler av den ideologiske innholdsproduksjonen som ligger implisitt og eksplisitt i pilegrimsprestenes arbeid. Med innholdsproduksjon menes bruk av historiske elementer, symboler og metaforer, som gjennom tekster, handlinger og iscenesettelse gir pilegrimsbegrepet et nytt meningsinnhold og en fortolkning som er tilpasset samtiden. Ved å se hva pilegrimsprestene har gjort og hvordan de har gjort det vil dette forhåpentligvis tre klarere frem.

I lys av disse siktemålene kan følgende underspørsmål formuleres:

- Hvordan har den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke utviklet seg, og hvordan har den blitt organisert og institusjonalisert?
- Hva er en pilegrimsprest og hva går hans arbeid ut på?
- Hvordan forstår pilegrimsprestene sin rolle, og hvordan uttrykker dette seg i deres arbeid?
- Finnes det, for de forskjellige prestene, spillerom for ulike typer fokus og innfallsvinkler til pilegrimsprestestillingens arbeidsoppgaver?

De teoretiske innfallsvinklene som er ment å belyse disse problemstillingene er historieforståelse, meningskonstruksjon og samtidsreligiøsitet.

Historiske elementer erindres, refortolkes og anvendes i konstruksjonen av mening rundt pilegrimsfenomenet både på et praktisk og ideologisk plan. Sentrale stikkord er Olavstradisjonen, reformasjonen og Nidarosdomen. En relevant innfallsvinkel til dette er tredelingen ”å vandre i”, ”å fortelle om”, og ”å iscenesette” fortiden hentet fra boken *Historien in på livet* (Eriksen, Selberg og Garnert [red.] 2002) som vil være et teoretisk utgangspunkt for å vise hvordan pilegrimsprestenes bruk av historie uttrykker seg. Forskere som David Lowenthal (1985,1998), Ninian Smart (1998), Eric Hobsbawm (1992,1995) Jonathan Smith (1998) og Graham Tomlin (2004) vil også bli brukt til å ta opp forskjellige sider ved historieforståelsen.

Teorier om symbolikk og metaforer viser hvordan bilder og tankemønstre kan være effektive redskaper for meningskonstruksjon. Begrep kan fylles med nytt innhold ved hjelp av assosiasjon og komparasjon. Slik blir metaforer brukt på flere måter i pilegrimsarbeidet; for eksempel ved begrepene ”pilegrimen”, ”Askeladden”, ”søken”, ”veien” og ”målet”. Symbolikk i forbindelse med Nidarosdomens arkitektur og pilegrimsprestenes bruk av den gamle middelalderiske pilegrimsdrakten er mer fysiske og konkrete eksempler. For å belyse disse momentene brukes hovedsakelig lingvisten George Lakoff (1999,2004).

Pilegrimsprestenes bruk av begreper som modernisme og postmodernisme vil bli behandlet gjennom perspektiver fra religionssosiologen Pål Repstad og sosiologen Inger Furseth (2003).

Pilegrimsfenomenet har slik vi skal se elementer som inngår i deler av det samtidsreligiøse bildet i dag. Eksempler på dette er økt fokus på individualitet og ritualer, og at kroppen gjøres til en viktig del av den religiøse forståelsen. Holisme og nyreligiøsitet er stikkord her. Disse tendensene belyses ved hjelp av perspektiver fra boken *Kampen om kroppen* (Børtnes, Kraft og Mikaelsson (red.) 2004) og *The Spiritual Revolution, why religion is giving way to spirituality* (2005) av Paul Heelas og Linda Woodehead.

I denne korte redegjørelsen for teoretiske innfallsvinkler nevnes bare de mest sentrale forskerne som blir trukket inn i analysen. Hele veien vil også andre forskere fra ulike disipliner bli brukt for å nyansere eller komme med tilleggsaspekter.

1.3 Pilegrim og pilegrimsferd

Det kan være på sin plass å ta et lite etymologisk sveip over ordet pilegrim, og samtidig se litt på opprinnelsen til pilegrimsfenomenet. Endelig presenteres en definisjon på pilegrimsferd.⁶

Ordet ”pilegrim” stammer fra det latinske *peregrinus* som vanligvis blir oversatt til ”fremmed”. Per Bjørn Halvorsen utdyper denne vide forståelsen av ordet og nevner flere betydninger. Opprinnelig betydde *peregrinus* ”utlending” i forståelsen ”borger av enhver stat utenfor Roma” (Halvorsen 1996:10). Her knyttes ordet til politiske forhold med andre ord. Judith Adler peker på en militær betydning: ”The Greek term *xenetia* (from *xenos*, stranger), translated into Latin as *peregrinatio*, is of military origin, referring to a mercenary’s stay outside his country” (Adler 2002:32) Dette rimer også med oversettelsen i *Oxford Latin*

---

⁶ ”Pilegrimsferd” brukes i denne oppgaven som det engelske *pilgrimage*. Andre ord som brukes er ”valfart”, og det mer spesifiserte ”pilegrimsvandring”, som betegner pilegrimsferd til fots.

Dictionary: outlandish, strange, foreign (Morewood 1993:99) Videre peker Halvorsen på at det også kan bety "tilreisende" slik det blir brukt av Kleopas når han spør den oppstandne Jesus "Du må være den eneste tilreisende (*paroikeis, peregrinus*) i Jerusalem som ikke vet hva som er hendt der i disse dager (Luk 24,18)". Aspektene "utlendighet" og "eksil" forsterkes i følge Halvorsen i den kristne språkbruk. Et eksempel finnes i innledningen av 1 Korinterbrev "Guds kirke som bor fremmed (*paraoikoussa*) i Roma, hilser Guds kirke som bor fremmed i Korint." Slik har det også blitt vanlig i de tidlige kristne generasjoner kaller bispedømmer eller sogn for "midlertidig oppholdssted" *paroikia*. Samme ord finnes i italiensk *parròcchia*, fransk *paroisse* og engelsk *parish* (Halvorsen 1996:10).

Det reisende menneske – *homo viator*, finnes i følge sosiologen Luigi Tomasi (2002) i alle kulturer og sivilisasjoner. Mennesket i konstant bevegelse mot det som *var* det overnaturlige, og som nå kan være en reise mot det kultureksotiske, eller det hellige, har vært og er en viktig drivkraft i menneskeheten (Tomasi 2002:2). Reisen har trolig alltid vært en sentral del av menneskelig aktivitet; man har eksempelvis reist for å skaffe mat, for å flykte fra naturens krefter, for å finne bedre tider, for å søke det hellige, eller for å se seg rundt. Hvor opprinnelsen, hvis det er hensiktsmessig å spørre etter noe slikt, til reisefenomenet finnes i vår historie, er umulig å si. Idéhistorikeren Trond Berg Eriksen (1997) viser til spor i den eldre litteraturen; ved å se på de litterære kilder så ser man allerede hos Homer, på 700-tallet før Kristus, et klart reisemotiv i *Odysséen*, hvor helten drar ut som ung og vender tilbake som gammel. Reisen blir bildet på selve livet. Målet er å komme "hjem". Dette er et bilde som ofte dukker opp i noen av litteraturhistoriens største øyeblikk; eksempelvis ved vår tidsregnings begynnelse i Vergils *Aeneiden* og på trettenhundretallet i Dantes *Den Gudommelige Komedie*. (Berg Eriksen 1997:13). Slik kunne man fortsatt oppover i litteraturhistorien og sett hvordan reisemotivet går som en rød tråd gjennom det hele; ikke minst i den moderne litteraturen etter ca. 1750. Reisemotivet gjør seg gjeldende også i andre estetiske disipliner som billedkunst, teater, film, musikk og arkitektur. Man kan gjenfinne flere av disse estetiske sidene også i den moderne kristne pilegrimskulturen.

Pilegrimsferd har historisk sett vært en av de viktige reiseformene og har i følge sosialantropologene Victor og Edith Turner (1978) svært gammel opprinnelse. Pilegrimsfenomenet kan finnes med sikkerhet hos tidlige stammesamfunn som Huichol, Lunda og Shona, men i mer institusjonalisert form forbindes det med de store historiske religionene hinduismen, buddhismen, jødedommen, kristendommen og islam (Turner og Turner 1978:1). Innenfor hinduismen finnes det en mengde pilegrimssteder, hvorav Varanasi kanskje er det viktigste, og det er til enhver tid millioner på pilegrimsferd til forskjellige

steder i India (Jacobsen 1999: 130). I Buddhismen er veien et sentralt tema, og det er vanlig å oppsøke de stedene hvor Buddha reiste, som Lumbina, Sarnatha og Kusinagara. Dette er stedene hvor han henholdsvis skal ha blitt født, holdt sin første tale, og der han døde. Innenfor Islam finnes det en sterk pilegrimskultur. Pilegrimsferd til Kabaen i Mekka *hajj* er en sentral del av islamsk praksis og regnes som en religiøs forpliktelse (Vukonić 1996:126).

Det er pilegrimsferd innenfor en kristendoms-kontekst som behandles i denne oppgaven.

Sosialantropologen Alan Morinis (1992) skriver at pilegrimsferd er et resultat av ønske og tro. *Ønske* om løsning på alle slags problemer som måtte finnes i menneskets livssituasjon, og *tro* på at det finnes krefter utenfor den kjente verden som kan gjøre noe med disse problemene; alt man behøver å gjøre er å reise (Morinis 1992:1). Morinis har laget følgende definisjon på begrepet pilegrimsferd: "The pilgrimage is a journey undertaken by a person in quest of a place or a state that he or she believes to embody a valued ideal" (ibid. s.4). Denne definisjonen er nøytral i henhold til spesifikke religioner, og hvordan reisen skal arte seg med henhold til lengde eller reisemåte; den tar også høyde for at reisens mål like gjerne kan være en tilstand som et sted⁷.

1.4 Tidligere forskning

I dette avsnittet skal jeg redegjøre for noen viktige bidrag i pilegrimsforskningen. Først presenteres en del av den internasjonale forskningen på området; deretter gis en oversikt over de viktigste norske bidragene. Størst fokus vil settes på det som er skrevet om den middelalderske og særlig den moderne pilegrimskulturen i tilknytning til Nidaros domkirke. Det er viktig å presisere at dette ikke på noen måte utgir seg for å være en uttømmende redegjørelse for pilegrimsforskningen; selv om det ser ut til å være et relativt lite utforsket område i forhold til andre fenomener innenfor studiet av religion, så begynner det etter hvert å komme ut en jevn strøm av publikasjoner som omhandler pilegrimsvandringer. En fullstendig redegjørelse ville slik sprengte rammene for denne oppgaven.

---

⁷ I motsetning til disse momentene finnes andre definisjoner som er mer konkrete og religionsspesifikke. Pilegrimsforskerne Craig Bartholomew og Robert Lewelyn bruker denne definisjonen på pilegrimsferd: "Pilgrimage is a journey to a special or holy place as a way of making an impact on one's life with the revelation of God associated with that place (Bartholomew&Lewelyn 2004: xii). Her brukes verdiladede uttrykk som "hellig" "åpenbaring" og "Gud". Edith Turner legger mer vekt på de kroppslige aspektene og definerer pilegrimsferd slik: Pilgrimage is a lengthy, laborious bodily act, involving some idea of a connection with a long-dead spiritual figure at the end of it" (Turner 1978: xxi).

I internasjonal sammenheng ser det ut til å være innenfor fagdisiplinene antropologi og sosiologi at de viktigste arbeidene utføres. I norsk sammenheng er det en meget bred faglig tilnærming til området samtidig som at antall arbeider er relativt liten. Her finnes arbeider innenfor historie, arkeologi, sosialantropologi, teologi, økonomi og ressursforvaltning, og religionshistorie. Det som kan synes merkelig er at pilegrimsfenomenet ser ut til å være et relativt lite behandlet tema innenfor religionsvitenskapelige kretser i Norge, til tross for at det utgjør en viktig del av de fleste religiøse tradisjoner. Jeg håper slik at denne oppgaven vil bidra til å justere litt på dette inntrykket.

1.4.1 Internasjonal forskning

Mye av forskningen rundt pilegrimsferd har vært knyttet til motivasjonsfaktoren hos pilegrimene. Spørsmålene kan lyde: Hvordan kan man skille pilegrimer fra turister, vandrere eller turgåere? Er det noe poeng i å gjøre et slikt skille da man kan være en blanding av alle disse? Mye av forskningen har gått ut på å definere, klassifisere og typologisere pilegrimen og pilegrimsferden. Et betydelig verk er *Image and Pilgrimage in Christian Culture* (Turner&Turner 1978). Dette kan sies å være den første vidtfaende studien som forsøker å etablere et felles analyseapparat som kan anvendes fenomenologisk og komparativt på flest mulig pilegrimseksempler. En viktig del er Turner og Turners videreutvikling av Arnold van Genneps overgangsriteteorier.⁸ Turner og Turners pilegrimsteorier har til tross for en utstrakt kritikk blitt stående som et slags hovedverk innenfor pilegrimsforskningen. Det er ikke formålstjenlig, og heller ikke plass til å gå inn på denne kritikken i detalj, men jeg vil gi et par eksempler på de mest fremtredende aspektene.

Alan Morinis (1992) hevder at det ikke er fruktbart å applisere det strukturelle rammeverket som brukes i overgangsriteteori på pilegrimsforskningen: "Pilgrimage has some formal similarities to a rite of passage, just as in some cases it resembles a rite of intensification [...] but this similarity does not justify the analytical reduction of pilgrimage by assimilating it to another ritual of simpler structure" (Morinis 1992:8). Morinis hevder slik at Turner og Turners modell fører til en slags reduksjonisme og viser til en mengde eksempler på studier som viser at pilegrimsferd er høyst varierte og individuelle fenomener som vanskelig kan underlegges en enkelt teori.

Eksempler på andre som tar utgangspunkt lignende kritikker er Eade&Sallnow (red.) *Contesting the Sacred: The Anthropology of Christian Pilgrimage* (1991), Swatos&Tomasi

---

⁸ Se Turner og Turner 1978:250.

(red.) *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism, The Social and Cultural Economics of Piety* (2002) og Coleman&Eade (red.) *Reframing Pilgrimage. Cultures in Motion* (2004). Disse har også til felles at de innledningsvis diskuterer pilegrimsfenomenet, for så å presentere flere casestudier. Flere av disse verkene utgjør viktige bidrag i pilegrimsforskningen. I følge Coleman og Eade (2004) har kritikkene av Turner og Turners teorier vært et springbrett for en ny teoretisk agenda; et eksempel som nevnes er Eade&Sallnow's *Contesting the Sacred* (1991) (Coleman og Eade 2004:4).

Eksemplene jeg har beskrevet ovenfor er antropologiske og sosiologiske tilnærminger. Det finnes også etter hvert en del forskningslitteratur fra andre fagområder som behandler pilegrimsfenomenet. Innenfor turistforskningen finnes for eksempel Vukonić *Tourism and Religion* (1996), Badone&Roseman *Intersecting Journeys. The Anthropology of Pilgrimage and Tourism* (2004), og Timothy&Olsen (red) *Tourism, Religion & Spiritual Journeys* (2006).

Innenfor en mer teologisk retning finnes for eksempel Bartholomew&Hughes (red) *Explorations in a Christian Theology of Pilgrimage* (2004) og Inge *A Christian Theology of Place* (2005). I tillegg til disse bøkene finnes det en god del artikler i internasjonale tidsskrifter som omhandler pilegrimsfenomenet i en eller annen form. Det som er verdt å merke seg er at det fra ca år 2000 har vært en betydelig vekst i antall publikasjoner som omhandler dette temaet.

1.4.2 Pilegrimsforskning i Norge

Den middelalderske pilegrimskulturen er ganske grundig beskrevet i historisk og arkeologisk forskning⁹. Eksempler på norske forskere som har jobbet med det middelalderske pilegrimsfenomenet er historikerne Grethe Authén Blom, Ola Svein Stugu og Jørn Sandnes, teologen Per Bjørn Halvorsen og arkeologen Ingrid Smestad. Arbeidene deres er blant annet presentert i småskrifter og hefter som er utgitt av Riksantikvaren og Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR). Eksempler på dette er *Nidaros som pilegrimsby; et utslag av*

---

⁹ Det finnes etter hvert et rikholdig utvalg av guidebøker, billedbøker, reiseberetninger og bøker av mer populærvitenskapelig art som omhandler den revitaliserte pilegrimskulturen i Norge. Eksempler på dette er guidebøkene til Mari Kollandsrud (Kollandsrud 1997) og Alison Raju (Raju 2001). Religionshistorikeren og pilegrimsentusiasten Eivind Luthens⁹ rikholdige bokproduksjon er også et eksempel på informativ pilegrimslitteratur. (Luthen 1992, 1995,2005).

den alleuropeiske pilegrimskulturen (Blom 1992) og *Natur, kultur og tro i middelalderen* (Riksantikvaren 1996).¹⁰

Det finnes også en del forskning som tar for seg pilegrimskultur både i en middelaldersk og en moderne kontekst. Eksempel på dette er det nordiske samarbeidet som er presentert i boken *Helgonet i Nidaros. Olavskult og kristnande i Norden* (Rumar 1997). Denne har bidrag fra noen av Nordens fremste middelalderforskere, og inneholder mange artikler om både gammel og ny pilegrimskultur. En av bidragsyterne er Christian Krötzl med artikkelen ”Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden” (Krötzl 1997).

Så vidt jeg har funnet ut så finnes det ikke mange norske fagbøker som spesifikt tar for seg det moderne norske pilegrimsfenomenet. Et unntak er boken *Pilegrimen. Valfartsmotiv og valfartsmål* utgitt av religionsvitenskapelig institutt ved NTNU i 1996 (red. Karlsaune 1996). Dette er en publikasjon som er basert på et etterutdanningskurs holdt på Religionsvitenskapelig institutt ved NTNU den 29. og 30. november 1996. Bokens forskjellige bidrag presenterer et bredt utvalg av forskjellige tilnæringsmåter til pilegrimsfenomenet. Det er i tillegg til vanlige foredrag blant annet brukt film, videovisninger og performance. En viktig del av dette arbeidet ved NTNU har foregått i nært samarbeid med Centro Recherche Socio-Religiose i Padova i Italia. Sentrale forskere derfra er sosiologen Paolo Giuriati¹¹, fotografen Martin Donach, og visuellantropolog Fabio Geromo (ibid s. 6). Andre bidragsytere i boken er religionsviteren Dagfinn Rian, daværende leder for Pilegrimskontoret i Oslo Eivind Luthen, sosiolog Oddbjørn Ingebrigtsen og pilegrimsprest Arne Bakken.

Paolo Giuriati er så vidt jeg har funnet ut den eneste forskeren som har utført systematiske undersøkelser om moderne pilegrimer ved Nidaros domkirke. Undersøkelsene har blant annet foregått ved hjelp av spørreskjemaer, intervjuer, videointervjuer og fotodokumentasjon. Giuriati samarbeidet med religionssociologen Gustav Erik Gullikstad Karlsaune ved religionsvitenskapelig institutt på NTNU i Trondheim. Karlsaune som har vært opptatt av pilegrimsfenomenet i over 20 år¹² har for eksempel brukt deler av Giuriatis materiale i artikkelen ”Secular Protestants – and Pilgrims?” (Karlsaune 2002).

---

¹⁰ Andre titler er *Hellige Olavs by: middelalder til 1537* (Blom 1997), *Den Katolske kirke i Norge: verdenskirke i miniatyr* (Halvorsen 1991), *Tusen år i Olavs by* (Stugu 1996), *Helgenkonge og helgenskrin: en kongeskikkelse i forvandling fra sagatid til reformasjonstid* (Blom 1994).

¹¹ Giuriati har gjennom en årrekke drevet noen av de mest omfattende undersøkelsene på de største katolske pilegrimsmålene i Europa. Se for eksempel Giuriati (1983, 1992). På slutten av 90-tallet startet han undersøkelser i tilknytning til Nidarosdomen. Dette resulterte i det såkalte ”Trondheimsmaterialet” (Karlsaune 2002). Dette materialet finnes ved det religionssociologiske instituttet i Padova, men ble aldri fullført på grunn av Giuriatis død i 2000 (ibid s. 2).

¹² Se Karlsaunes nettside www.hf.ntnu.no/rel/person/erik

Ellers finnes det en del enkeltstående artikler som behandler den moderne pilegrimskulturen i Norge innenfor litt andre kontekster. Et eksempel på dette er: "Locality and Myth: The resacralization of Selja and the cult of St. Sunniva" (Mikaelsson 2005). Her tar religionshistorikeren Lisbeth Mikaelsson opp en side ved revitaliseringen av katolske valfartssteder representert ved de gamle klosterruinene på Selja.

Kulturforskeren Arne Bugge Amundsen tar opp spennet i samarbeidet mellom sekulære og religiøse aktører i revitaliseringen av pilegrimstradisjonene i Norge i artikkelen "Naturvandring eller indre reise? Moderne norske pilegrimer i ideologisk dobbeltlys"(Amundsen 2002). Artikkelen er en del av boken *Historien in på livet* (Eriksen, Garnert og Selberg 2002). Sentralt i Amundsens artikkel er Den norske kirkes bruk av kulturarven som redskap til å revitalisere pilegrimsfenomenet i Norge. Kulturarven, konkretisert gjennom gjenåpning og skilting av gamle veier, representerer en felleskirkelig plattform. Denne plattformen skulle hjelpe Den norske kirke med å overkomme det konfliktfylte i å ta opp gamle katolske skikker som pilegrimsvandring (Selberg 2002:17). Amundsen legger vekt på maktperspektiver og Den norske kirkes bruk av historiefortolkning som et middel til definisjonsmakt.

Pilegrimsprest mellom 1998 og 2003, Kjell Skartseterhagen, tar opp pilegrimsfenomenets plass i media i artikkelen "Pilegrim eller omstreifer? En empirisk studie." (Skartseterhagen 2003). Artikkelen er publisert i boken *Kirke i oppbrudd og forandring. Aktuelle perspektiver på norsk kirkevirkelighet*. (Engedal og Haanes 2003). Artikkelen bygger på Skartseterhagens oppgave *Pilegrim – Hvem, hvorfor, hvordan? En Undersøkelse av "pilegrimen i pressen"*, som ble skrevet i tilknytning til etterutdanningskurset "Livsmening og frelsesforståelse i det postmoderne Norge" ved Det teologiske menighetsfakultet i Oslo i 2001. Skartseterhagen prøver å vise, gjennom analyse av presseklipp, at gamle kirkelige tradisjoner kan fungere løsrevet fra sin opprinnelige meningssammenheng og skape ny mening i dagens individualistiske og pluralistiske religiøse klima.

Det er gjort en del hovedoppgaver og masteroppgaver som omhandler pilegrimsfenomenet. Eksempler på slike oppgaver er Veslemøy Selviks hovedoppgave i sosialantropologi: "En pilegrim er en hospitalero" rollekonstruksjon og bytte i møte mellom pilegrimer og deres vertskap på Camino de Santiago, Spania. (Selvik 2001), Torhild Synnøve Anderssons hovedoppgave i historie *Pilegrimsreiser i Senmoderne tid: En analyse av meditasjonsreiser i Sinai, Egypt*. (Andersson 2002), og Anne Benedicte Satos hovedoppgave i religionshistorie: *Vandring for Kristus: Navigatio Sancti Brendani Abbatis sett i lys av irsk*

pilegrimstradisjon i tidlig middelalder (Sato 2003). En oppgave som tar for seg pilegrimsreiser i Norge er Ragnhild Bjellands hovedoppgave i historie *Bot og bedring, den norske pilegrimstradisjonen i middelalderen* (Bjelland 2000).

Når det gjelder oppgaver som tar for seg pilegrimsfenomenet i tilknytning til Trondheim, har jeg funnet fem stykker; de som er mest relevante for denne undersøkelsen utdypes kort: Hilde Mari Herrebrødens hovedoppgave ved institutt for byggekunst NTH : *Underveis – Pilegrim til Nidaros*. (Herrebrøden 1995), Thomas Brandts hovedoppgave i historie ”*Da verden hadde fire hjørner*” *Myter, historie og identitet rundt tusenårsjubileet i Trondheim i 1997* (Brandt 1999), Birgit Bjørnsgårds master i økonomi og ressursforvaltning *Om verdsetting av kulturminner: Betalingsvillighet for Pilegrimsleden til Nidaros* (Bjørnsgård 2004), og Ingvild Synøve Paulsens hovedoppgave i arkeologi *Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim, Et møte med vandrere, kulturminner, steder og landskap* (Paulsen 2005). Paulsens oppgave fokuserer mye på perspektivisering av sted og landskap og hvordan kulturminner formidles og oppleves, både symbolsk og reelt.

En annen oppgave som prøver å beskrive hvordan den revitaliserte pilegrimskulturen fremtrer i diskursen rundt Pilegrimsleden er *Pilegrim – hvem, hvorfor, hvordan? En Undersøkelse av ”pilegrimen i pressen”* (Skartseterhagen 2001). Kjell Skartseterhagen tar utgangspunkt i presseklipp som omhandler pilegrimsferd. Et av målene med oppgaven er å finne en hovedtendens i motivasjonsgrunnlaget for moderne pilegrimer, og hvordan opplevelsen av å være pilegrim beskrives.

I lys av denne gjennomgangen kan man si det nye i min masteroppgave er at det er Den norske kirke, med Nidaros bispedømme i spissen, som aktør i den moderne pilegrimskulturen som blir undersøkt. Både Karlsaune (1996,2002) og Bugge Amundsen (2002) behandler disse tema, men med litt annen vinkling og bare i artikler og bokkapitler. Gjennom å se på utviklingen og institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen, samt å analysere pilegrimsprestens rolle i den, vil andre sider ved pilegrimsfenomenet bli belyst enn det vi har sett ovenfor. At dette gjøres i en religionsvitenskapelig sammenheng må også kunne karakteriseres som nytt. Dette kan man si er den vitenskapelige begrunnelsen¹³ for spørsmålsstillingene i denne oppgaven.

---

¹³ ”En vitenskapelig begrunnelse går i korthet ut på at et spørsmål er verdt å stille fordi dets svar vil øke mengden av systematisk kunnskap” (Furseth og Everett 2003:106).

1.5 Metode og kilder

I denne undersøkelsen vil det bli brukt en pluralistisk tilnærming både når det gjelder kildemateriale og metodikk. En slik tilnærming beskrives blant annet av Wendy Doniger O’Flaherty¹⁴ i boken *Women, Androgynes, and Other Mythical Beasts* (1980) som en ”Toolbox approach” (O’Flaherty 1980:6). Religionshistorikerne Siv Ellen Kraft og Richard J. Natvig påpeker i *Metode i religionsvitenskapen* (2006) at metodisk mangfold kjennetegner dagens religionsvitenskap: ”For eksempel vil religionsvitenskapelige feltarbeidsstudier ofte finne sted i kombinasjon med studier av tekster, mens studiet av historien kan bidra til forståelse av nåtiden” (Kraft og Natvig (red.) 2006:7). Metodene som blir brukt i denne undersøkelsen er for det første tekstanalyse av ulike dokumenter og historiske data. Her vil begrep som metafor, symbol, historiekonstruksjon, modernitet og postmodernitet bli tatt i bruk. For det andre har det blitt brukt religionsvitenskapelige feltarbeidsmetoder som samtale, innsamling av tekstmateriell og passiv observasjon¹⁵. Religionsvitenskapelig feltarbeid defineres av Richard J. Natvig som ”systematisk innsamling av religionsvitenskapelig relevant materiale i felten” (Natvig 2006:219). Mitt feltarbeid har skjedd i forbindelse med to besøk ved Nidarosdomen; den ene gangen i tilknytning til Olavsfestdagene i 2006, og den andre gangen et møte med pilegrimsprest Rolf Synnes. I tillegg til dette har jeg også hatt kontakt via e-post og telefon med pilegrimsprest i Hamar bispedømme Arne Bakken, og tidligere pilegrimsprest ved Nidaros domkirke Kjell Skartseterhagen.

Primærkildematerialet består av kirkens dokumenter i form av rapporter, instruksjoner, betenkninger, møtebøker og strategidokumenter. Noe av dette har jeg fått tilsendt og noe har jeg hentet fra Den norske kirkes nettsted www.kirken.no, og fra pilegrimsinformasjonssiden www.pilgrim.info. Andre kilder er pilegrimsprestenes egne tekster i form av bøker, artikler, arbeidsrapporter og småtrykk. Disse er fremskaffet på bibliotek, tilsendt privat eller kjøpt på Nidaros domkirkes butikk. Spesielt Arne Bakkens prosjektrapport *Livet beveger seg til fots, ”Fornyelse av pilegrimstradisjonen* (1997) må nevnes som en sentral kilde.

En annen del av mitt kildemateriale består av et presseklipparkiv som er utlånt fra pilegrimskontoret ved Nidaros domkirke. Klippene i arkivet er i all hovedsak fokusert på pilegrimsprestenes arbeid, men inneholder også noen mer generelle saker som angår Olavstradisjonen og Nidaros domkirkes rolle i samtiden. Arkivet spenner fra 1980 og frem til i dag og inneholder 385 klipp. De fleste av dem stammer fra tiden etter 1994, det vil si i tiden

---

¹⁴ Nå Wendy Doniger (Cavallin 2006:16).

¹⁵ ”Passiv observasjon” er mer tilstedeværelse (typisk etnologisk feltarbeid) enn ”deltakende observasjon” (typisk antropologisk feltarbeid) (Natvig 2006:207).

etter at pilegrimsarbeidet begynte å fremstå i en organisert og institusjonalisert form. I tillegg til dette har jeg også samlet en del klipp selv, både direkte fra media og gjennom Trondheim folkebiblioteks lokalsamling. Til sammen utgjør klippesamlingen 460 presseoppslag. Dette materialet gir et rikt innblikk i mange sider av pilegrimsfenomenet som ikke kommer så godt frem i de øvrige kildene. Utvalget i samlingen er til tross for sitt store omfang mangelfullt på flere områder; det er for eksempel relativt få klipp fra 1997 og 2000 som begge var begivenhetsrike år for den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke. Dette kan sies å utgjøre en viss svakhet ved klippesamlingens verdi som kilde i denne undersøkelsen. Mange av presseklippene mangler sidetall; i referansene til disse klippene markeres dette med ”uten sidetall” forkortet ”us”.

1.6 Oppgavens struktur

Etter dette innledningskapittelet kommer det i kapittel 2 en kort beskrivelse av Trondheim som pilegrimsmål i middelalderen og frem til reformasjonen. Dette har som funksjon å danne en kontekst og historisk bakgrunn for det moderne pilegrimsfenomenet. Kapittel 3 er et kapittel som viser fremveksten og institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen. Kapittel 4 er en kort redegjørelse for de formelle sidene ved pilegrimspreststillingen ved Nidaros domkirke. Kapittel 5 viser utviklingen av det konkrete arbeidet som pilegrimsprestene har utført. Jeg har delt det inn i de tre pilegrimsprestenes tidsperioder samt egne avsnitt for den økumeniske aktiviteten og rollen som åndelige veiledere. Det er for det første en empirisk kartlegging, men har også et analytisk element, hvor jeg forsøker å vise utviklingstrekk ved å sammenligne de tre hovedperiodene. Kapittel 6 viser hvordan pilegrimsprestene bidrar til ideologisk innholdsproduksjon i tilknytning til pilegrimsfenomenet, blant annet ved å bruke fortiden, symboler og samtidsperspektiver. Avslutningsvis i kapittel 7 kommer en kort oppsummering av oppgavens viktigste momenter og en diskusjon av disse i forhold til problemstillingene.

KAP 2. TRONDHEIM SOM PILEGRIMSMÅL

2.1 Innledning

Jeg vil nedenfor gjøre rede for noen hovedtrekk i den historiske bakgrunnen for Trondheim som pilegrimsmål. Dette er nødvendig for å sette den revitaliserte pilegrimstradisjonen i moderne tid inn i en historisk sammenheng. Vi skal senere se at nettopp elementer fra denne historien blir brukt som aktivt element i pilegrimsprestenes arbeid i forbindelse med dagens pilegrimsarbeid. Dette er en historie som inneholder en blanding av religion, politikk, litterært sagastoff og en relativt sparsom mengde arkeologiske funn.

Når begynte pilegrimer å valfarte til Trondheim? Det er både et enkelt og et vanskelig spørsmål på samme tid. Enkelt fordi slaget på Stiklestad og forestillingen om innføringen av kristendommen i Norge er en viktig del av vår historiske selvforståelse; vanskelig fordi kildene til dette stoffet til dels er svært problematiske. Det arkeologiske materialet er relativt lite og spredt, og de litterære kildene har stort sett bare noen setninger om pilegrimene; ofte uttrykt med flertydige og vage formuleringer. Andre spørsmål som skal tas opp, er knyttet til opphøret av pilegrimsferdene til Trondheim. Reformasjonen satte en formell stopper for all valfart, men vi skal se at det er ting som tyder på at det forløp noe annerledes i praksis. Flere steder, deriblant i Trondheim, fortsatte folk å praktisere sin tro ved å valfarte i smug. Dette sier noe om pilegrimsferd som folkereligøst fenomen. Vi skal senere se at aktører i den moderne pilegrimsbevegelsen fremstiller pilegrimsfenomenet som en grasrotbevegelse og en type religiøs praksis som passer folk flest.

Mye av forskningen som omhandler pilegrimstradisjonen i middelalderens Norge har foregått med blick mot resten av Norden og den generelle europeiske pilegrimskulturen. Derfor vil jeg kort sette de middelalderske pilegrimstradisjonene til Trondheim både inn i en europeisk, nordisk, og norsk kontekst, før jeg utdyper den nærmere i et eget avsnitt.

2.2 Den nordiske pilegrimskulturen i middelalderen

Den nordiske pilegrimskulturen har, slik historikeren Christian Krötzl (1997) har påpekt, ikke vokst frem som et særskilt fenomen. Alt tyder på at den kan betraktes som en del av den alleuropeiske pilegrimskulturen. Pilegrimsfenomenet gjorde sitt inntog i Norden med kristendommen, og på den tid hadde pilegrimskulturen utviklet seg gjennom hundreder av år i

Midtøsten og på det europeiske kontinent. Den var dessuten i konstant forandring med de skiftende geografiske, klimatiske sosiale, og kulturelle forhold. I nordisk sammenheng kom den først til Danmark på 800-tallet og senest til Finland på 1100 tallet (Krötzl 1997:141). På grunn av geografiske forhold mener Krötzl at det i nordisk sammenheng kan være fruktbart å skjelne mellom fjernvalfart til mål utenfor Norden og valfart innenfor Norden (Krötzl 1997:141). Denne kategoriseringen vil også gjelde for denne fremstillingen.

2.3 Norsk pilegrimskultur i middelalderen.

Siden den norske pilegrimstradisjonen er en del av den nordiske, og den alleuropeiske pilegrimskulturen, har den mange av de samme kjennetegn som denne. Et av disse kjennetegnene er at man kan dele inn i fjernvalfart, regional valfart og lokal valfart (Blom 1992:5 og Krötzl 1997:141).

En omfattende beskrivelse av norske pilegrimsmål fra middelalderen finner vi i Ragnhild Bjellands omfangsrike hovedoppgave i historie *Bot og Bedring. Den norske pilegrimstradisjonen i middelalderen* (Bjelland 2000). Bjelland beskriver de stedene der det finnes et eller annet arkeologisk eller skriftlig belegg som kan knyttes til norsk valfart. Oppgaven tegner et godt oversiktsbilde over norske valfartssteder i middelalderen.

Når det gjelder fjernvalfart så var det i følge Bjelland, Jerusalem, Roma og Santiago de Compostela som var de mest besøkte stedene. Andre valfartssteder i utlandet var Canterbury (St Thomas), Aachen (Karl den stores relikviesamling; Marias kjole, Kristi lendelede, Jesusbarnets svøp med mer.), Wilsnack (tre hostier med hellig blod), og Vadstena i Sverige (Hellige Birgitta).

Selv om Trondheim har vært det ubestridt største valfartsmål i Norge, så finnes det i følge Bjelland en mengde mindre valfartssteder. Disse kan best kategoriseres som lokale valfartsmål. I oversikten over valfartssteder i Norge er det også nyttig å dele inn i tidsepoker. De eldste pilegrimsmålene er de som er knyttet til de tre store byhelgenene i Norge: Olav, Sunniva og Hallvard. Tidsmessig dreier dette seg om valfartsmål fra før 1200 tallet. Til Olavskulten hører Trondheim, men også Stiklestad. Til Sunnivakulten hører Selja, Kinn og Bergen. Til Hallvardkulten hører Oslo. Bjelland påpeker at kun Trondheim kan regnes som et internasjonalt og nasjonalt valfartsmål med bred appell, mens Bergen, Oslo og Selja defineres som regionale mål. Selja og Oslo forandret ”status” til lokale pilegrimsmål henholdsvis mot

slutten av 1200-tallet og siste halvdel av 1300-tallet. Som rene lokale mål regnes i denne perioden bare Kinn og Stiklestad (Bjelland 2000:207).

I høymiddelalderen¹⁶ er det belagt funn i tilknytning til valfart på disse stedene: Fana, Røldal, Oppdal, Austad, Filefjell, Nordnes i Bergen, Tønsberg, og Borre. Det mest karakteristiske ved valfarten som oppstod i denne perioden er at den er knyttet til helbredelse. Ved Fana, Røldal, Oppdal og Austad var det hellige kors som var målet for valfarten. På Filefjell var valfarten tilknyttet et relikvieskrin i St. Thomaskirken. På Nordnes i Bergen var valfarten tilknyttet helgenen, St. Margareta av Nordnes, som ble brent der i 1301. Ved Mikaelkirken i Tønsberg er det mer usikkert hva som har vært målet, enten et hellig kors eller et relikvieskrin. I Borre er det snakk om et hellig kors ifølge kildene.

I senmiddelalderen finnes det i følge Bjelland bare kildebelegg for ett nytt mål og det er Varna (nå Værne i Rygge Østfold). Sentralt her er Johanitterhospitalet og tildelingen av San Marco-avlaten. Det vil si at avlat¹⁷ er av sentral betydning for dette valfartsmålet; noe som var vanlig også for andre mål i denne tidsepoken. I motsetning til høymiddelalderens helbredelsesmotiv kom altså bot mer i sentrum for senmiddelalderen (ibid. s. 295).

I tillegg til de belagte valfartsmålene som er beskrevet ovenfor, beskriver også Bjelland noen steder der kildegrunlaget er for tynt til å avgjøre om det i det hele kan sies å ha vært et valfartssted. Slike mulige pilegrimsmål deler Bjelland inn i ”katedralbyer” og ”lovekirker”. Katedralbyer i Norge er Oslo, Trondheim, Bergen, Stavanger og Hamar. I de tre første er valfarten belagt, mens Hamar og Stavanger altså kategoriseres som ”mulige valfartsmål”. Lovekirker er kirker som har vært bygget og opprettholdt ved gaver fra folket. Anne Eriksen bruker begrepet om ”[...] de kirker der det å gi votivgaver har vært en institusjonalisert skikk over lengre tid” (Eriksen 1986:52).

2.4 Trondheim som pilegrimsmål i middelalderen

Hovedgrunnen til at Trondheim ble et forholdsvis stort pilegrimsmål i middelalderen kan sies å være at martyrkongen Olav Haraldsson ble gravlagt der. Dette skal ha skjedd kort etter slaget på Stiklestad den 29. juli i 1030.

---

¹⁶ Her definert som tiden mellom 1200 og 1350 (Bjelland 2000:277)

¹⁷ Avlat (lat. indulgentia – ettergivelse, benådning) [...] ”ettergivelse av de timelige syndestraffer som mennesket ellers måtte sone, i jordelivet eller i skjærsilden (Neegaard 2005:13).

Olav ble helgenkåret og skrinlagt i Klemenskirken av biskop Grimekjell den 3. august i 1031. Feiringen av St. Olav skal ha kommet i gang allerede under Olavs sønn Magnus den gode (1035-47). Magnus bygget en enkel kirke – Olavskirken, og flyttet det hellige skrinet dit. Harald Hardråde (1046-66) bygget en Mariakirke og flyttet skrinet dit fra Olavskirken. Haralds sønn Olav Kyrre (1066-93) startet byggingen av Kristkirken ca 1070, og flyttet skrinet dit. Olav Kyrres kristkirke lå på det stedet hvor Nidaros domkirke står i dag og ble etter hvert utvidet til en gotisk katedral som sto ferdig ca 1300 (Andresen 2005:13). Vi ser at skrinet allerede i den første tiden ble flyttet rundt og stadig fikk finere bygg å stå i. Dette kan naturligvis ha mange grunner, men man kan tenke seg at en av grunnene kan ha vært at det stadig ble større oppmerksomhet og tilstrømming av folk til helligdommen. En annen ting som er verdt å merke seg, er at Olavsskrinet hele tiden ble flyttet til kongebygde kirker. Dette minner oss på det politiske klima som rådet på denne tiden. Utover på 1000 tallet begynte inntektene fra vikingtoktene å avta slik at høvdinge og konger fikk betydelige økonomiske problemer. Dette førte til en tilspissing av kampen om ressurser i landet (Sigurdsson 1999:79). En av løsningene på dette problemet ble et samarbeid mellom kongemakta og de religiøse aktørene. Man kan si at religionen inngikk som et alternativt maktmiddel, som et element i det redistributive systemet.¹⁸ Kristendommen ble samtidig et ideologisk redskap til å bryte ned motstand mot kongedømmet. Det var altså i dette politiske klima Olav Haraldsson ble lansert som helgen og martyr. Grethe Authén Blom skriver at man i flere land lanserte kongelige helgener i politisk hensikt og at dette var en skikk som var spesielt utbredt i England.¹⁹ Dette var jo også nettopp Olav Haraldssons hirdbiskop Grimekjells hjemland (Blom1992:17). Dette politiske bakteppe er viktig for å kunne forstå hvordan Olavskulten i sin første fase ble spredt på en verdslig måte.

I den første, grunnleggende fasen, fra Stiklestadslaget og ut 1000-tallet – som var en avgjørende fase – ble Olavs ry imidlertid spredt på en rent verdslig måte; bl.a. gjennom gamle tilhengere av kongen; flyktninger fra kong Sveins regime, sene vikingfarere, og ikke minst kjøpmenn. Kort sagt

---

¹⁸ Et redistributivt system er et system der det foregår utveksling/omfordeling av varer og tjenester gjennom en sentral instans. Eksempler er på mikronivå: antikkens patron – klientforhold, på makronivå: konger og høvdinge inngikk i liknende systemer på 1000 tallet i Norge. Et eksempel fra nyere tid er velferdstaten (Meyer 2002:18, Sigurdsson 1999:80).

¹⁹ Den engelske innflytelsen på kristningen av Norge er også tydelig representert gjennom St. Sunniva og Olav Tryggvason. I artikkelen "Locality and Myth: The Resacralization of Selja and the Cult of St. Sunniva" (2005) skriver Lisbeth Mikaelsson om denne innflytelsen: "The saint herself is another British connection, testifying to the strong influence of Britain in early Christianization of Norway" (Mikaelsson 2005:195). Om Olav Tryggvason skriver hun: "He probably knew the court at Wessex, and had learnt how royalty in England was connected to the Church and its missionary activities. It is also probable that he knew the importance of relics in the Christian cult" (Mikaelsson 2005:198).

folk som fartet omkring i nordmenneses gamle velkjente vikingområder, både i øst og vest-Europa (Blom 1992:19).

Farten på spredningen av olavskulten antydes også ved at det allerede 20 år etter helgenkåringen er funnet liturgiske bønner i engelske klostre som nevner St.Olavs navn (Andresen 2005:13). Man kan lett forestille seg at det gikk gjetord om helgenkongen på kryss og tvers av Europa på denne måten. For å få en aning om omfanget på denne utbredelsen kan det nevnes at man i dag antar at det i før-reformatorisk tid har vært minst 340 olavskirker rundt omkring i Europa. Den østligste finnes i Novgorod (tidligere Holmgard) i Russland. Det fantes også en i Istanbul (Miklagard/Konstantinopel). Av de 52 som har vært i Norge er det i dag 17 som fremdeles står. En av disse er Domkirken i Bergen (Kvam 1997:40).

En av de tidligste skriftlige kilder som nevner pilegrimstrafikken er den lærde kanniken Adam av Bremen. Denne skildringen som antyder en betydelig trafikk av pilegrimer, er fra slutten av 1070-årene.

Nordmenneses viktigste by er Trondheim. Den er nå prydet med kirker og besøkes av mange mennesker. Der ligger den høysalige konge og martyr Olavs legeme. Ved hans grav virker Herren den dag i dag de største helbredelsesundere. Og folk som tror at de [kan] hjelpes gjennom den hellige manns fortjenstfulle gjerninger, strømmer dit langveis fra. Hvis man seiler fra Ålborg eller Vendsyssel i Danmark, kommer man i løpet av én dag over til Viken, som er en by i Norge. Derfra holder man til venstre og seiler langs Norges kyst, og på den femte dagen når man frem til Trondheim. Man kan også dra en annen vei, som fører fra danskenes Skåne over land til Trondheim. Men denne veien over fjellene tar lengre tid, og ettersom den er farefull, unngås den av reisende (Adam av Bremen 1993: 212-213).

Adam av Bremens skildring antyder bare kvantitet med ord som ”mange” og ”strømmer”. Det er ut i fra dette umulig å si noe nøyaktig om hvilket antall pilegrimer man her snakker om. Noe man ellers kan lese indirekte fra Adams av Bremens beskrivelse, er at det var vanlig å reise både til lands og til vanns. Om de direkte skriftlige pilegrimsbeskrivelsene mangler, så kan man langs rutene der pilegrimene angivelig dro finne stedsnavn, merkesteiner, pilegrimsherberger, hellige kilder og bønnehus som kan knyttes til pilegrimsferdene (Blom 1992:20).

Trondheim ble erkebispesete i 1153 og dette medførte en betydelig forhøyet status for byen. Politisk førte det også til store forandringer ettersom kirken fikk en mer fremtredende og selvstendig rolle i samfunnet. Kristkirken ble kraftig utbygget og fikk stadig mektigere

utseende med tverrskip og høye spir. En nøkkelperson i denne tiden var erkebiskop Øystein Erlendsson som også var forfatteren av *Passio et miracula beati Olavi*, også kalt bare *Passio Olavi*. *Passio Olavi* er et slags propagandaskrift og en oversikt over de mirakler som kunne knyttes til St. Olav. Historiene i *Passio Olavi* kan deles i to grupper; de som foregikk utenfor Trondheim i inn og utland, og videre de som foregikk under de store Olavsmessene. Her finnes beretninger om hvordan Olav hjalp til ved havsnød, dårlig avling, blinde som blir seende, stumme som taler osv. Alt er konkretisert ned til person og opprinnelsessted, klokkelig er historiene hentet fra store deler av det geografiske og sosiokulturelle nedslagsområdet. Mannen fra Ytterøy, bonden fra Møre, kvinnen fra Stiklestad, krigsmannen fra Bretland, eller spanjolene på botsreise (Blom 1992:21). *Passio Olavi* kan sees som et tidlig forsøk fra kirkens side på å tiltrekke seg pilegrimer.

Passio Olavi ble oversatt fra latin av Eilif Skard og gjenoptrykt i 1995. Boken tas i bruk igjen av kirkelige aktører, blant annet i liturgisk sammenheng.²⁰

En annen av de få skriftlige kildene fra middelalderen som omhandler pilegrimsferden til Trondheim er ”Den Røde Bok”, Oslo-bispen Eysteins visitasbok fra ca. 1400.

Da vi visiterte på Vinger 18 febr. 1394, tok vi opp vitnesbyrd fra fire 70-80 år gml. menn. De sverget på at da de var unge sto det et kors vest for Eidskog kirke. Det ble ofret til dette korset, for at det skulle opprettholdes og leses messer for pilegrimer. Og vitnene svor på at foreldrene deres hadde fortalt dem at dette korset opprinnelig var reist til heder for St. Olav, fordi han engang hadde hvilt der (Blom 1992:20).

Biskopen forklarer videre at det skulle reises et bønnehus med en dør uten lås der, slik at det kunne brukes av pilegrimer. Midler skulle tas fra offer som kom inn ved hovedkirken. Dette er et annet vitnesbyrd som viser at kirken ville legge forholdene til rette for de som reiste mot Trondheim.

Etter Øystein Erlendssons *Passio Olavi* og vitnesbyrdene i ”Den Røde Bok” finnes det ikke skriftlige beskrivelser av verken pilegrimsferd eller Olavsmesser før vi nærmer oss reformasjonen. Dette kan vel synes som litt av et paradoks siden dette jo er selve gullalderen for pilegrimsferd i europeisk sammenheng. Siden norsk pilegrimskultur var en del av den europeiske er det trolig at det også i Norge var en betydelig økning av valfart til Trondheim i dette tidsrommet.

---

²⁰ Se kapittel 6.4.

Til dette må tilføyes at pesten i 1349²¹ også må ha virket kraftig inn på valfartsfrekvensen i årene som fulgte. Det er lett å tenke seg at det ble vanskeligere å ta seg frem for pilegrimer i lang tid etter pestens herjinger, når store deler av utkantstrøkene var lagt øde og infrastrukturen var ødelagt. Mange av samfunnets mest vitale oppgaver ble ikke utført som resultat av dette (Erslund og Sandvik 1999:48). Pesten herjet også ved kirken i Trondheim; erkebiskopen og alle kannikene utenom én omkom. Disse måtte erstattes av underordnede prester inntil man fikk innviet ny erkebiskop i 1351. Det er imidlertid vanskelig ut fra kildene å fastslå hvor redusert pilegrimsferd ble i dette tidsrommet (Blom 1992:26).

2.5 Reformasjonen kommer til Trondheim

Det er vanlig å tidfeste reformasjonens inntog i Norge til 1537.²² Et problem med slike dateringer er at de glidende overganger som ofte hører med i store omveltningssprosesser kommer i bakgrunnen. Med reformasjonen fulgte forbud mot mange typer religiøs praksis fra den katolske tradisjonen.²³ I denne undersøkelsen er det et poeng å vise at måten folk utøvde sin tro på ikke forsvant over natten. Historiker, teolog, og filosof Oskar Garstein skriver at man ved hjelp av nyere kilder kan bevise at den gamle tro levde videre mye lengre enn det har vært vanlig å anta²⁴ (Garstein 1993:89-92). Kildene viser betydelig motstand mot innføringen av den nye tro, med boikott av kirken og dens representanter, bombeaksjon²⁵ og endog drap på lutherske prester.

Ut gjennom hele det 16. århundre viser sporadiske hendelser hvordan befolkningen innerst inne forholdt seg til lutherdommen. Hvor de kunne, gikk de til aksjon mot fjernelsen av kultbilder og

---

²¹ Byllepest og lungepest som kom til Norge i 1349, også kjent som svartedauen (Erslund og Sandvik 1999:41-42)

²² 1537 er det året Christian III høytok Norge og innførte de lutherske religiøse idéene fra Wittenberg (Garstein 1993:87)

²³ Motstand mot pilegrimsvandring innenfor kristendommen var for øvrig ikke noe nytt fenomen på dette tidspunkt. I følge Gustav Erik Karlsaune (2002) kritiserte religiøse autoriteter pilegrimsferd allerede på 300-tallet. Gregor fra Nyssa skal ha kritisert selv dem som dro mot det Hellige Land: "If you are full of evil thoughts, you will remain far from Christ, despite your pilgrimages to Golgotha, the Mount of Olives or the place where Christ was risen" (Karlsaune 2002:1-2). På 1200-tallet skal Bertholt av Regensburg ha skrevet sarkastisk: "Those who make lots of pilgrimages are seldom sanctified by it" (ibid. s. 2).

²⁴ Man har for eksempel ikke funnet en gravstein med innskrift som speiler et luthersk syn før 1658, altså over hundre år etter innføringen av protestantismen. Man ser også at luthersk katekismeopplæring av eldre og voksne har pågått i over hundre år etter 1537. Vanligvis har dette blitt tolket som en åndelig sløvhet og del av en generell tendens i den almennlige religiøse og moralske oppløsningsprosess forut for reformasjonen, men det religiøse og moralske innhold i senmiddelalderens kristendom må ha stått på et høyere kvalitativt nivå enn tidligere antatt (Garstein 1993:90).

²⁵ Allerede i 1529 ble en hjemmelaget bombe funnet under et hus hvor noen av de første omreisende lutherske predikanter hadde sitt tilholdsted (Garstein 1993:95).

hellige gjenstander fra sine katedraler og sognekirker. I en rekke tilfeller myrdet de også de lutherske prestene. I alt kan forskningen dokumentere 18 slike prestemord (Garstein 1993:95).

Garstein påpeker videre at det relativt store antall kultgjenstander som befinner seg på våre muséer peker i retning av en katolsk folkefromhet som har levd sitt liv videre etter reformasjonen (ibid. s. 97).²⁶ Folk begynte å ordne seg på egen hånd siden de ikke kunne stå frem offentlig med sin måte å praktisere troen på.

I de sogn hvor presten var av den gamle skole, var situasjonen relativt enkel. Der kunne alt skje mer eller mindre som før, unntatt kanskje de dager det var luthersk bispevisitas. Der forholdene ikke var så gunstige – særlig i de store byene – dro de troende ut i skogen eller i fjellet og holdt sine religiøse andaktsøvelser der. I smug valfartet de til de gamle helgestedene eller til skjulestedene for hellige gjenstander som den nye tids presteskap ikke ville tolerere (ibid. s. 97)

Denne beskrivelsen er nok også dekkende for situasjonen i Trondheim; selv om man ikke kunne stå frem med sin tro ble det i det skjulte utført ritualer og valfart til ære for St Olav.

Den direkte foranledningen til reformasjonen var senmiddelalderens bots- og avlatspraksis (Neegaard 2005:11). De rikdommene som tilfalt kirken og dens representanter gjennom utstedelse og salg av avlat var etter all sannsynlighet store. Kirken i Trondheim var ikke noe unntak. Den hadde fullmakt fra paven til å utstede 100 dagers avlat (Blom 1992:10). En beskrivelse som stammer fra den første tiden etter reformasjonen kan være med å vise denne rikdommen, og hvor stort gap det var mellom det katolske og det protestantiske synet på dette fenomenet. Den er skrevet av prost over Lister len Peder Claussøn og beskriver en Olavsmesse fra senkatolsk tid.

Og når erkebisen gikk i prosesjon og lot bære St. Olufs skrin omkring, da bar han en korkåpe av gyldenstykke og på ryggen et bilde av gull. – St Olufs skrin var innelukt i tvende trekister, den ene utenom den andre, og den ytterste overtekket med gull og sølv. Hvilken kiste 60 mann skulle bære i prosesjonen. Kisten var omhengt med små poser, som man la offeret i ; og oppå kisten sto pönitentiarius og utropte pavens avlat til dem som ofret. Og med sådant apespill fikk de stundom fire eller fem tusen mark sølv på en dags tid (Blom 1992:22).

Hvor hardt det lutherske statsregime som ble etablert i 1536 gikk frem kan vi også se av Rentemesterens notat fra omsmeltingen av de to ytterste Olavsskrinene: 95 kg rent sølv, 170

---

²⁶ Et eksempel er valfarten til Røldal som pågikk til 1800-tallet. Se kap 5.4 .

krystallstener og en kostbar edelsten innkjøpt av erkebiskop Valkendorf tidlig på 1500-tallet for den nette sum av 240 tønner smør (ibid. s. 29).

I følge Blom førte reformasjonen til at valfarten fra utlandet så å si stanset helt, men mye tyder på at trønderne og folk fra nabolagene fortsatte å valfarte i smug. St. Olavs kiste ble flyttet rundt på grunn av de politiske omveltningene som fulgte reformasjonen. Det må tydeligvis ha eksistert en betydelig uenighet, også i kirkelig miljø, om Olavsskrinets videre skjebne. I 1564 gravsatte man kisten på ny, med en nesten katolsk seremoni der prester, sivile og militære myndigheter var tilstede og et par år senere ble det murt en stor teglsteinsgrav som skulle være den hellige kongens siste hvilested. Slik gikk det imidlertid ikke. I 1568 ble graven skjult på kongens befaling, og der slutter alle sikre spor om den hellige kongen. Dette ble i følge Blom gjort som følge av en fortsatt tilstrømming av folk til graven, og at dette av myndighetene ble betraktet som helgendyrkelse og valfart (Blom 1992:30).

2.6 Oppsummering

Den norske pilegrimskulturen var en del av den alleuropeiske og har mange likhetstrekk med denne. Det finnes slik både fjernvalfartsmål, regionale valfartsmål og lokale valfartsmål i den norske pilegrimskulturen. Pilegrimstradisjonene i Trondheim startet med hendelsene rundt Olav den hellige og valfarten pågikk frem til den ble forbudt ved reformasjonen. Slik vi har sett er det mye som tyder på at mange dro på pilegrimsvandring også etter forbudet. Til tross for disse nyanseringene og problematiseringene av hendelsene rundt reformasjonen kan vi si at 1568 utgjør en skillelinje i historien om Trondheim som pilegrimsby.

Det skulle gå lang tid før pilegrimer igjen for alvor kunne bli tatt i mot med åpne armer ved ankomst til Nidaros domkirke. Den moderne pilegrimsbevegelsen kom først i gang og ble institusjonalisert så sent som på 1990-tallet. Dette skal utgjøre tema for neste kapittel.

3. DEN MODERNE NORSKE PILEGRIMSBEVEGELSENS INSTITUSJONALISERING

3.1 Innledning

Den norske kirkes opphevelse av forbudet mot pilegrimsvandring skjedde først i 1997; samme år som Tusenårsjubileet i Trondheim og den offisielle åpningen av Pilegrimsleden. Dette betyr imidlertid ikke at ingenting skjedde på pilegrimsfronten før den tid. I boken *Olsok i Nidaros Domkirke* (2005) skriver domprost i Nidaros domkirke Knut Andresen, at det allerede under Olsok i 1946 ble holdt foredrag om pilegrimsferd til Trondheim. Under byvandring på 60 og 70-tallet ble også pilegrimstemaet fokusert på. Den første organiserte norske vandringen fant sted i 1977. Det var 71 deltakere som gikk fra Hjerkins til Trondheim; arrangør var Norges kristelige Ungdomsforbund. Det var imidlertid svenskene som gjorde pionerarbeidet på denne fronten. Allerede i 1958 kom den første organiserte pilegrimsgruppen gående fra Selånger. I 1973 kom en ny gruppe i regi av Värmlands Turisttrafikkforbund. Gruppen brakte med seg en håndskåret pilegrimsstav som fremdeles er å finne i Domkirkens sakristi (Andresen 2005:112).

I 1980 kom så en ny svensk gruppe som hadde Olsok som mål. Dette var i følge Andresen nytt. De tidligere gruppene hadde hatt Kristkirken som mål. Denne forandringen var vesentlig og fikk store konsekvenser for oppblomstringen av pilegrimstradisjonen som har fortsatt frem til i dag (ibid. s. 112-113). Disse første pilegrimsvandringene førte i følge Andresen til at Domkirken måtte begynne å forholde seg til pilegrimsfenomenet på en ny måte. 1980 representerer i så måte et vendepunkt for pilegrimsvandring til Trondheim i etterreformatorisk tid. Det som skjer i dette året er at oppmerksomheten rundt pilegrimsfenomenet begynner gå over fra å være på et teoretisk nivå til å bli mer konkret. Denne bevegelsen mot et praktisk fokusert pilegrimsarbeid summeres av Andresen opp slik:

I tillegg til å holde foredrag om pilegrimstradisjonen begynte man nå å gå pilegrimsvandring. I stedet for å holde gudstjeneste til samme tid som middelalderens Olavsvake, arrangerte man nå Olavsvake i Domkirken. I stedet for å samtale om økumeniske problemstillinger, feiret man gudstjeneste sammen med katolikkene. Etter hvert utviklet de historiske byvandringene seg til økumeniske vandregudstjenester (Andresen 2005:121).

Herfra begynte snøballen i følge Andresen å rulle; ikke med stor fart, men jevnt og trutt. Mot slutten av 80-tallet begynte det å komme flere og flere pilegrimer til Domkirken, og man begynte å diskutere hvordan disse skulle tas imot. Fra 1990 begynte man å holde pilegrimsgudstjenester. Fra 1991 begynte flere arrangementer med pilegrimstema å dukke opp, både utenfor og innenfor kirkemiljøet. Eksempler på dette er ”Barnas pilegrimsvandring”, ”Olsokvandring i pilegrimenes fotspor” og omvisninger på kunstmuseet med pilegrimsvinkling (Andresen 2005:130).

3.2 Institusjonalisering og organisering

Pilegrimsprestene er ikke de eneste aktører i den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke. En av de tingene som kanskje er mest påfallende ved denne bevegelsen, er nettopp det brede spekteret av aktører. Kirke, stat, næringsliv og private interesseorganisasjoner er involvert på forskjellige måter, og på mange nivåer, i et omfattende samarbeid. Dette samarbeidet har resultert i dannelsen av en rekke institusjoner. Det er også viktig å understreke at denne institusjonaliseringen og utviklingen har skjedd som en del av arrangementer og store begivenheter i tilknytning til Olavstradisjonen generelt.

Det finnes enkelte institusjoner som har hatt, og fremdeles har en sentral betydning for mye av pilegrimsarbeidet i Norge. Mest tydelig er dette i Pilegrimsutvalget og alle de prosjektene som har vokst ut fra utvalgets arbeid. I utvalget sitter mange av de mest sentrale aktørene i pilegrimsbevegelsen. En nærmere beskrivelse av utvalget følger nedenfor.

Først er det på sin plass å kort presentere en av de viktigste aktørene i den moderne norske pilegrimskulturen som ikke har direkte tilknytning til Nidaros domkirke eller Den norske kirke.

3.3 Eivind Luthen og Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge

En av pionerene i den moderne pilegrimsbevegelsen i Norge er religionshistorikeren Eivind Luthen. Han har siden tidlig på 80-tallet vært en viktig pådriver for revitalisering av norsk pilegrimskultur gjennom seminarer, bokutgivelser, foredrag og mange presseoppslag (Amundsen 2002:151). Man kan si at Luthen har vært en av de hovedansvarlige for en utenomkirkelig institusjonalisering av pilegrimsbevegelsen i Norge. Etter modell fra pilegrimsorganisasjoner i europeiske land med mer utviklet pilegrimskultur, har han startet en

lignende virksomhet i Norge. I 1994 åpnet Luthen Pilegrimskontoret i Oslo hvor han formidler kunnskap og driver rådgivning om pilegrimsspørsmål. I 1996 ble Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge opprettet; i følge organisasjonens vedtekter, en ” [...] ideell landsomfattende organisasjon hvis formål er å spre kjennskapet til og forståelsen for pilegrimsvandringer på nasjonalt og internasjonalt grunnlag – felleskirkelig så vel som historisk, kulturelt og økologisk”²⁷. Luthen er også her en sentral person. Pilegrimskontoret fungerer som sekretariat for Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge. Organisasjonen driver informasjonsarbeid gjennom nettsider og utgivelse av medlemsbladet *Pilegrimen*²⁸, samt at de arrangerer møter og seminarer med temaer som kretser rundt pilegrimsfenomenet. Temaene kan eksempelvis være historie, religion, billedkunst, arkitektur og musikk. Det drives også salg av pilegrimsrekvisita og pilegrimslitteratur, samt at man formidler kontakter i forbindelse med vandringer i inn og utland (*Pilegrimen* 2002:1 og www.pilegrim.no).

Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge jobber også som ”pådriver i arbeidet med å beskrive, merke og etablere pilegrimsveier, produsere vandrehåndbøker og skaffe til veie rimelige overnattingssteder i inn og utland” (*Pilegrimen* nr.1.2002:1). Organisasjonen driver slik både på det teoretiske og konkrete plan.

Et eksempel hentet fra *Vårt Land* som kan vise et konkret utslag av Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norges aktivitet er fangevandringen i 2006. Høsten 2006 ble et pilotprosjekt, bestående av et samarbeid mellom Justisdepartementet, Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge, og Bastøy fengsel, satt ut i livet. Seks innsatte fra Bastøy fengsel gikk hele pilegrimsleden sammen med fengselsbetjenter og Eivind Luthen fra Pilegrimskontoret. Dette skjedde som en avsluttende del av soningen. Vandringen startet den 14. august og endte ved Nidarosdomen den 11. september. Der ble følget tatt i mot av vikarierende pilegrimsprest Vidar Halås og fengselsdirektør Øyvind Alnæs (Teinum 2006:21-26). Denne begivenheten fikk relativt stor oppmerksomhet i media og ordet botsvandring ble ofte fremhevet. Pilegrimsentusiast Eivind Luthen sa at dette var en av de mest spesielle vandringene han hadde deltatt på. Om prosjektet sa han til magasinet *Aktuell*: ”Dette er en soning med innhold og et slag for en mer human soningspraksis” (Hanssen 2006b).

I følge bladet *Pilegrimen* er ”Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge” den eneste forening av sitt slag i Norden (*Pilegrimen* nr 1. 2002:1). I Norge har det etter hvert kommet flere lokallag, ett i Telemark og ett i Vestfold. I Trondheim finnes også et lokallag, men her har det fått eget navn: ”Pilegrimsfellesskapet St. Olav, Nidaros”.

---

²⁷ Jfr. *Vedtekter for Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge* §2.

²⁸ Eivind Luthen er redaktør og aktiv skribent i bladet.

Eivind Luthen har i kraft av seg selv og de nevnte organisasjonene drevet et utstrakt samarbeid med de andre aktørene som jeg skal beskrive nedenfor. Religions sosiologen Gustav Erik Gullikstad Karlsaune skriver at det i starten var skepsis til Luthens arbeid, både i historiske, kirkelige og offisielle miljøer²⁹ (Karlsaune 2002:8). Kulturforskeren Arne Bugge Amundsen fremhever Luthen som en av pionerene i den nye pilegrimsbevegelsen, og at det lå en klar ideologisk profil bak hans arbeid: "[...] nemlig at det å gjenopplive pilegrimstradisjonene åpnet for kontakt mellom nåtidens mennesker og verdien som samtiden ikke fant rom for (Amundsen 2002:151). I følge Amundsen plukket "enkelte av statskirkens prester" opp disse ideene og dette "[...] skjedde dels i en – riktignok underkommunisert – konflikt med den private idéskaper (ibid. s. 152). Hvis det var slike konflikter i starten, så er det ikke mye spor av dem nå lenger. Det ser tvert imot ut som at det foregår et samarbeid mellom Luthen, kirken og myndighetene på flere områder. Pilegrimsprestene og Luthen er ofte avbildet sammen i forskjellige vandringssituasjoner og i forbindelse med andre pilegrimsarrangementer. I 2006 samarbeidet Luthen med pilegrimsprest Rolf Synnes om utformingen av det såkalte Olavs brevet.³⁰ Organisatorisk er det også samarbeid. Et nylig eksempel på det siste er fra 2007 og gå ut på at Pilegrimsfellesskapet St. Jakob har søkt om å delta som en av aktørene i Pilotprosjekt Pilegrimsleden³¹.

Luthens navn dukker opp i svært mange sammenhenger hvor pilegrimsspørsmål står på dagsordenen. Han har vært, og er synlig i pressen, samt i pilegrimsbøker og pilegrimsprogram på radio og TV.³² Luthens rolle i den moderne pilegrimsbevegelsen er omfattende og kunne danne grunnlag for en oppgave i seg selv. Intensjonen her er imidlertid bare å vise at det finnes flere aktører enn kirken som driver både praktisk pilegrimsarbeid, og mer teoretisk innholdsproduserende virksomhet.

---

²⁹ Et eksempel som kan være med å illustrere at det i begynnelsen var en del underliggende interessekonflikter kan vi se i et avisintervju med Eivind Luthen i *Dag og Tid*: "- Dagbladet gjer pilegrimsvandringa til ei pludrevandring, kyrkja gjer henne til ein preikeveg, og Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren gjer henne til ei museumsutflukt i det grønne, seier han og meiner det er heilt feil når kyrkja freistar å demokratisere pilegrimen og gjere kvar ei lita vandring til ei 'pilegrimsvandring'" (Waldal 1997). Uttalelser som denne kan kanskje tyde på at det foregikk en slags kamp om å definere og konstituere meningsinnholdet i pilegrimsvandringen langs Pilegrimsleden. Kirken blir her indirekte beskyldt for å være "etablert maktstruktur" og for å forsøke å bruke pilegrimsferd som et springbrett til å nå flest mulig mennesker med sitt budskap.

³⁰ Olavs brevet er et slags diplom som deles ut til vandrere som har gått minst de siste ti mil langs ledene inn mot Trondheim. Det er laget som en parallell til de diplomene som skrives ut i Santiago de Compostela og andre store pilegrimsmål som Roma og Jerusalem (Rolfsen 2006b:us).

³¹ Se avsnitt 3.5.11

³² Eksempler på at Luthen deltar i TV-sammenheng er *Fakta på lørdag - Veien til Santiago* sendt på NRK1 den 8/4-2006, og *Kjærlighetens Vei* på TV2 den 5, 6 og 7. april 2007.

3.4 Pilegrimsinstitusjoner med base i Den norske kirken

I begynnelsen av dette kapittelet ble en grovskisse av utgangspunktet til den moderne pilegrimsbevegelsen i Trondheim tegnet. Vi så hvordan kirken ville forsøke å møte utfordringen som den stadig økende mengde pilegrimsaktivitet utgjorde. Domprost Knut Andresen presiserer i sin bok *Olsok i Nidaros Domkirke* (2005) at kirkens aktivitet på pilegrimsområdet var en følge av økende pilegrimstrafikk og ikke omvendt:

Mot slutten av 1980- tallet begynte det å komme en jevn strøm av pilegrimer til Olsok – uten at Domkirken hadde planlagt eller lagt opp til det. Det var ikke mange, men etter hvert ble det stadig mer nødvendig for Domkirken å tenke gjennom hvordan man skulle ta imot dem som kom. Domkirkens tiltak på pilegrimsområdet ble derfor i første fase en reaksjon på at folk kom. Det hele begynte ikke som en følge av Domkirkens tiltak (Andresen 2005:129).

Dette bekreftes av pilegrimsprest i Hamar Bispedømme, Arne Bakken, som understreker at pilegrimsbevegelsen i stor grad startet som en grasrotbevegelse med bred oppslutning i forskjellige lokale miljø.³³ Dette er et viktig poeng da det viser at kirkens reaksjon på den økte pilegrimstrafikken forsøker å møte et behov nedenfra. Den kan sees som et forsøk på å gripe fatt i en samfunnsendring som er i en begynnende fase. Det er ellers vanskelig å se hvorfor så store ressurser ble satt inn på et såvidt diffust fenomen.

Det er egentlig ikke mulig å fastsette et klart tidspunkt for når det hele startet; det har vært en gradvis utvikling som har pågått i flere tiår. Vi så ovenfor at det skjedde en vending på begynnelsen av åttitallet; da pilegrimsfenomenet gikk over fra et teoretisk til et konkret plan. Man kan likevel si at et enda viktigere vendepunkt i revitaliseringen av pilegrimstradisjonen kan legges til 1992. Da ble pilegrimsarbeidet for alvor tatt opp på politisk nivå. Dette førte i sin tur til en institusjonalisering og organisering av arbeidet som, slik vi skal se, også munnet ut i opprettelsen av pilegrimsprestestillingene.

3.4.1 Arbeidsgruppen Pilegrimsvandring i vår tid - PVT

Den 24. november 1992 ble det nedsatt en arbeidsgruppe i et samarbeid mellom Domkirken og Nidaros biskop som fikk navnet ”Pilegrimsvandring i vår tid”.³⁴ Bakgrunnen for opprettelsen var blant annet en økt oppmerksomhet rundt Nidaros domkirke i forbindelse med Pave Johannes Pauls II besøk i 1989, og signingen av kong Harald og dronning Sonja i 1991. Biskop i Nidaros, Finn Wagle, hadde også sendt et brev til erkebiskopen i Santiago de Compostela med ønske om å utvikle Trondheim som pilegrimsmål. Dette skjedde i

³³ Samtale med Arne Bakken 12/2 2007.

³⁴ Forkortet PVT.

forbindelse med det 5. europeiske økumeniske møte mellom Konferansen for europeiske kirker (KEK) og Den katolske bispekonferansen i Europa i Santiago de Compostala i 1990 (Bakken 1997:4). Wagle skriver i et notat av 4.mai 1992 til domprost Sven Oppegaard om mulighetene for å starte et mer strukturert arbeid med pilegrimsvandring i fokus:

Trenger vi et utvalg på bispedømmeplan til å arbeide med pilegrimsaktiviteten? [...] Gjennom en slik arbeidsgruppe vil vi kunne få samlet nøkkelpersoner med tanke på vår kirkes pilegrimsengasjement, for på den måten å øke våre muligheter til økt satsing på et spennende og viktig felt i tiden som kommer. [...] Dette har også med vår kirkes vertskapsforpliktelser å gjøre overfor et økumenisk mangfold, om det er i Nidarosdomen eller på Stiklestad (ibid. s. 4).

Man ser allerede her at det finnes tanker om viktigheten av å samle nøkkelpersoner fra ulike deler av kirken. Uttalelsene vitner også om at pilegrimsarbeidet ansees som et fremtidsrettet satsningsområde, og ikke minst at det økumeniske perspektivet som har vært viktig helt fra begynnelsen.

Biskop Wagle var sammen med domprost Sven Oppegaard sentral i å samle sammen representanter fra ulike deler av bispedømmet til arbeidsgruppen PVT.³⁵ Gruppen skulle fungere som koordinerende organ for kirkens arbeid med fornyelse av pilegrimstradisjonen³⁶ (Andresen 2005: 130 og Bakken 1997:4). En av de sentrale personene i denne gruppen var Arne Bakken.

3.4.2 Ansettelse av pilegrimsprest og prosjektet Fornyelse av pilegrimstradisjonen

Samtidig som at arbeidsgruppen PVT var i startfasen startet et prosjekt av Nidaros biskop og Nidaros bispedømme kalt "Fornyelse av pilegrimstradisjonen". Styringsgruppe for dette prosjektet var arbeidsgruppen PVT. Dette førte til den kombinerte stillingen som prosjektleder for "Fornyelse av pilegrimstradisjonen" og pilegrimprest i Nidaros (Bakken 1997:5). Arne Bakken var en av de sentrale aktørene også i denne i arbeidsgruppen. På bakgrunn av det første arbeidet med å kartlegge pilegrimsarbeidet ble det her arbeidet for å få ansatt en pilegrimsprest i Nidaros som kunne arbeide på heltid med dette. Med støtte fra Særfond II og Direktoratet for naturforvaltning ble stillingen opprettet den 20.august 1994. Samtidig ble pilegrimspresten oppnevnt til prosjektleder for prosjektet "Fornyelse av pilegrimstradisjonen" av Nidaros biskop og Nidaros bispedømmeråd (Bakken 1997:5). Fra august 1994 til

---

³⁵ Gruppen besto ved oppstarten av: Arne Bakken, Ivan Chetwynd, Ingrid Digre, Ingunn Holen, Berit Lånke, Thore Nome, Sven Oppegaard, Brit Skjelbreid, Tove Søreide og Ståle Arne Vansvik. Senere har blant andre disse vært med i gruppen: Odd Magne Vognild, Sølvi Ann Fætten og Hans Jacob Dahl (Bakken 1997:4)

³⁶ Gruppens arbeid resulterte blant annet i rapporten "Livet beveger seg til fots" i 1997.

nyttårsskiftet 1995 løp det en forprosjektperiode hvor Bakken utarbeidet en plan for hele prosjektet. Her ble det utarbeidet hovedmål, delmål og tiltak³⁷ (ibid. s. 5). Tiltakslisten sier mye om hva slags praktisk arbeid pilegrimspresten skulle jobbe med:

1. Samle og utvikle opplegg for vandring av ulik lengde.
2. Arbeide med mottak av pilegrimer ved de forskjellige helligstedene langs ledene i samarbeid med lokalmenighetene.
3. Samle og utvikle materiell for gudstjenesteliv ved vandringen.
4. Arbeide med mottak av pilegrimer i Nidarosdomen – utvikle modeller og materiell.
5. Teologisk og praktisk arbeid med å levendegjøre katedralen og Olavsarven for vårt folk og for vår kirke som helhet.
6. Knytte kontakt mellom ulike personer, miljø og kirkesamfunn som arbeider med en fornyelse av pilegrimstradisjonen og Olavsarven.
7. Knytte internasjonal/økumenisk kontakt med miljøer som arbeider med pilegrimstradisjonen. (ibid. s. 5-6).

Punktene i listen viser med all sin tydelighet hvordan pilegrimsprestens arbeid veksler mellom praktisk og teoretisk tilnærming. Å arrangere vandring, ta imot pilegrimer eller knytte kontakter, er direkte praktisk arbeid. Det teoretiske og innholdsproduserende arbeidet ligger i å ”utvikle modeller og materiell” eller teologisk arbeid med å ”levendegjøre katedralen”. Prosjektet ”Fornyelse av pilegrimstradisjonen” ble fort et sentralt møtested for ulike institusjoner, etater og enkeltpersoner som henvendte seg til pilegrimspresten/prosjektlederen. Prosjektet ble også nært knyttet til ”Prosjekt pilegrimsleden”.³⁸ Disse to prosjektene hadde med sin tverrfaglige profil tre hovedsøyler i sitt arbeid: Natur, kultur, og kirke (ibid. s. 6).

3.4.3 Pilegrimsutvalget

Pilegrimsutvalget ble nedsatt av bispedømmerrådet og har bestått av sentrale personer og instanser som har jobbet med revitaliseringen av pilegrimstradisjonen. Utvalget er Den norske kirkes nasjonale organ for pilegrimsarbeid og erstattet arbeidsgruppen PVT (Wagle 2005:1).

Den moderne pilegrimsbevegelsen er et sammensatt fenomen med mange aktører på mange forskjellige arenaer. Mange prosjekter og interessegrupper med ulike agendaer og

---

³⁷ Se hovedmål, delmål og tiltak i appendiks C

³⁸ Se punkt 3.5.2.

målsettinger har jobbet på mange forskjellige plan; både på høyt politisk og kirkelig hold, men også på lokalnivå med et mangfold av lokale og frivillige aktører hvis aktivitet ikke er nedtegnet i samme grad som de andre. Den beskrivelsen kunne også gjelde kirkens aktivitet spesielt. Her er det et bredt folkelig engasjement med mange ressurspersoner på lokalplan så vel som aktivitet fra biskoper og kirkelig organisasjoner. Men man kunne litt metaforisk si: intet tog uten lokomotiv. Hvis noe skulle kunne kalles et lokomotiv for pilegrimsarbeidet i Den norske kirke, så måtte det være pilegrimsutvalget.

Medlemmene i utvalget har variert i en viss grad, men som vi ser nedenfor så er det en ”hard kjerne” som går igjen. Til denne kjernen hører alle pilegrimsprestene. Listen over deltakere er hentet fra pilegrimspresten Kjell Skartseterhagens fireårsrapport *Pilegrimspresten i Nidaros* (2003) og gjelder fremmøtte i perioden frem til 20. januar 2003³⁹: leder av utvalget og domprost i Nidaros - Knut Andresen, sykehusprest og tidligere pilegrimsprest i Nidaros - Arne Bakken, daværende pilegrimsprest i Hamar - Hans Jacob Dahl, metodistpastor for Trondheim Kristne Råd Steinar - Hjerpeseth, kapellan i Bakklandet og prosjektleder for European Pilgrimage 2000 - Berit Lånke, prost i Sør-Innherad prosti - Per Halstein Nielsen, sekretær for utvalget og pilegrimsprest i Nidaros - Kjell Skartseterhagen, fra Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider - Tove Søreide, og fra Trondheim kommune avd. kirke og kultur - Stein Thue. I dag har kirken det samme antall representanter som før, men Trondheim Turistforening har kommet inn som en ny deltaker i utvalget. De andre instansene har byttet ut sine representanter.⁴⁰

Skartseterhagens rapport beskriver videre utvalgets hovedarbeidsoppgaver. En overordnet oppgave fungerer som en generell overskrift. ”Å fornye pilegrimstradisjonen i samarbeid med aktuelle samarbeidspartnere” (Skartseterhagen 2003:15). Foruten de aktørene som er representert i selve utvalget nevnes lokale menigheter, turistforeninger og historielag. Mer praktisk beskrives oppgaver som:

Gjennom oppsatte vandringer og deltakelse i vandringer har det vært forsøkt stimulert til bruk av pilegrimsveiene i Norge og i Europa. I tilknytning til vandringer har det pågått et stadig arbeid med fornyelse av teologiske og liturgiske spørsmål som pilegrimsutvalget har vært et konsulterende forum for (ibid. s. 15).

---

³⁹ Rapporten tar for seg perioden mellom 1998 og 2003 sier ikke noe om hvem som satt i utvalget før den tid.

⁴⁰ I dag består pilegrimsutvalget av Andresen, Bakken, Dahl samt prost i Hamar bispedømme Per Halstein Nielsen, økumenisk representant Mary Strømmen, klokker i Stiklestad Audhild Morken, pilegrimsprest Rolf Synnes, produksjonssjef for Trondheim Kommune Svein Sjøvik, daglig leder for Trondheim Turistforening Frode Støre Bergrem, Direktør ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider Øyvind Lunde. (www.pilegrim.info 11/2-2007)

Pilegrimsutvalget har også i følge rapporten fungert som referansegruppe for pilegrimsprestens arbeid i Trondheim; likeså som referansegruppe for prosjektet European Pilgrimage 2000.

3.5 Andre prosjekter og samarbeidsfora

3.5.1 Pilegrimsforum Nidaros

Pilegrimsforum Nidaros var et samarbeidsforum som varte fra 1992 til 1994. Dette var et løst sammensatt forum med utspring i Trøndelagsområdet. Forumet besto av representanter fra stat, kirke, handelsstand og kommune. På listen finner vi blant annet: Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning (DN), Sør-Trøndelag fylkeskommune, Trondheim kommune, Trondheim Aktivum, Nidaros bispedømme, Trondheim handelsstands Forening og Museumstjenesten i Sør-Trøndelag. Forumet jobbet med felles utfordringer i tilknytning til teoretiske og praktiske sider ved pilegrimsarbeidet. Seminarer med pilegrimstema ble også arrangert av forumet (Bakken 1997:8).

3.5.2 Prosjekt pilegrimsleden

En av de første store prosjektene som skulle spille en hovedrolle i arbeidet med å revitalisere pilegrimskulturen var arbeidet med pilegrimsveien mellom Oslo og Trondheim. Gjenåpning av pilegrimsveiene ble tatt opp i Miljøverndepartementet av statsråd Torbjørn Berntsen etter initiativ fra fylkesmannen i Oppland, Knut Korseth. I følge Eiler Prytz på www.pilegrim.info kom det opprinnelige initiativet til fylkesmannen fra overingeniør Odd Kjærem. Kjærem hadde jobbet lenge for å merke gamle veifar i Trøndelag. Gjennom et notat med tittelen *I pilegrimens fotspor* oppfordret han fylkesmannen til å ta i bruk pilegrimsveiene i et nasjonalt stinett. Dette resulterte i sin tur i en henvendelse fra fylkesmannen til Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning hvor sentrale myndigheter ble oppfordret til å engasjere seg.⁴¹ I 1993 startet Direktoratet for naturforvaltning, Den norske kirke og Riksantikvaren samt flere fylkesrepresentanter "Prosjekt pilegrimsleden". Prosjektet løp fra 1993 og frem til 1997 da Pilegrimsleden ble høytidelig åpnet under tusenårsjubileet for Trondheim. En nasjonal referansegruppe ble opprettet for å støtte dette arbeidet sentralt og på fylkesnivå.

---

⁴¹ www.pilegrim.info – "10-års jubileum for pilegrimsledene", 11/2-2007.

Listen over de som er representert i denne gruppen viser bredden i pilegrimsarbeidet: Nidaros bispedømme, Riksantikvaren, Fylkesmannen i Hedmark, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Oppland fylkeskommune, Landbruksdepartementet, Norges Bondelag, Norges Skogeierforbund, Direktoratet for naturforvaltning, Sør-Trøndelag fylkeskommune, Vegdirektoratet v/Norsk Vegmuseum, Norges bonde og småbrukarlag og Lokalhistorisk forening. Fylkene har prosjektansvarlige som koordinerer arbeidet regionalt. På lokalnivå involveres kommunale etater (miljøvernetat og kulturetat), lokalhistorikere, frivillige organisasjoner og grunneiere (Riksantikvaren [a] skriv 1996). Vi ser at det er mange forskjellige interessegrupper involvert; dette kan betraktes som en styrke, men det er også forståelig at man fra et kirkelig ståsted kunne føle behov for å utvikle egne strategier og organisasjoner for å styrke kirkens rolle i pilegrimsarbeidet.

3.5.3 Opprettelsen av Liturgisk senter

I 1996 vedtok kirke departementet å opprette Liturgisk senter i Trondheim. Den offisielle åpningen skjedde i 1997. Senteret ligger i den nyrestaurerte erkebisppegården like ved siden av Nidarosdomen, og har tilknytning til Senter for middelalderstudier ved NTNU (Karlsaune 2002:9). Liturgisk senter er et ressurs- og kompetansesenter for Den norske kirke med spesialkunnskap på områdene liturgikk, hymnologi og kirkemusikk. Fra 2004 har senteret hatt faglig og administrativ tilknytning til Kirkerådet og har virket som et kompetanseorgan for rådet i liturgisaker. Den faglige styringen gjøres av en styringsgruppe nedsatt av departementet, mens den daglige driften gjøres av en studierektor i full stilling og to fagkonsulenter i halv stilling.

Senteret bidrar, foruten faglig rådgivning, med fagartikler til ulike tidsskrift og holder foredrag og kurs på forespørsel. Senteret har også et eget bibliotek som er under utvikling. I følge senterets nettsider er også økumenisk arbeid en viktig del av deres virksomhet; de har derfor kontakt med andre kirker i inn- og utland, for utveksling av kunnskap.⁴²

3.5.4 Tusenårsjubileet i Trondheim 1997 og Pilegrimsvandring - 97

Sommeren 1997 regnes som et høydepunkt for pilegrimsbevegelsen. Foruten at det var 1000-årsjubileum for Trondheim by, ble pilegrimsleden høytidelig åpnet av kronprins Håkon. Det genererte naturligvis stor medieoppmerksomhet. Pilegrimen ble gjennomgangstema og logo for hele feiringen og flere tusen mennesker deltok i organiserte vandringer på leden. Den

---

⁴² Opplysningene i dette avsnittet er hentet fra Liturgisk senters nettsider www.liturgisksenter.no der ikke annet er merket.

største av dem var ”Pilegrimsvandring – 97”. Vandringen gikk fra Oslo til Trondheim. Dette var et stort arrangement som skulle markere åpningen av Pilegrimsleden, og samtidig slutten på arbeidsperioden til ”Prosjekt Pilegrimsleden” og ”PVT”. Meningen var å vise mange års arbeid gjennom en storstilt praktisk markering ved å bruke Pilegrimsleden. Arrangementet ble satt i sving av Olemic Thommessen, som sammen med biskop i Hamar Rosmarie Køhn, satte ned en arbeidsgruppe⁴³ for prosjektet høsten 1995. Thommessens sluttrapport vitner om en bred nettverksbygging til et stort antall samarbeidspartnere; det skrives også at mye frivillig innsats var nødvendig, da prosjektets størrelse ikke var proporsjonal med tilgjengelige midler. Noen av de viktigste samarbeidspartnerne som blir nevnt er Høgskolen i Lillehammer, Gilde, Pilegrimsdagene på Hjerkin, biskopene i Nidaros og Hamar, og Prosjekt Pilegrimsleden (Thommessen 1997:2). Ca. 15 000 personer deltok i vandringen, eller arrangementer i tilknytning til den. 35 gikk mer enn 2/3 av distansen og 17 personer gikk hele strekningen. Deltakerne var fra Norge, Finland, Island, Nederland, Sverige, England og Danmark (ibid. s. 3). Begivenheten ble naturlig nok behørlig omtalt i mediene. Her er et eksempel fra *Dagens Næringsliv*: ”Vi er alle søkende mennesker, noen mer og noen mindre. Vi har derfor alle noe å lære av de 17 pilegrimene som har gått hele veien fra Oslo til Trondheim [...] Arrangementet byr på noe for de fleste. Også for de ikke-så-veldig-søkende, vil jeg tro. Her er Brazz Brothers, Rosmarie Køhn, Erik Bye og allsang av Deilig er jorden. Her er Domkirkekoret og kronprins Håkon, frokost ved soloppgang og smak av pilegrimsmat på Munkholmen (Hauglid 28/7 1997). Andre overskrifter var ”Pilegrimsvandring er forkynnelse” (*Vårt Land* 4/8-1997), *Samhold* skrev ”En glad pilgrimshilsen” (Dahlen 1997:us). ”Ferda gjer noko med deg” melder *Stavanger Aftenblad* (Bersås 1997:us). ”En erfaring for livet” står det i *Adresseavisen* (Maske 1997: us).

3.5.5 Pilegrimsdager på Dovrefjell og pilegrimsprest i Hamar bispedømme

Det kunne virke som at Den norske kirke ble ivrig etter den storstilte 1000 års feiringen og alt fokuset rundt den fornyede pilegrimstradisjonen. I tillegg til å ansette fast pilegrimsprest ved Nidaros domkirke i 1998, opprettet man, året etter, en pilegrimsprestestilling med tilknytning til Hamar bispedømme. Innsettelsen skjedde ved en seremoni på Hjerkin den 25. juli 1999. Dette er beskrevet i en artikkel i *Adresseavisen* den 26/7 1999. Begivenheten fant sted på en gudstjeneste i Eysteinkirka på Hjerkin; fungerende hamarbiskop Ole Elias Holck utnevnte

---

⁴³ Arbeidsgruppen besto av: Rosmarie Køhn (leder), Olemic Thommessen, Arne Bakken, Hans Jacob Dahl, Steinar Bjerkestrand, Knut Nilsen, Finn Wagle og Øivind Lunde. De to sistnevnte ble tilsluttet gruppen i 1996 (Thommessen 1997:1).

Hans Jacob Dahl til pilegrimsprest i Hamar bispedømme. Seremonien var en del av stemnet ”Pilegrimsdager på Dovrefjell” som ble startet som en årlig begivenhet allerede i 1994. Dahl har vært sentral i å videreutvikle og opprettholde denne årlige begivenheten slik han beskrev ved innsettelsen i 1999:

Min visjon er å utvikle kirken videre som et senter for pilegrimer. Vi vet at deres mål selvsagt er Nidarosdomen, men de fleste passerer Hjerkin, og for dem kan vi bli et hovedstoppested, sier Dahl.” [...] ”Helt konkret planlegger Dahl å bygge et såkalt refugium i tilknytning til kirken. Der skal vandrene kunne stoppe på sin ferd over fjellet, og i ro og mak fordype seg i sine tanker – og gjerne også bo der over lengre tid. I tillegg skal det bygges et pilegrimssenter blant annet med utstillinger over pilegrimenes historie, som retter seg mot et mer vanlig publikum (Rye 1999:6).

”Pilegrimsdager på Dovrefjell” byr på pilegrimsvandring på Dovrefjell, tidebønner og gudstjenester, konserter, teater, foredrag og utstillinger. Dahl har jobbet aktivt med opprettelsen av et pilegrimssenter blant annet i samarbeid med Eivind Luthen i Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge. Pilegrimsaktiviteten på Dovre har også generert pilegrimslitteratur: *Leidavisir* (1995) av Hans Jacob Dahl og *Pilegrimsvandring- et idéhefte* (1997) av Solveig Anmarksrud og Berit Vehusheia (Bakken 1997:14).

3.5.6 European pilgrimage 2000

I 2000 ble Trondheim en del av European Pilgrimage 2000, et prosjekt som med støtte fra Trondheim kommune og Konferansen av Europeiske Kirker i Geneve, skulle skape kontakt mellom fem europeiske byer med forskjellige tradisjoner og kirketilhørighet. Byene var Tessaloniki i Hellas, St. Andrews i Skottland, Iasi i Romania og Praha. Prosjektlederen for det hele var Berit Lånke som var lønnet av Trondheim kommune. Lånke deltok på alle møtene og hadde med seg andre representanter fra Pilegrimsutvalget på hver tur.

Utvalgsmedlemmene ble fordelt som reisedeltakende pilegrimer til hvert av stedene som hadde temaer i tilknytning til stedet (eks: Tessaloniki – pilegrimsferd mot ortodoks spiritualitet, St. Andrews – pilegrimsferd mot vest, osv.). Domprost Knut Andresen deltok både i Tessaloniki og Praha, daværende pilegrimsprest Skartseterhagen deltok i St. Andrews, Intendant Tove Søreide deltok i Iasi, og Stein Thue fra Trondheim kommune deltok i Praha. Det var altså ikke bare utvalgsrepresentantene fra kirken som deltok; viktige erfaringer og nyttige kontakter ble slik tilknyttet prosjektledelsen og Pilegrimsutvalget (Andresen 2005, Skartseterhagen 2003).

European Pilgrimage 2000 var en viktig markering av de økumeniske aspektene i den moderne pilegrimskulturen, og ikke minst virket den som en viktig bygger av nettverk for pilegrimsaktørene i kirken.

3.5.7 Olavsfestdagene

Olavsfestdagene⁴⁴ er en stor folkefest som arrangeres hvert år i slutten av juli i Trondheim. I innledningen til festivalprogrammet for 2006 står det at Olavsfestdagene er den største kirke- og kulturfestival i Norge med over 240 000 besøkende i 2005 (*Olavsfestdagene* 2006: 5). Det er en festival med bred appell og et veldig omfangsrikt program. Kultur og kirkeminister Trond Giske peker på den kirkelige forankringen som festivalen har: ”Under denne festivalen synes alle kjente sjangrer innen de fleste kunstformer å være representert [...] For mange vil kjernen i festivalen likevel være gudstjenestene, kirkemusikken, orgelkonsertene og korsangen, enkelt og høytidsskapende” (Giske 2006:5). Pilegrimsarbeidet har hele tiden vært tilstede på en eller annen måte i Olavsfestdagene i Trondheim. I festivalprogrammet for 2006 er det listet opp 21 kirkelige arrangementer med pilegrimstema; blant annet vandringer, pilegrimsgudstjenester og pilegrimsmesser (*Olavsfestdagene* 2006). Pilegrimsprestene har trolig travle dager under Olavsfestdagene. Pilegrimspresten har også i flere år vært medlem av Liturgisk komité som sitter med ansvaret for det liturgiske livet under Olavsfestdagene (Bakken 1997:8).

3.5.8 Pilegrimsmottak

I 2003 åpnet ”Møteplass for pilegrimer” i Waisenhuset. Dette skulle være et tilbud der pilegrimer og et frivillig vertskap kunne møtes og ta en prat over litt mat og kaffe. I 2004 ble denne ordningen utvidet og omdøpt til ”Pilegrimsstuene”. Pilegrimsstuene omfattet i tillegg til et møtested også et pilegrimsherberge på Kalvskinnet Skole. (ca.100 overnattet i 2004). Økonomisk ansvarlig har vært Nidaros domkirkes menighetsråd, men bispedømmerådet har bevilget mer og mer penger fra statstilskuddet som Domkirken mottok fra 2002 (Andresen 2005:199).

Et utvalg ledet av Knut Andresen arbeidet fra mars 2005 med å utvikle ”Nidaros Pilegrimsgård”, et pilegrimssenter lokalisert på østsiden av kirken i lokaler som tidligere tilhørte forsvaret. En utredning om saken ble levert Nidaros biskop 11. april 2005; allerede 13.

---

⁴⁴ Olavsfestdagene har sitt utspring i ”Stiftelsen Olavsfestdagene” fra 1993. Forløperen ”Olavsdagene” har imidlertid eksistert siden 1963. (Andresen 2005:169)

april vedtok Kultur- og kirke departementet å be om forkjøpsrett til eiendommen (Andresen 2005:200). Arbeidet med senteret pågår fremdeles.

3.5.9 Prosjekt pilegrimsvegene

Det ble vinteren 2003 inngått et samarbeid mellom Stiftelsen Norsk kulturarv og Pilegrimsutvalget i Nidaros som kalles Prosjekt pilegrimsvegene. Hovedmålsettingene for samarbeidet har vært å forbedre infrastruktur langs pilegrimsveiene med henhold til mottak, fremkommelighet, servering og overnatting. En annen viktig målsetting har vært å gi informasjon om forskjellige sider ved pilegrimsvandring til et bredt publikum. Det kanskje største informasjonsfremmende tiltaket som har vært gjort er åpningen av nettstedet www.pilegrim.info. Nettstedet som åpnet den 22/4-2006 har blitt et informasjonsmessig knutepunkt for aktører på pilegrimsarenaen og inneholder store mengder variert informasjon. På informasjonssiden heter det blant annet:

Visjonen bak er et ønske om å formidle verdier knyttet til natur, kultur og livstolkning gjennom bruk av pilegrimsvegene. Sentralt i dette er å bevisstgjøre og informere rundt Olavsarven i Norge og Norden, og kulturarven generelt (www.pilegrim.info - Pilegrimsvegene til Nidaros 2007).

På informasjonssiden står det også at samarbeidet har gitt resultater på flere av disse områdene. Tilbud om organisert vandring, bedre merking, dokumentasjon og informasjon er noe av det som listes opp.

3.5.10 Samarbeidsforum for pilegrimsledene

Samarbeidsforum for pilegrimsledene er et nasjonalt forum som har som oppgave å koordinere myndighetenes arbeid med godkjenning av pilegrimsveier. Den norske kirke/Nidaros bispedømme er representert med pilegrimsprest og domprost. Andre aktører er Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning (DN), Oppland fylkeskommune, Rendal kommune og Innovasjon Norge. Forumet har ingen egen økonomi og sekretariatsansvar går på omgang mellom DN, Pilegrimsutvalget og Riksantikvaren for to år av gangen (www.pilegrim.info - Pilegrimsvegene til Nidaros 2007).

3.5.11 Pilotprosjekt pilegrimsleden – vedlikehold og merking

Et stadig tilbakevendende tema i pilegrimsarbeidet har vært vedlikehold og merking av Pilegrimsleden. Etter at de første årene der Riksantikvaren og DN⁴⁵ hadde et overordnet ansvar for prosjektet, og hadde investert ca 8 millioner kroner til oppretting og vedlikehold, ble ansvaret i 1999 flyttet til kommunenivå. I *DN-notat 1998-2*⁴⁶ fordeles ansvarsrekken fra kommunenivå til statsnivå og der heter det blant annet:

Hver kommune må ta ansvar for den praktiske skjøtselen av «sin bit» av pilegrimsleden. Det bør arbeides for å sikre lokale driftsmidler til den daglige drift [...] Traseen bør legges inn under kommuneplanens arealdel og også forsøksvis legges inn under kommunens ordinære driftsansvar (*DN-notat 1998-2*: 31).

Siden den gang er det mye som tyder på at det har vært svært variert interesse fra de forskjellige lokale myndigheter når det gjelder vilje til å putte ressurser inn i prosjektet. Dette beskrives nærmere i en spørreundersøkelse satt i verk av Oppland fylkeskommune i 2004.⁴⁷ Den viser at både bruk og vedlikehold varierer i stor grad og at det er stor usikkerhet knyttet til ansvarsfordeling og styring av arbeidet. Pilegrimsleden har sakte men sikkert grodd ned på mange strekninger; den har slik blitt vanskelig å følge uten å ha med en guide som kjenner leden godt, strabasiøs er den også. Flere avisklipp viser at både Eivind Luthen ved Pilegrimsfelleskapet St. Jakob, Norge og pilegrimsprest Rolf Synnes har sett seg nødt til å advare folk mot pilegrimsvandringen på grunn av dette. Spesielt gjelder dette den stadig økende interessen fra utenlandske pilegrimer, som er vant til helt andre forhold langs pilegrimsledene i Europa der infrastruktur og fasiliteter er på et helt annet nivå enn her hjemme (Refsnes 2006b).

Høsten 2006 ble det imidlertid klart at Pilegrimsleden til Trondheim ble plukket ut som ett av Riksantikvarens og Miljøverndepartementets sju pilotprosjekter,⁴⁸ som skulle prioriteres med betydelig økonomisk støtte i fire år fremover. Støtten er en del av

---

⁴⁵ Direktoratet for naturforvaltning.

⁴⁶ *Prosjekt pilegrimsleden 1994-1997, resultater og erfaringer*. En evaluering som beskriver både opprettelsen av prosjektet og de erfaringene som arbeidet til da har høstet.

⁴⁷ *Pilegrimsleder i Norge, Statusrapport 2004, Resultater av en spørreundersøkelse*, Oppland fylkeskommune i samarbeid med Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning.

⁴⁸ De andre pilotprosjektene som ble plukket ut var: Nærøyfjorden verdsarvpark i Sogn og Fjordane, Porto Franco-Kristiansands kulturelle frihavn i Vest-Agder, Perler i Nordsjøløypa i Hordaland, Odde – industrisamfunn i omstilling i Hordaland, Norsk Tradisjonsfisk, div. medlemsbedrifter, Hammerdalen byutvikling i Larvik i Vestfold. Fra før har disse prosjektene status som pilotprosjekt: Fiskeværet Hamningberg i Finnmark, Reiselivsstrekningen Bud-Kristiansund i Møre og Romsdal, Nord-Gudbrandsdalen og Valdres i, Oppland, Den verdifulle kystkulturen i Nordland (*St.meld. nr 16, 2004-05*).

miljøverndepartementets verdiskapningsprogram som har som hovedmål å medvirke til at kulturarven brukes som ressurs i samfunnsutviklingen (*St. meld 16, 2004-05*).

Søknaden var initiert av Pilegrimsutvalget, Oppland fylkeskommune og de to trøndelagsfylkene. Pilotprosjekt pilegrimsleden skal i følge Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norges nettsider resultere i en 50 % stilling som prosjektleder, som skal koordinere arbeidet fra Trondheim. Prosjektet skal ha tradisjonell organisasjonsstruktur med styringsgruppe, prosjektgruppe og referansegruppe (Luthen 2007:1). Konservator Kari Møyner i Oppland fylkeskommune forteller til *Oppland Arbeiderblad* at det vil bli satset på ”[...] generell opprusting av leden, med rydding og merking, og økt mulighet for overnatting langs leden. Planen er også å hente informasjon fra andre pilegrimsleder i andre land, samt å utvikle et godt nettsted for Pilegrimsleden” (Simensen 2006:1).

Med denne økonomiske oppgraderingen i ryggen ser det ut til at vedlikehold og organisering av infrastruktur langs leden igjen har fått statlig støtte i en mer institusjonalisert og konkret form; noe som har manglet siden Prosjekt pilegrimsleden ble avsluttet i 1997.

3.6 Oppsummering

Det som først og fremst utkrystalliserer seg ved gjennomgangen av de organiserte enhetene og prosjektene ovenfor, er at de preges av en utstrakt grad av samarbeid mellom aktører fra myndigheter, kirke, og næringsliv. De viktigste institusjonene med kirkelig forankring som har en varig betydning for den moderne pilegrimsbevegelsen kan sies å være Pilegrimsutvalget, pilegrimsprestestillingene og Prosjekt pilegrimsvegene. Disse er utgangspunkt for et bredt kontaktnett og samarbeid, med grener til myndigheter, kulturinstitusjoner og religiøse aktører. Viktige momenter er også Prosjekt pilegrimsleden og Pilotprosjekt pilegrimsleden, som har sørget for et organisatorisk og økonomisk fundament for merking, informasjonsarbeid og vedlikehold av Pilegrimsleden. Olavsfestdagene er også en varig aktør med stor betydning for pilegrimsarbeidet og en arena for synliggjøring av pilegrimsfenomenet. European Pilgrimage 2000 var en viktig katalysator for utviklingen av det økumeniske samarbeidet.

I et religionssosiologisk perspektiv kan man se på mange av disse institusjonene som en sammensveising av religion og kultur hvor innholdselementer som nordmenns forhold til bruk av naturen og deres ambivalente forhold til religiøsitet⁴⁹ knyttes sammen.

Andre viktige trekk i denne institusjonaliseringen er den inkluderende innfallsvinkelen og det økumeniske fokus som gjør seg gjeldende i mange av prosjektene og organisasjonene. Det er et poeng for aktørene å senke terskelen og signalisere at de aller fleste kan finne noe i pilegrimsvandring; på tvers av trosretninger eller grad av religiøsitet.

Opprettelsen av Liturgisk kan sees som en offisiell anerkjennelse av at ritualets rolle i samfunnet er i endring, noe som i norsk kirkelig sammenheng er interessant. Det kan også sees som nok et eksempel på at myndighetene deltar aktivt i sammensveisingen av kultur og religion slik vi ser i så mye av det organiserte arbeidet som springer ut av den moderne pilegrimsbevegelsen i Trondheim.

Det er også i vår sammenheng verdt å merke seg at pilegrimsprestene representerer kirken i de fleste av de enhetene jeg har presentert ovenfor. De har med andre ord en sentral rolle i institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen.

---

⁴⁹ Ca 90 % av nordmenn står i statskirken. 4-5 % er medlem av andre kristne trossamfunn. Tallene for regelmessig deltakelse i organisert kristen aktivitet er ca 5 % medregnet gudstjenester, samlinger og møter. Tallene stammer fra en internasjonal religionsundersøkelse fra 1991, i Norge i regi av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste. (Repstad 1996:7-12).

4. PILEGRIMSPRESTESTILLINGEN

4.1 Innledning

Hva gjør egentlig en pilegrimsprest? Hva er en pilegrimsprest? Er pilegrimsprestene valgt til sin jobb ut fra spesielle kriterier? Det er blant annet disse spørsmålene som vil være det overordnede tema for dette kapitlet. Etter, i forlengelsen av forrige kapittel, å ha redegjort kort for startpunkt og bakgrunn for opprettelsen av stillingen, skal jeg ta for meg utviklingen av stillingen og hvordan de forskjellige utøverne har gjort sitt arbeid. Jeg presiserer at fremstillingen bare skisserer hovedtrekkene i denne utviklingen.

Det er selvfølgelig umulig å få med alt, så i mitt utvalg har jeg konsentrert meg om å få med en kort personpresentasjon, og en oversikt over utdanning og yrkeskarriere. Denne fremstillingen gjelder bare pilegrimsprestene ved Nidaros domkirke; som beskrevet i forrige kapittel finnes jo også en stilling som pilegrimsprest i Hamar bispedømme. I tillegg er det flere sogneprester som har arbeidet og arbeider aktivt med pilegrimstematikk. Eksempler er Hans Jacob Dahl på Dovre og Kjell Skartseterhagen i Nittedal.

Før presentasjonen av de tre prestene kommer en beskrivelse av de formelle sidene ved pilegrimsprestestillingen. Den er basert på *Instruks for pilegrimspresten* fra 1998 og en revidering av denne fra 2003. Noen utfyllende kommentarer har jeg fått fra en fireårsrapport fra 2003 samt e-postkorrespondanse med forfatter av denne, Kjell Skartseterhagen.

4.2 Stillingsbeskrivelse

Den formelle opprettelsen av pilegrimsprestestillingen skjedde i Nidaros bispedømmeråd den 25. mars 1998. Stillingens organisasjonsmessige plassering er en menighetsprestestilling i Nidaros domkirkes prestegjeld i Nidaros domprosti i Nidaros bispedømme.

Kvalifikasjonskrav til stillingen beskrevet i instruksens pkt. 4 er som for vanlige prester i følge Tjenesteordningen for menighetsprester § 3,4 og 5. I paragrafene 3.1 til 3.6 gjøres det dog noen unntak for pilegrimsprestene; blant annet fritak fra konfirmantundervisning, fritak fra betjening av institusjonene i prestegjeldet og fritak fra vikartjeneste for domprost og sokneprest. I tillegg er det i pkt 4.2 uttrykt at det som en tilleggskvalifikasjon ”er ønskelig med kompetanse innen relevante fagområder” (*Instruks for pilegrimspresten* 1998:2).

Som en hovedfunksjon i pilegrimsarbeidet regnes mottak av pilegrimer ved Domkirken samt pilegrimsarbeid i og utenfor Nidaros bispedømme (ibid. s. 1). I den opprinnelige instruksjonen står ikke den prosentvise arbeidsfordelingen nærmere beskrevet. Det skjedde først ved senere revisjoner. Først ble arbeidsfordelingen beskrevet slik i Pkt 0. ”stillingens karakter”: ”Omfanget av mottak av pilegrimer i Domkirken, forordnede gudstjenester, tjenesteuke og skolekontakt skal ikke overstige 50 % av stillingen (*Instruks for pilegrimspresten i Nidaros 2003*).

Stillingen besto i utgangspunktet av 80 % pilegrimsarbeid og 20 % vanlig menighetsarbeid. Det var imidlertid meningen at de 20 % skulle virke som en integrerende faktor i prestekollegiet. Det betyr at resten av prestekollegiet ved Domkirken også utførte pilegrimsarbeid og at pilegrimspresten utførte vanlig menighetsarbeid, som dåp, dåpssamtaler, sjelesorg osv. Pilegrimsarbeidet ved Domkirken utgjorde slik en 100 % stilling.

Instruksjonen la også vekt på å fordele arbeidet slik at både det praktiske og det teoretiske ble ivarettatt. Av de 80 % pilegrimsarbeid i stillingen skulle 30 % brukes til praktiske oppgaver som pilegrimsmottak ved Domkirken, og 50 % til pilegrimsarbeid i og utenfor bispedømmet.

Etter en periode på 4 år hadde Utvalget for pilegrimsspørsmål kommet frem til at det var hensiktsmessig å justere andelen for pilegrimsmottak til 50 % og tilsvarende redusere andelen for pilegrimsarbeid i og utenfor bispedømmet til 30 % (*Instruks for pilegrimspresten i Nidaros 2003*). I følge instruksjonen skal den revideres hvert fjerde år, eller ved behov.

I *Bemanning i Den norske kirke. Opptrappingsplan for kirkelig bemanning (2001)* står ikke pilegrimsprestene nevnt under avsnitt 6.4.6 *Andre prester i Den norske kirke*. Her nevnes feltprester, sjømannsprester, institusjonsprester, døveprester, stiftskapellaner og studentprester (Kongsvik og Pettersen 2001:33). Dette er noe merkelig tatt i betraktning at pilegrimsprest i fast stilling hadde eksistert i overkant av tre år på bemanningsplanens tidspunkt. Det som imidlertid er interessant i opptrappingsplanens avsnitt om ”andre prester”, er at det i løpet av de 20 siste år har vært en 110 % økning i prester som har en annen prestestilling enn vanlig menighetsprest. Tilsvarende tall for menighetsprester var 14 % (ibid. s. 33). Dette kan kanskje være et tegn på en dypere forandningsprosess i Den norske kirke, slik som antydning i innledningen til denne oppgaven.

4.3 Hvem er pilegrimsprestene?

Spørsmålet i overskriften kan presiseres og tolkes i mange ulike retninger. Det ville føre for langt å forsøke å besvare et slikt spørsmål på en utfyllende måte, og det er heller ikke meningen her. Hensikten med dette avsnittet er snarere å kort beskrive den yrkesmessige bakgrunnen til de tre personene som har hatt sitt virke som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke; slik gis et bedre bakgrunnsbilde av prestene. Det er også meningen å se om det finnes noen fellestrekk eller store forskjeller mellom deres yrkesmessige forutsetninger, og å gi et lite bilde av hva som har motivert akkurat disse personene til å velge en slik jobb.

Den første pilegrimsprestestillingen var en kombinert prosjektleder og prestestilling. Prosjektperioden løp fra 1994 til 1997 og stillingen var i denne perioden besatt av Arne Bakken. Bakken, som er født 1948, vokste opp i fjellbygda Hodalen i Tolga i Østerdalen. Han er i tillegg til teologiutdanningen ved UiO agronomutdannet og har studert folkeminnevitenskap. Han har vært både sykehusprest, studentprest og menighetsprest i Nidaros domkirke (Hagen 1994:26).

Arne Bakken hadde ved innsettelsen i den nye stillingen allerede vært aktiv pilegrimsentusiast i sin jobb som kapellan ved Nidaros domkirke i flere år. Hans inntreden som profesjonell pilegrimsprest fremstår nærmest som en glidende overgang fra et mangeårig engasjement rundt pilegrimsfenomenet både yrkesmessig og privat. Bakken forteller til *Avisa Trondheim* at interessen for pilegrimer ble vekket allerede i barneårene. Hjemgården hans lå noen steinkast fra en gammel pilegrimsled, og Bakken husker at han med vidåpne ører og store øyne lyttet til de gamles fortellinger. Det var også slik han ble interessert i folkeminnevitenskap og det han kaller en ”ydmykhet for folketradisjonen”(Hagen 1994:26).

Fra 1998 ble en fast stilling som pilegrimsprest opprettet ved Nidaros domkirke. Denne stillingen ble besatt av Kjell Asgeir Skartseterhagen. Skartseterhagen ble født i 1958 og er oppvokst på Raufoss. Etter presteutdanningen ved Menighetsfakultetet i 1985⁵⁰ jobbet han to år som anleggsprest på Mongstad, deretter jobbet han for sjømannsmisjonen som studentprest i USA. Han besøkte studenter i alle statene utenom Hawaii og Alaska. I New York vikarierte han også som sjømannsprest. Etter USA-oppholdet flyttet han til Berlin og jobbet der som sjømannsprest i tre år før han i oktober 1998 tiltrådte som den første pilegrimsprest i fast stilling i Trondheim (Opdal 2000, Hagen 2000). Selv beskriver Skartseterhagen forstadiet til jobben slik:

---

⁵⁰ Cand. Theol MF 1985 (Engedal og Haanes 2003:151)

For meg begynte ”pilegrimstjenesten” allerede i april dette året med søknaden og prosessen som skulle ende opp med tiltredelse og flytting. Dette innebar en del refleksjon om hva jeg hadde å tilføre tjenesten. De viktigste elementene i så måte ble min erfaring fra pilegrims-sjømannskirkene, bruken av pilegrimsmål i utlandet og tilknytning til Olavstradisjonen gjennom flere års nærkontakt med Stiklestad og besøk i Trondheim (Skartseterhagen 2003:2).

Skartseterhagen hadde stillingen fra 1998 til høsten 2003.

21. september 2003 ble stillingen overtatt av Rolf Martin Synnes. Synnes, født 1956 i Kristiansand, er utdannet ved Menighetsfakultetet og har en allsidig prestegjerning bak seg. Han jobbet som sjømannsprest i Rotterdam i 1983-1984. Fra 1985 til 1990 jobbet han som sogneprest på Værøy og Røst, og fra 1990 til 2002 var han sogneprest i Risør. Fra 2002 til 2003 var han ansatt ved Institutt for sjelesorg på Modum Bad. Synnes la ved et løfte til søknaden på pilegrimsprestestillingen; han skulle gå hele pilegrimsleden mellom Oslo og Trondheim. Det gjorde han i august 2003 (Hollerud 2003).

Synnes forteller i et avisintervju at han nesten ved en tilfeldighet fikk øynene opp for pilegrimsvandringen som en personlig innfallsvinkel til religion. Synnes beretter om en høstdag i 2001 da en kamerat ringte og ville ha ham med på en vandring:

Jeg hadde hørt om pilegrimsvandring, men tenkte mest på å bli med for å få noen hyggelige dager sammen med en god venn. [...] Turen over Dovre skulle imidlertid forandre mye for presten. Steget fra prekestol i kirkerom til utmark ble tatt etter denne vandringen (Refsnes 2006:15).

Organisert arbeid med pilegrimsvandring var heller ikke helt fremmed for Synnes da han begynte som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke. I 2002 var den daværende kapellanen i Risør prosjektleder for revitaliseringen og gjenåpningen av pilegrimsveien mellom Seljord og Røldal. Synnes jobber fremdeles som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke.

I tillegg til den faste pilegrimsprestestillingen er det, i følge Nidaros domkirkes nettsider⁵¹, flere som tituleres pilegrimsprest i Nidaros og Vår frues menighet. Disse er Vidar Halaas og Arne Lauvhjell. Lauvhjell har i følge *Agderposten* jobbet som vikarprest og ekstrahjelp i sommermånedene når det er mye aktivitet ved Nidarosdomen (Ramstad 2005:32).

---

⁵¹ Se www.nidarosdomen.no

4.4 Oppsummering

Formelt sett er kvalifikasjonskravene for pilegrimsprester som for vanlige menighetsprester. De avvikende punktene i paragrafene 3.1 til 3.6 er sannsynligvis innført for å frigjøre nok tid til pilegrimsarbeidet. Formuleringen om at det ønskes kompetanse innen relevante fagområder, er åpen, og for vag til at man kan kalle det spesielle kriterier for pilegrimsprestestillingen. Hvis vi imidlertid ser på presentasjonen av prestene, så har de til felles en allsidig prestegjerning med litt alternativ innfallsvinkel. Bakken med sin bakgrunn som studentprest, agronomutdanning, og utdanning i folkeminnevitenskap. Skartseterhagen og Synnes som begge har jobbet som sjømannsprester med lengre opphold i utlandet. Synnes arbeid med sjelesorg må også nevnes i denne sammenhengen. Hittil kan man si at stillingen har blitt bekledd av prester som fremstår som litt allsidige, rause, åpne, uredde og frittalende typer.

Kanskje disse faktorene tyder på at det finnes et relativt stort spillerom for hvordan de enkelte prestene vektlegger og tilnærmer seg de forskjellige arbeidsoppgavene i pilegrimsprestestillingen. Dette vil forhåpentligvis tre noe klarere frem ved å se på utviklingen av pilegrimsprestenes arbeid i neste kapittel; det vil også bli tatt opp igjen i avslutningskapittelet.

5. UTVIKLINGEN AV PILEGRIMSPRESTENES ARBEID

5.1 Innledning

Litt av formålet med denne oppgaven er å vise hva en pilegrimsprest faktisk gjør. Vi så i gjennomgangen av instruksene for pilegrimsprestestillingen at den formelt sett ligner mye på en menighetsprestestilling. Likevel skal 80 % av stillingens arbeid gå til pilegrimsformål. De unntakene som ble gjort i instruksene utgjør med andre ord frigjøring av mye tid. Hva denne tiden har blitt fylt med skal vi se nærmere på nedenfor.

De forskjellige sidene av arbeidet går inn i hverandre og de tre prestene gjør mye av de samme oppgavene. For å skape klarhet i fremstillingen gjennomgås først de periodene tilknyttet de tre pilegrimsprestene kronologisk. Deretter tas tre fremtredende sider ved pilegrimsprestens arbeid opp tematisk. Disse er medieaktivitet og informasjonsarbeid, økumenisk arbeid, og rollen som åndelige veiledere.

5.2 Første periode 1994-1997 - Arne Bakken

Ovenfor har jeg beskrevet Bakkens inntreden i et mer organisert pilegrimsarbeid som en slags glidende overgang; dette på grunn av hans mangeårige pilegrimsengasjement i tiden før både prosjektene i institusjonaliseringen og tjenesten som pilegrimsprest. Det er på sin plass å vise noe av dette engasjementet via noen eksempler. Knut Andresen skriver i *Olsok i Nidaros Domkirke* (2005) om Bakkens aktivitet som pioner i pilegrimsarbeidet. Bakken arrangerte både i 1991 og 1992 ”Barnas pilegrimstog” under Olsokfeiringen i Trondheim. Dette var byvandring for barn som stoppet opp ved ”sentrale steder” i byen (Andresen 2005:145). Under feiringen i 1991 var det også høy aktivitet med omvisninger og foredrag. Bakken og Sissel Guttormsen deltok på busstur til Nord-Trøndelag der de holdt foredrag med tema ”Pilegrimsvandring i stein”(ibid. s. 130). Et klipp fra *Arbeider-Avisa* i 1992 forteller at ”De siste fem årene har Bakken gjort en imponerende innsats for å holde Olavs-tradisjonene vedlike her hjemme. Nå vil han dele kunnskapene sine med engelske søster-kirker” (Hanssen 1992:21). Artikkelen forteller om Bakkens reiserute langs pilegrimsvegen mellom Nidaros i nord, Roma i sør, Jerusalem i øst og Santiago i vest. Her har han med permisjon fra kapellangjerningen og støtte fra departementet, hentet inspirasjon til gudstjenester, til forskning i Olavstradisjonen og utarbeidet et barne- og ungdomsprosjekt ment for radio. På turen har han

blant annet knyttet kontakter og utvekslet kunnskap om Olavstradisjonen. Bakken sier i et avisintervju dette om resultatene av turen:

En pilegrim kommer aldri hjem til sin bygd uten å ha mistet en fordom og fått en ny idé. Jeg har lært at vi ikke kan isolere oss innenfor vår egen sekt, men må lære av andre kirkestradisjoner, sier Arne Bakken. Som i sommer vil samle en internasjonal menighet av moderne pilegrimer i Nidarosdomen (Hanssen1992:21).

Det økumeniske perspektivet er følgelig allerede på dette tidspunktet både tenkt og konkretisert. Det er også interessant å se at det er et økonomisk samarbeid mellom myndighetene på departementsnivå og Nidaros bispedømme.

En annen artikkel fra samme tid forteller også om Bakkens tidlige pilegrimsarbeid; Bakken avslører til avisen *Arbeidets Rett* at han ”bærer på drømmen om å gjenskape Nidaros som valfartsbyen – vandremotivet har alltid fascinert meg. Ved å sjå bakover makter vi også å sjå framover, mener hodølen” (Nyaas 1992:8-17). I samme avis anmelder Arne Bakken Eivind Luthens bok *I pilegrimenes fotspor til Nidaros* (1992).

Den historiske dimensjonen og måten historiske spill er et slags speil for våre liv er også noe som opptar Bakken i en avisartikkel i *Vårt Land* i juni 1993. Her henviser han til Olsok-spillet i Tyllaldalen, Mostra-spillet, Kinna-spillet og spillet på Stiklestad, og sier blant annet: [...] ”vi lever i en tradisjon der kristendommen har blitt åndeliggjort. Nå opplever vi at troen får konkrete og synlige uttrykksformer, som pilegrimsvandring og historiske spill” (*Vårt Land* 1993).

Disse eksemplene viser tydelig at Bakken jobbet, både på teoretisk og praktisk plan, som en pilegrimsaktør før arbeidet tok en mer institusjonalisert form.

At pilegrimspresten fikk mye arbeid i fanget i startfasen viser Bakkens oversikt over alle samarbeidsfora og de forskjellige prosjektene som han deltok direkte i. Prosjekt Pilegrimsleden hvor han deltok i møter og på befaringer, Olavsfestdagene hvor han deltok i planleggingsarbeid og dessuten som leder for Liturgisk komité hadde ansvar for det liturgiske livet under hele festivalen. I ”Pilegrimsforum Nidaros” deltok han på møter. Bakken var også aktiv i utforming av idéinnhold i forbindelse med Tusenårsjubileet i Trondheim 1997; her planla han også de to store utegudstjenestene i forbindelse med jubileet. En gudstjeneste i innledningen av Tusenårsjubileet julaften 1996 på Cicignons plass, og en gudstjeneste på Torget den 8. juni. Under Norske kirkedager i 1997 holdt Bakken foredraget ”Målet” på seminaret ”Pilegrimstradisjon og pilegrimsforståelse” (Bakken 1997: 9).

I Bakkens rapport fortelles det også om utstrakt reisevirksomhet i inn og utland, med seminarer, foredrag, og konsulentvirksomhet for menigheter, historielag og kulturetater (Bakken 1997: 9).

Høsten 1994 arrangerte Bakken et seminar for menigheter og kommuner som ble berørt av arbeidet med pilegrimsleden gjennom Sør-Trøndelag fylke. Samme høst ble det arrangert et mer teoretisk rettet seminar hvor temaene var: ”Pilegrimstradisjonen – en utfordring for dagens kirke?” og ”Pilegrimene kommer – hva gjør vi langs leden og ved målet?”. Til seminaret hørte også en vandring i Nidarosdomen med innfallsvinkelen: ”Pilegrimene – Olavstradisjonen – Katedralen” (ibid. s.11).

PVT arrangerte et todelt opplæringskurs for pilegrimsvandringsledere, første del på Hjerkin i september 1996 og andre del i Trondheim i april 1997. Høsten 1996 holdt også Bakken forelesninger under et etterutdanningskurs for lærere på Universitetet i Trondheim.⁵² Våren 1997 samlet Bakken representanter for de involverte kommunene i Nord-Trøndelag for å planlegge Pilegrimsvandring-97.⁵³ I forbindelse med Stiftsdagene for Nidaros bispedømme 1997 holdt Bakken pilegrimsgudstjeneste og hovedforedrag (Bakken 1997:11). Foruten seminarvirksomheten har Bakken også deltatt aktivt som liturgisk konsulent og forrettende prest i forbindelse med pilegrimsvandringer og vandregudstjenester; dette har skjedd i samarbeid med blant annet barnehager, grunnskoler, videregående skoler, folkehøgskoler og speiderorganisasjoner (ibid. s.11).

At Bakken har vært aktiv på skrivefronten også direkte i relasjon til pilegrimsarbeidet, ser vi i flere sammenhenger;⁵⁴ i 1994 skrev han et hefte *Pilegrimsvandring – før og nå*. I 1997 skrev Bakken *Livet beveger seg til fots*, arbeidsgruppa PVTs rapport fra prosjektet, som også ga ut *Pilegrimshåndboka* (1997) Han forfattet også prosjektbeskrivelsen til prosjektet (Andresen 2005:130-131). I boken *Nidarosdomen – en pilegrimsvandring* (1997a) beskriver Bakken katedralens estetiske og symbolske sider. Boken er full av historier og betraktninger omkring arkitektur, historikk og mytestoff og er illustrert med vakre fotografier av fotografen Jøran Wærdahl. Oppbyggingen av boken er også pilegrimsrelatert; den er tematisk formet som en pilegrimsvandring. Underkapitelene har overskrifter som: Landskapet, Oppbruddet, Veien, Målet og Veien ut i verden. Det hele er altså bygget rundt grunnelementene i det som

---

⁵² Foredragene fra kurset ble utgitt i boken ”Pilegrimen. Valfartsmotiv og valfartsmål” (Tapir Forlag 1996).

⁵³ I forbindelse med ferdigstillingen av ”Prosjekt pilegrimsleden” og ”Pilegrimsvandring i vår tid” ble det arrangert en vandring som skulle gå langs hele den nye Pilegrimsleden. Denne ble kalt Pilegrimsvandring-97. Vandringen ble initiert av Olemic Thommesen, som sammen med biskop Rosmarie Køhn satte ned en arbeidsgruppe som skulle stå for arrangementen (Bakken 1997:13).

⁵⁴ Se oversikt over Bakkens publikasjoner i appendiks A.

ofte konstituerer en pilegrimsvandring; et utgangspunkt, en vei å gå, et mål og en vei hjem i ny og, forhåpentligvis, forbedret tilstand. I bokens forord skriver forfatteren:

Noen mener å kunne gjenkjenne pilegrimsvandringens grunnmønster i katedralen. I inngangspartiet har man gjenkjent pilegrimens vilje til oppbrudd. Kirkedøren blir da et bilde på overgangen fra en verden til en annen. Selve veien ser man i avstanden mellom døren i vest og målet, høyalteret i øst. Veien fra alteret og ut igjen, blir på denne måten å forstå som veien hjem (Bakken 1997:8).

I følge *Olsok i Nidaros Domkirke* (2005) var Bakken opptatt av å fokusere på ”målet” som en sentral del av pilegrimsarbeidet og brukte derfor Nidarosdomen aktivt (Andresen 2005:131)

På flere steder i Bakkens rapport står det at henvendelser fra mange forskjellige hold har vært tallrike. Bakken skriver at ”[...] det har vært umulig å telle alle henvendelser med forskjellige spørsmål vedrørende pilegrimer både av praktisk og teoretisk art” (Bakken 1997:9).

Arbeid med mottak av pilegrimer i Nidarosdomen var også en del av pilegrimsprestens arbeidsområde i prosjektperioden. Det ble ordnet med lytteningssteder, steder for stillhet og bok for å skrive inn bønner. Det ble også inngått samarbeid med NDR⁵⁵s guidetjeneste for å forbedre tilretteleggelsen for pilegrimsmottaket ved Nidarosdomen. (ibid. s.12).

Da Bakkens periode som prosjektleder/pilegrimsprest gikk ut i 1998, fikk han stilling som sykehusprest på St.Olavs hospital i Trondheim. Fra 2003 har han jobbet som pilegrimsprest i Hamar bispedømme (Andresen 2005:198).

5.3 Andre periode 1998-2002 - Kjell Skartseterhagen

Skartseterhagen skrev en fireårsrapport om sitt arbeid som pilegrimsprest da han fratradte stillingen. Rapporten beskriver hans arbeid ned til et ganske detaljert nivå. I første del beskriver han sin motivasjon for å søke stillingen og hvordan stillingen er bygget opp rent formelt. I siste del av rapporten som Skartseterhagen kaller ”Pilegrimskirkeboka” finner vi en kronologisk og tematisk nedtegning av pilegrimsprestens aktivitet. Den vitner om et høyt aktivitetsnivå hele perioden. Verdt å merke seg er at listen nedenfor ikke innbefatter de 20 % menighetsarbeid som også inngår i stillingen⁵⁶. Disse 20 % består av vanlige søndagsgudstjenester, sjelesorg, kirkelige handlinger, dåpssamtaler etc. Beskrivelsen nedenfor

---

⁵⁵ Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.

⁵⁶ Se kap. 4.2 Stillingsbeskrivelse

gjelder altså den resterende 80 % Her finner vi 109 pilegrimsgudstjenester, 55 foredrag, taler og kåseri, 88 møter, 117 dager med vandring, 52 mottak av pilegrimer, skoleklasser og konfirmantgrupper. Notert er også en god del kompetanseutvikling, kurs og etterutdanning. Ekskursjoner til Tautra, Santiago de Compostela, Oxford, Bologna, Padova, Oslo, Roma og Canterbury er også nedskrevet (Skartseterhagen 2003:17-38).

Skartseterhagens tjeneste startet høsten 1998. Jeg skal skissere noen av de viktigste begivenhetene i den nye pilegrimsprestens tjeneste. Der ikke annet er spesifisert er opplysningene hentet fra Skartseterhagens egen fireårsrapport fra 2003.

Både 1998 og 1999 blir beskrevet som innkjøringsår i den nye tjenesten hvor det ble knyttet kontakter med samarbeidspartnere både i og utenfor kirken, eksempelvis Trondheim kommune, lokalhistorielag, Liturgisk senter og Direktoratet for naturforvaltning. Oppstarten ble også i følge rapporten preget av arbeidet med det forestående prosjektet European Pilgrimage 2000. Når det gjelder pilegrimsvandringer, så var det stort sett enkelte lokale vandring som fant sted dette året. Presten tok også i mot en god del skoleklasser, kirkestaber og konfirmantgrupper.

År 2000 ble preget av jubileet for Kristi fødsel og det store prosjektet European Pilgrimage 2000. Pilegrimspresten arrangerte pilegrimsvandring for barn på Stiklestad i forbindelse med kirkens feiring Jubileum 2000. Den første organiserte langvandringen langs pilegrimsleden Oslo-Trondheim siden 1997 fant også sted dette året. Skartseterhagen hadde lederansvar fra Ringeby stavkirke til Furuhaugli på Dovrefjell. Resten av etappene var ledet av forskjellige aktører, særlig trekker Skartseterhagen frem innsatsen til daværende pilegrimsprest i Hamar bispedømme Hans Jacob Dahl.

Andre begivenheter for pilegrimspresten dette året ble åpningen av to nye svenske pilegrimsleder til Trondheim, nemlig "St. Olofsleden" fra Selånger og "Romboleden" fra Evertsberg.

År 2001 beskrives i rapporten som et "mellomår" med litt mindre profilerte hendelser som åpning av "Østerdalsleden" samt en rekke konferanser og møter, eksempelvis nordisk pilegrimskonvent i Danmark med vandring på "Hærvejen". Skartseterhagen jobbet også med videreutdanningsprosjektet "Om livsmening og frelsesforståelse i det postmoderne Norge" ved Menighetsfakultetet, som munnet ut i oppgaven *Pilegrim – Hvem, hvorfor, hvordan? En Undersøkelse av "pilegrimen i pressen"* (Skartseterhagen 2001). De første steg mot opprettelsen av et eget pilegrimsmottak ved Domkirken ble også tatt. Pilegrimspresten fikk kombinert møteplass og kontor plass i eget bygg på kirkeområdet.

Starten av 2002 ble preget av tre viktige begivenheter for Skartseterhagens arbeid. Den første var et besøk fra Vadstena⁵⁷ hvor han knyttet viktige kontakter med representanter for den svenske pilegrimsbevegelsen. Arbeidet ble fulgt opp senere med et Nordisk pilegrimskonvent i Finland der alle nordiske land utenom Island var representert.

Den andre begivenheten var også vendt mot andre europeiske pilegrimsmål; denne gangen mot veien til Santiago de Compostela. Skartseterhagen hadde i flere år hatt kontakt med vandrere på Caminoen og Pilegrimsfellesskapet St. Jakob for å lære mer om vandring og mottak, men nå ble han med elever fra Rauma Folkehøgskole på en 14 dagers vandring fra LePuy til Figeac i Sør-Frankrike (Skartseterhagen 2003:10).

Den tredje begivenheten i 2002 var ledsagingen av Prinsesse Märtha Louise og Ari Behn på deres fire dagers vandring fra Svorkmo til Trondheim, i forbindelse med deres bryllup. Dette er antagelig den mest medieprofilerte hendelsen som har vært i forbindelse med revitaliseringen av pilegrimskulturen i Norge. En viktig begivenhet sent på året i 2002 var også Bjørnsonfestivalen i Molde. Festivalen hadde pilegrimen som et viktig tema og pilegrimspresten holdt foredrag og avholdt gudstjeneste med tilhørende vandring. Det ble et av de mest besøkte arrangementene i følge Skartseterhagens rapport (ibid. s. 12).

Skartseterhagen har også jobbet videre med pilegrimstematikk etter at han gikk over fra pilegrimspreststillingen til å bli sokneprest i Nittedal. I 2005 holdt han et foredrag på pilegrimsseminaret i Tonsen Kirke den 9. oktober med tittel "Vandring og sjelesorg. En pilegrims vitnesbyrd" (Skartseterhagen 2005). Legg merke til forbindelsen mellom sjelesorg og pilegrimsvandring i foredragstittelen. Dette er en forbindelse som også materialiserer seg i den tredje pilegrimsprestens periode.

5.4 Tredje periode 2003-2007 - Rolf M. Synnes

Rolf M. Synnes tok over jobben etter Kjell Skartseterhagen i september 2003 og er fremdeles pilegrimsprest ved Nidaros domkirke. I motsetning til de to forrige periodene under Bakken og Skartseterhagen, så finnes det ennå ikke noen rapport eller oversikt som beskriver Synnes arbeidsperiode. Denne fremstillingen vil dermed måtte basere seg på å beskrive viktige begivenheter som kan relateres til pilegrimspreststillingen gjennom andre kilder. Disse kildene er blant annet samtaler og korrespondanse med Synnes, møtoreferater, presseklipp og

---

⁵⁷ Vadstena har vært Sveriges viktigste pilegrimsmål, og kanskje Nordens viktigste etter Trondheim. Vadstena gjennomgår en revitaliseringsprosess i moderne tid slik som Trondheim.

virksomhetsplaner. Isteden for å lage en kronologisk fremstilling slik som hos Bakken og Skatseterhagen, blir dette avsnittet av mer tematisk art.

De oppgaver som først og fremst preger pilegrimsagendaen i Synnes tid er blant annet en god del forbedringer av mottaksfasilitetene ved Domkirken. Et tema som også for alvor begynte å melde seg da Synnes tok over pilegrimspreststillingen, var spørsmålene rundt de økonomiske rammebetingelsene når det gjaldt vedlikehold og videreutvikling av de forskjellige pilegrimsledene. Dette har ført til en hel del møtevirksomhet og seminararbeid.

Et eksempel ser vi den 18. og 19. april 2005 deltok han på et seminar i Erkebisppegården i Trondheim med innlegget ”Slik en langvandrer ser det” (Synnes 2005). Seminaret var arrangert av Den norske kirke, Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren. Tema var bruk og vedlikehold av pilegrimsledene (Sollie 2005).

Den 19-21 januar 2007 ble et kurs ”Pilegrimsvandring og filosofisk samtale” avholdt i regi av ungdomskoret Ung Kirkesang på Lillehammer. Her var pilegrimsprestene Rolf Synnes og Arne Bakken blant kurslederne (Ung Kirkesang 2007:1).

Synnes har vært en ivrig talsmann for ”langvandring” og har organisert og deltatt på en rekke lengre pilegrimsvandringer. Rollen som ”langvandrer” er allerede synlig i avismateriale fra Synnes tid som prosjektleder for åpningen av pilegrimsveien mot Røldal kirke. Røldal kirke hadde i følge kildene vært et pilegrimsmål siden trettenhundretallet og frem til hele 300 år etter reformasjonen. Hit kom folk, ofte til det gamle jonsokleitet⁵⁸ 6. juli, for å søke helbredelse ved et krusifiks som skulle ha helbredende virkning.⁵⁹ Mandag den 5. august 2002 ble slik en merkedag da Synnes gikk sammen med 18 andre fra Haukeligrend til Røldal i det som skulle bli den første pilegrimsferd dit i moderne tid. Året etter ble turen gjentatt, da i sin fulle lengde på 130 kilometer fra Seljord til Røldal (Christensen 2003a, Christensen 2003b, Dvergsdal 2003).

Fra 2005 har det vært organisert ”Felles langvandring til Nidaros” hvert år med Synnes som pådriver. Opprinnelig var dette et av hovedprosjektene under friluftslivets år i 2005, men det ble et populært tiltak og ble følgelig videreført. (Prytz/Synnes 2007:1).

Flere nye leder har blitt åpnet i Synnes tid som pilegrimsprest. Et eksempel er åpningen av leden fra Åre i Sverige til Trondheim i 2006. Her ledet han i følge *Levangeravisa* den første organiserte pilegrimsvandringen på denne ruten. Turen startet i Åre den 15. juli og

---

⁵⁸ Tiden rundt den 6.juli omtales i flere avisklipp av Christensen som ”det gamle jonsokleitet”. I oppslagsverk blir jonsok sidestilt med Sankthans som jo er den 24. juni. (Christensen 2003a, Christensen 2003b, Tanums rettskrivningsordbok 1996:237)

⁵⁹ Den 7.juli 1835 skal prosten i Ryfylke O.L Løberg ha kommet til Røldal kirke på sin første visitas på 25 år, og det midt i jonsokfeiringa med bygda full av pilegrimer. Prosten skal ha skrevet en rapport om besøket, som straks gjorde slutt på valfarten til Røldal. (Christensen 2003a, Christensen 2003b)

endte i Trondheim på den 28. juli, midt under Olavsdagene. Dette er leden som Olav den Hellige gikk til Stiklestad via Selånger i Sverige (Helland 2006).

Med vandringen fulgte en del administrativt arbeid og det tok pilegrimspresten del i Synnes og Maria Nordström fra Olavsfestdagene reiste rundt til de forskjellige kommunene og informerte om arbeidet. De oppfordret kommuner og lokalbefolkning til å ta imot, og legge til rette for pilegrimene som skulle komme (Slungård 2006, Helland 2006b).

Vandring som en del av fengselssoning har også vært prøvd ut i mindre skala med pilegrimspresten som en av medvandrerne. Et intervju med Synnes i *Dagen* fra 2004 forteller om en slik tur hvor pilegrimspresten gikk sammen med tre fanger fra Svorkmo til Trondheim:

Det var dypt meningsfullt å tilbringe tid sammen med dem, sier han. Synnes forteller videre om den ene fangen som var tydelig stolt etter å ha gått den lange veien, og hans umiddelbare tanke var: «Når var du stolt over deg selv sist?» Nå håper han å få til en ny tur sammen med innsatte til neste år (Almelid 2004:2).

Synnes har ikke i like stor grad som de to andre pilegrimsprestene produsert tekster i tilknytning til pilegrimsarbeidet. Noen artikler og innlegg i aviser har det likevel blitt. Synnes er også forfatter av ”St. Olavsvegen”. En trykksak som beskriver den nye leden som skal åpnes sommeren 2007. Leden går fra Borgsjø i Sverige til Trondheim via Østersund og Stiklestad. Boken skildrer hver av de 25 etappene med kart, bilder og tekst (*Adresseavisen* 11/1- 2007, uten forfatter).

Slik vi så hos de to andre pilegrimsprestene har også Synnes som en del av sitt arbeid å fremme samarbeid mellom ulike instanser og organisasjoner; han er i den forbindelse representert i en rekke fora, prosjektergrupper og utvalg. Pilegrimspresten sitter fremdeles i Pilegrimsutvalget og det har dessuten tilkommet flere nye samarbeidsfora både internt i kirken og i mer utenomkirkelige sammenhenger. I 2004 ble Synnes en del av arbeidsgruppen ”Retreat i Nidaros”. Retreatarbeidet fremstilles som en del av ”et integrert fromhetsliv” sammen med ”pilegrimsvandring, åndelig veiledning og stille kvelder” (*Nidaros bispedømmeråd* 2006:11). Et annet forum for pilegrimsarbeid som Synnes er en del av er ”Samarbeidsforum for pilegrimsledene”, som er et overordnet nasjonalt forum som koordinerer myndighetenes arbeid med offentlig godkjente pilegrimsveier. Synnes sitter der som representant for Den norske kirke sammen med domprost Knut Andresen. Andre instanser i forumet er Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning, Oppland fylkeskommune, Rendal kommune og Innovasjon Norge (*Samarbeidsforum for pilegrimsledene* 2007:1)

5.5 Medieaktivitet og informasjonsarbeid

I punkt 2. i PVTs mandat fra 1992 står det at ”Arbeidsgruppen skal være opptatt av å levendegjøre og spre kunnskap om pilegrimstradisjonen, og profilere pilegrimsbegrepet inn i vår tid” (Bakken 1997:5). Vi har sett at pilegrimsprestene har vært aktive foredragsholdere og at de har jobbet mye i direkte møte med folk. I tillegg til dette har det utkommet en god del litteratur som direkte er i tråd med ovenstående punkt. Eksempler på dette er *Pilegrimsvandring – før og nå* (Bakken 1994), *Pilegrimshåndboka* (PVT 1997b), artikkelen ”Veien og målet – pilegrimserfaringer før og nå” (Skartseterhagen 2002) og *St. Olavsvegen* (Synnes 2007)⁶⁰. Disse eksemplene er direkte forfattet av pilegrimsprestene; det finnes i tillegg mye informasjonsmateriell som er utarbeidet av de andre aktørene som har jobbet i samarbeid med kirken og prestene. Eksempler på slikt materiale er heftet *Natur, kultur og tro i middelalderen. En artikkelsamling* utgitt av Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning (Beverfjord 1996), og Trondheim kommune og fylkeskommunes *Pilegrimsleden inn mot Trondheim* (Thue 1997). I tillegg til dette har man på kommunalt nivå i de kommunene som pilegrimsledene går igjennom gitt ut informasjonsbrosjyrer med kart og beskrivelser av både pilegrimsfenomenet og selve veiene. I følge Knut Andresen er det utgitt 29 slike brosjyrer. (Andresen 2005:326).

Når det gjelder pilegrimsprestenes medieaktivitet så kan det sies at den på mange måter er passiv. Med det mener jeg at det i mitt kildemateriale fra pressen overveiende er stoff som er initiert av andre enn pilegrimsprestene selv. Det typiske presseklipp om prestene eller om pilegrimsvandring er en reportasje. Det er forholdsvis få eksempler hvor prestene bruker pressen som et talerør ved å skrive selv.

På spørsmål om det ble utarbeidet eller lagt opp til en mediestrategi fra kirkens og prestenes side, svarer Bakken at det ble tatt etter hvert som det kom, og at det ikke var noe slags strategisk tenking bak kontakten med media.⁶¹

Da institusjonaliseringen av den moderne pilegrimsbevegelsen satte i gang på begynnelsen av nittitallet ble det naturligvis også en god del pressedekning rundt dette fenomenet. Kjell Skartseterhagen, som i 2001 skrev en oppgave om pilegrimstema i pressen, samlet inn over 500 presseklipp fra et vidt spekter av presseorganer som tidsmessig strakk seg fra 1980 til 2000 (Skartseterhagen 2001). Fordelingen og antall klipp viser i grove trekk hvordan pressedekningen utviklet seg i denne perioden. Perioden før 1990 er representert med 20 klipp, mellom 1990 og 1993 er det 36 klipp, mellom 1994 og 1996 er det 134 klipp, 1997

---

⁶⁰ Se appendiks A for flere titler.

⁶¹ Telefonsamtale med Arne Bakken den 8/3-2007

alene har 171 klipp, mellom 1998 og 2000 er det 150 klipp (Skartseterhagen 2001:1-25). Det er tydelig at de årene som har store offentlige begivenheter genererer forholdsvis mye medieaktivitet. Det er en markant økning i perioden 1994-1996, noe som indikerer at den første institusjonaliseringsperioden fattet en viss interesse i mediene. Åpningen av Pilegrimsleden i 1997 samt Pilegrimsvandring-97 fikk som vi ser mye pressedekning. Det samme gjorde European Pilgrimage 2000. Presseklippene er for det meste reportasjestoff, med vandringstema eller intervjuer med de forskjellige aktørene. Pilegrimsprestene er sentrale intervjuobjekter.

Pilegrimsprestene har til en viss grad vært aktive også i etermediene, både i nasjonal og lokal kringkasting. Målet med dette avsnittet er ikke å gi en komplett gjennomgang av prestenes medieaktivitet, men snarere å se om det finnes noen hovedtrekk i medieaktiviteten som kan si noe om måten pilegrimsprestene fremstiller seg og sitt arbeid, og om hvordan de og deres arbeid blir fremstilt.

Når det gjelder hvordan de fremstiller seg og sitt arbeid, så er dette lettest å se i intervjuer med pilegrimsprestene. Intervjuene er ofte skrevet som samtaler med utheving av spørsmål og svar.

Noen av de mest informative presseklippene når det kommer til hvordan de fremstiller seg og sitt arbeid finnes i de tilfellene hvor det har oppstått debatter i tilknytning til forskjellige pilegrimsrelaterte tema. Her griper pilegrimsprestene til pennen selv og trer aktivt inn i et ordskifte. Dette forteller mye om hva som engasjerer pilegrimsprestene mest. Nedenfor vil jeg gi noen eksempler hvor henholdsvis Bakken, Skartseterhagen og Synnes aktivt har gått inn i et ordskifte. Temaene i ordskiftene har kretset rundt kommersialisering, pilegrimsferd som luthersk eller katolsk fenomen, og Trondheims betydning som pilegrimssted i middelalderen. Hovedsakelig ser det ut som at kirkens pilegrimsaktører velger en harmoniserende og konfliktdempende rolle slike sammenhenger.

Et eksempel på denne ”harmoniseringslinjen” er debatten som oppsto i februar 1995. Da var temaet hvorvidt Trondheim hadde vært en betydelig pilegrimsby eller ikke, og om det slik var plausibelt å satse på pilegrimen som en gjennomgangsfigur og satsningsområde for 1000-års feiringen av Trondheim by i 1997. *Adresseavisen* refererer fra Tusenårsjubileets diskusjonsmøte hvor det hadde oppstått en front mellom historiemiljøet, representert ved historiker Ola Svein Stugu, kirkens representanter med biskop Finn Wagle og Arne Bakken, og de mer kommersielle aktørene representert ved direktør for Trondheim Aktivum - Odd

Ustad. Overskriften på artikkelen ”- Ingen pilegrimsby!”⁶² (Rolfen 1995) viser til historiker Stugus standpunkt. Dette avstedkommer en serie innlegg fra de forskjellige aktørene. Pilegrimsentusiastene⁶³ mener at Trondheim bør gjenreises som et av de store pilegrimsmål i Europa, mens historikeren på sin side mener at dette blir å dumme seg ut internasjonalt fordi man mangler tilstrekkelig kildegrunnlag for å fastslå omfanget av pilegrimstrafikken til Trondheim i middelalderen.⁶⁴ Etter hvert som debatten utvikler seg kommer flere nyanser frem. Allerede den 9. februar sier Arne Bakken seg langt på vei enig i Stugus historiekritikk. Bakken får ”[...] kalde føtter av kommunens initiativ om å plassere Trondheim i samme divisjon som valfartsmålene Jerusalem, Roma og Santiago de Compostella” (Hanssen, T 1995:us). Dermed hadde kritikken av markedsføringen av Trondheim som middelaldersk valfartsmål i førstedivisjon fått støtte fra kirkelig hold (ibid:us). Det som likevel er verdt å merke seg er Bakkens uttalelser lengre ned i artikkelen:

Det er ikke antall pilegrimer, men den teologiske indre forståelsen av katedralens betydning, som gjorde byen til et valfartsmål. I følge middelalderskriftet *Passio Olavi*, tolker erkebiskop Øystein Kristkirken i Nidaros som et konkret uttrykk for at evangeliet var nådd til ”jordens ender, til det høye nord. Nidaros var en ytterkant, det nordligste pilegrimsmål sier Arne Bakken (Hanssen, T.1995:us).

Her kan Bakkens argumentasjon virke som et slags diplomati mellom de mest ivrige aktørene på begge sider. Bakken forflytter også fokus med en slik uttalelse; det viktigste er ikke lenger å konstatere Trondheims stilling som pilegrimsby ut fra ”kvantitative” historiske fakta og kilder. Det er nå en ”teologisk indre forståelse”. Det er med andre ord ikke lenger antallet pilegrimer, men et slags teologisk verdensbilde som gjør Nidaros til ett av de fire ”verdenshjørner”. Måten Bakken deltar i debatten på gjør at han ufarliggjør kritikken ved å komme den i møte. Samtidig har han tatt forsiktig avstand fra en sterk kommersiell vinkling. Bakken utdyper sitt syn i en lengre artikkel, ”Nidaros som levende pilegrimsmål” i *Adresseavisen* den 22. februar (Bakken 1995).⁶⁵

---

⁶² Stugu avviser formuleringen i denne overskriften i en senere artikkel, og påpeker at det er *hvor* stor betydning Trondheim har hatt som pilegrimsby han setter spørsmålsteget ved; ikke hvorvidt det har vært en pilegrimsby.

⁶³ Pilegrimsentusiastene er i denne sammenheng: Trondheim Aktivum og Eivind Luthen fra Pilegrimsfelleskapet St. Jakob.

⁶⁴ Se kapittel 2.

⁶⁵ Denne debatten og disse tema tas grundig opp i Thomas Brandts i hovedfagsoppgave i historie ”*Da verden hadde fire hjørner*”, *Myter, historie og identitet rundt tusenårsjubileet i Trondheim i 1997* (1999). Brandt bruker myteteorier fra henholdsvis Roland Barthes og Mircea Eliade i sin analyse, og forsøker å vise de forskjellige mekanismene som trer i kraft når historisk stoff revitaliseres og anvendes både i religiøs og kommersiell sammenheng. Brandt analyserer hvordan de historiske forestillingene fremstår i diskursen rundt jubileet, og hvordan de blir brukt til forskjellige former for identitetskonstruksjon.

Skartseterhagen var i følge boken *Olsok i Nidaros Domkirke* (Andresen 2005) kjent for friske utspill i media: ”«Pilegrimspresten på banen» skrev Adresseavisen og refererte Skartseterhagens utspill om at «RBK⁶⁶ bør hete The Pilgrims»” (Andresen 2005: 198).

Høsten 2000 dukker Skartseterhagen opp i et lite ordskifte på leserinnleggssiden i avisen *Vårt Land*. Det var en debatt som omhandlet Den norske kirkes teologiske begrunnelse for å revitalisere pilegrimsvandring. Det hele startet med et innlegg fra katolikken Marianne Aga som skrev at hun savnet en teologisk redegjørelse fra kirken, og at det hele var preget av det hun kaller supermarkedsmentalitet:

Man får en slags supermarkedmentalitet der man som statskirkekristen kan raske med seg litt helgener, litt svinging av røkelseskar og tidebønner, uten at det virker som man tar noen av tingene på alvor. Det kan minne om den supermarkedmentalitet New Age beskyldes for, en ufarlig og uproblematisk lapskaus (Aga 2000:us).

Hun påpeker at pilegrimsferder er ”katolske ting” og nevner også at en ”protestantisk prest” har utalt at ”Olavsarven har vi alle felles”. Til slutt i artikkelen spør hun ”[...] Skal Den norske kirke bli stadig mer katoliserende, uten å gjøre teologisk rede for hva den vil med disse nye markeringene?” (Aga 2000:us). Den 31/8 kommer et motinnlegg fra pilegrimsprest Skartseterhagen. Først påpeker han at han synes det er freidig av Aga å beskylde Den norske kirke for ikke å ta tidebønner og pilegrimsvandring på alvor. Så forsøker han å forklare at pilegrimsvandring står ovenfor en nytolkning i luthersk forstand og at vi ikke lenger lever i senmiddelalderen: ”Pilegrimsferdene ble forkastet i stedet for å bli nytolket. Nå gjør vi denne jobben. [...] Da står vi i et annet selskap enn Luther og pave Leo!” (Skartseterhagen 2000b:su). Skartseterhagen utdyper videre litt av de teologiske perspektivene: ”Jeg tror vi i Den norske kirke i dag tolker pilegrimsvandring som et aspekt av den teologi som har «ord og sakrament» som grunnpilarer” (ibid. us). Skartseterhagen forsøker også å påpeke pilegrimsvandringens ytre og indre stedsaspekt samt den kroppslige dimensjonen:

Vår livsvandring er ikke bare en vandring fra vogge til grav, men en vandring fra dåpens bad til det nye Jerusalem. Og domkirken eller et annet sted helliget ved ord og sakrament er en representasjon av det herlige som kommer. [...] Pilegrimsrollen lar oss legge av våre hverdagsroller for en stund og lar denne dimensjonen av tilværelsen synke inn i oss. Ikke minst ved at kroppen benyttes og prosessen som kanskje består av vandring i dager og uker (ibid. us).

---

⁶⁶ Rosenborg Ballklubb

Til slutt i leserinnlegget benytter Skartseterhagen anledningen til å komme med en liten verbal kilevink til Aga: ”Kanskje jeg er mer opptatt av om vi, «lutherske» eller «romerske» katolikker (kanskje ordet «katolsk» ikke tåler andre ord foran seg!), griper de dager og anledninger Gud skjenker oss (ibid:us).

Reaksjonen lot ikke vente lenge på seg. I et svar til Skartseterhagen den 6/9-2000 minner Aga om at det bare er én katolsk kirke: ”[...] den katolske kirke er den som ledes fra Peters stol og ingen andre” (Aga 2000b:us). Aga mener at Skartseterhagen bedriver privat synsing og at han ”[...] svarer i hvert fall ikke ut fra de lutherske bekjennelsesskrifter. Tvert i mot mener han det er nødvendig å nytolke det reformasjonen forkastet” (ibid:us). Aga skriver til slutt at hun er redd for at den lutherske tilnærmingen til pilegrimsvandring vil gjøre det økumeniske samarbeidet vanskeligere (ibid. us).

Begge Agas innlegg bærer preg av en viss indignasjon på katolikkens vegne og hun får reaksjon fra katolske trosfeller som kritiserer henne for å søke konflikt isteden for å fremheve de økumeniske aspektene som har blitt mer og mer markant siden 1980.⁶⁷ Den 12/9-2000 kommer et innlegg med en ”katolsk-økumenisk korreksjon” fra katolikken Baby Johannessen fra Asker. Johannessen minner om at Agas holdning strider i mot Det annet Vatikankonsils bestemmelser, pave Johannes Paul IIs økumeniske utspill gjennom encyklikaer, og avtaler den katolske kirke har på høyeste plan med representative organer for de ikke-katolske kirker. Videre skriver Johannessen at ”Pilegrimsvandringene er gjenoppstått som en Guds gave til det søkende menneske av i dag. Det skal vi takke Gud for og ikke lage en ny kirkestrid av ved å opptre triumfalistisk fra katolsk hold. Punktum!” (Johannessen 2000.us).

Verdt å merke seg i dette ordskiftet er at Skartseterhagen bruker en litt avvæpnende humoristisk tone, og at han ikke går av veien for å slå tilbake med samme mynt. Det er først med Johannessens innlegg at det økumeniske aspektet virkelig blir tatt frem og at Aga blir konfrontert med argumenter fra sin egen kirke.

Et annet eksempel på Skartseterhagens humoristiske og lett avvæpnende tone finner vi fra mediestormen som fant sted i forbindelse med Prinsesse Märtha Louise og Ari Behns bokutgivelse *Fra hjerte til hjerte* (2002). Boken inneholder blant annet en beskrivelse av parets pilegrimsvandring fra Svorkmo til Trondheim i forkant av deres bryllup i 2002. Det var Skartseterhagen som fulgte paret på deres vandring og han beskrives som en person som var

---

⁶⁷ 1980 er det første året i moderne tid da en katolsk biskop deltar i en økumenisk gudstjeneste i Domkirken. I 1993 holdt man for første gang en romersk-katolsk messe i kirken siden reformasjonen. Etter dette har det vært økumeniske tilstelninger i Domkirken med jevne mellomrom, og et fast innslag under Olavsdagene. (Andresen 2005:232)

tilstede med bønner, anekdoter og livsvisdom. Pilegrimspresten som aldri nevnes med annet enn fornavn er bare en av de litt drømmeaktige fenomenene i boken.⁶⁸ En av de mest omtalte avsnittene ble det om ”lysfontenen”. Etter den første overnattingen ute og frokost med egg og Esekielbrød beskriver prinsessen de første stegene på dagens vandring slik:

Vi hadde mye å tenke på der vi gikk. Roen hadde senket seg over den lille forsamlingen. Pilegrimsprest Kjell mente vi skulle vie vandringen til stillheten og ettertanken, og det gjorde vi. Jeg gikk og grunnet på at skaperverket er en avglans av den himmelske fullkommenheten. Siden jeg hadde på meg de keltiske brillene, tenkte jeg at hvis Gud er i alle ting, må også det himmelske lyset gjennomtrengre alt. Også meg. Jeg forestilte meg at jeg gikk i lys, at jeg vasset i det til langt opp på leggen, at alt rundt meg utstrålte et slikt lys. Til slutt var det som om jeg var fylt til randen. Jeg ble en lysfontene (Prinsesse Märtha Louise&Behn 2002:25)

I følge *Vårt Land* flommet pressen over av lett ironiske spørsmål av typen ”Har du noen gang følt deg som en lysfontene?” og Linn Ullman mente at man ”ikke bare kunne dumpe slike uttrykk på trauste nordmenn.” Pilegrimsprest Skartseterhagen humret og repliserte: ”- Vi må tåle såpass. Vi har opplevd verre ting i Norge”. Skartseterhagen forsvarer også bruken av begrepet ”lysfontene”. ” – Begrepet er en blanding av to sentrale, kristologiske begreper. Jesus bruker ordet kilde, og en fontene er jo en kilde det spruter litt ekstra av. Han snakker også om at han er et lys, påpeker pilegrimspresten” (Bjartvik 2002:2). Skartseterhagen skriver i sin fireårsrapport at både vandringen og boka førte til meget god PR for pilegrimsarbeidet. Om dette skriver han bl.a. ”Boka er sitert i mange folkelige publikasjoner (ukeblad, aviser etc) og må sies å bringe pilegrimstemaet ut til mange som ellers ikke står det nær” (Skartseterhagen 2003:10). Dette vitner i en viss grad om at pilegrimspresten er bevisst på media som en formidler av pilegrimstemaet.

I starten av 2004 startet en debatt i Lillehammeravisen *Gudbrandsdølen Dagningen*. Grunnlaget for debatten var oppstarten av et prosjekt⁶⁹ satt i sving av selskapet Lillehammer Kunnskapspark som gikk ut på å gjøre Pilegrimsleden til et reiselivsprodukt og trekkplaster for turister; inspirasjonen ble hentet fra blant annet Santiago de Compostela. Overskriften fra lanseringen av produktet den 7. januar var ”Vil gjøre kommers på Pilegrimsleden”.

---

⁶⁸ Pilegrimspresten blir for eksempel sammenlignet med figuren Gandalf fra *Ringenes Herre* i flere passasjer: ”Pilegrimsprest Kjell svøpte en regnkappe om seg så han var dekket fra topp til tå. Som ved et trylleslag kom hans virkelige jeg fram: Det var Gandalf, magikeren, som hadde klart å gjemme oss i sin usynlighetskappe! Jeg hadde alltid hatt lyst til å treffe en av det slaget, og nå hadde jeg vandret med ham i nesten fire dager uten å få det med meg” (Prinsesse Martha Louise 2002:51)

⁶⁹ Prosjektet ble i følge *Oppland Arbeiderblad* initiert av reiselivsbransjen i Hedmark og Oppland (Skotte 2004:37).

Pilegrimsentusiast Eivind Luthen fra Pilegrimsfelleskapet St. Jakob, Norge, svarer i et innlegg den 10. januar at han frykter at økt kommersialisering kan ødelegge for de kvaliteter en pilegrimsferd skal ivareta (Torgersrud 2004a:2). Selve debatten kom imidlertid i gang for alvor med et utspill fra nestor ved reiselivsstudiet i Lillehammer dr. oecon. Svalastog. ”Glem Pilegrimsleden!” lød overskriften den 29/1-2004 (Torgerdrud 2004b:48-49). Svalastog advarer i artikkelen mot å bruke penger på dette prosjektet: ”Verken som reiselivsprodukt eller som teologisk prosjekt er Pilegrimsleden interessant” (ibid. s. 48). Å sammenligne med land som Spania og Frankrike mener Svalastog er meningsløst på grunn av vår dårlige ”religiøse infrastruktur” og høye grad av sekularisering i samfunnet generelt, noe han mener ikke er tilfelle i de andre landene. Han mener videre at Den norske turistforenings rutenett i høyfjellet er bedre egnet som reiselivsprodukt og at de teologiske grunnene for pilegrimsvandring ikke passer inn i vår tid. Han knytter pilegrimsvandring til bot, helbred, katolisisme og hellige steder og påpeker:

I dag er botsøvelsen borte fra Den norske kirke, og det samme er troen på en Gud som griper inn og helbereder foran øynene på de tilstedeværende. Et annet viktig poeng er at makteliten i dagens samfunn befinner seg andre steder enn på de store pilegrimsmålene. Da blir det få igjen til å trække langs en pilegrimsled fra middelalderen (ibid. s. 49).

Det er interessant å se hvordan Svalastog bruker de samme konnotasjonene til begrepet ”pilegrim” som ofte dukker opp i debatter omkring emnet. Begreper som ”middelalder”, ”bot”, ”helbred”, og ”maktelite”.

Pilegrimsprest Rolf M. Synnes er raskt på banen og imøtegår Svalastog spesielt på de teologiske (eller rettere sagt mangelen på sådanne) argumentene. Synnes gir Svalastog rett i at det finnes mange utfordrende sider ved å utvikle Pilegrimsleden som et effektivt reiselivsprodukt:

På reiselivssiden er Svalastog utvilsomt en autoritet som man gjør lurt i å lytte til. Det er når Svalastog kommer inn på teologi og kirkehistorie at han, slik han refereres i GD 29. januar, beveger seg ut på svært tynn is (Synnes 2004:us)

Synnes viser til den etterreformatoriske pilegrimsvandringen til Røldal og til Thomaskirken på Filefjell som pågikk i flere hundre år etter reformasjonen og tilbakeviser slik Svalastogs påstand om at pilegrimsvandring i Norge er et middelaldersk fenomen. Videre sier Synnes at det først og fremst var misbruk i tilknytning til avlatshandel som var det sentrale i Luthers

kritikk av pilegrimsvandringene. Synnes trekker frem det søkende menneske som et felles symbolsk ståsted for middelaldermennesket og dagens mennesker:

Den dypeste rot til all valfart er likevel menneskets lengt etter hellighet og helhet. Her er det middelaldermennesket og det postmoderne mennesket møter hverandre i den samme søken. [...] Vi kan på nytt finne fram til de verdier som gjorde pilegrimsreisene så viktige. Det er gjort ikke bare på katolsk mark, men også i vår søsterkirke i Sverige der Pilegrimssentrum i Vadstena er blitt en viktig ressurs for den svenske kirke. Også i den anglikanske kirke, tyske og den hollandske kirke merkes en økende interesse for pilegrimstemaet (Synnes 2004:us).

Synnes bryter her ned tidsbarrieren som Svalastog har tegnet opp og han trekker også frem den økende pilegrimsinteressen som finnes i andre protestantiske kirker.

På reiselivssiden mener Synnes at det er mulig å kombinere pilegrimsvandring med lokal næringsvirksomhet i form av overnatting og servering. Han beskriver det som ”en vinn-vinn situasjon (ibid.us).

At Svalastogs innlegg hadde truffet ømme punkter med sin kritikk, kan det ikke herske tvil om hvis man skal legge til grunn den samlede reaksjonen fra de forskjellige pilegrimsaktørene. Etter Synnes svar til Svalastog kom også Luthen på banen den 6/2-2004 med et innlegg hvor han imøtegår Svalastogs argumenter. Som om ikke det var nok kom et langt innlegg den 9/2-2004 fra styringsgruppen i Hovedprosjekt Pilegrimsleden hvor samme tema diskuteres. I denne gruppen finner vi blant andre pilegrimsprest i Hamar bispedømme Arne Bakken.

5.6 Økumenisk arbeid

Jeg har tidligere påpekt hvor sentralt det økumeniske perspektivet har stått i den moderne pilegrimsbevegelsen. Dette økumeniske fokus går inn i en større strategi fra Den norske kirkes side. Vi ser at det fokuseres på dette arbeidet både i strategiplanen for Nidaros bispedømme og konkret i virksomhetsplanene. Både i hovedstrategiplanen for 2005-2008⁷⁰ og virksomhetsplanen for 2006 finner vi det økumeniske som et eget punkt, der det blant annet heter: ”Sammen med den verdensvide kirke vil vi [...] styrke våre økumeniske fellesskap [...] leve i dialog på tvers av religioner og livssyn” (*Strategiplan 2005-2008, Virksomhetsplan 2006:5*).

---

⁷⁰ Se appendiks D.

Det var, betegnende nok, i etterkant av det 5. europeiske økumeniske møte i Santiago de Compostela i 1990 at biskop i Nidaros bispedømme Finn Wagle begynte å ta opp pilegrimstradisjonen på høyt plan i kirken. Flere hendelser hadde satt økumenikk og Nidarosdomen som generelt fellesskapssymbol på dagsorden. Eksempler er Pave Johannes IIs besøk i 1989 og signingen av kong Harald og dronning Sonja i 1991 (Bakken 1997:4). I et notat av 4. mai 1992 som tar opp pilegrimstematikken skriver Wagle til domprost i Nidaros Sven Oppegaard blant annet: ”Dette har også med vår kirkes vertskapsforpliktelser å gjøre overfor et økumenisk mangfold [...]” (Bakken 1997:4).

Trondheim og Nidarosdomen har i følge kirkens aktører en spesiell stilling i økumenisk sammenheng. I et intervju med *Adresseavisen* i 1999 sier daværende prosjektleder i European Pilgrimage 2000 - Berit Lånke, at Trondheim har opparbeidet seg en status som økumenisk sentrum:

Ikke bare i Norge men også i et større perspektiv. Byen er eneste sted i Norge med et lokalt økumenisk råd, hvor alle kristne menigheter er representert. [...] Nidarosdomen var første sted for undertegningen av Porvoo-erklæringen som markerte enighet mellom de anglikanske kirkene i Storbritannia og Irland og de lutherske kirkene i Norden og Baltikum (Rolfsen 1999:9).

Dette har trolig bidratt til å forsterke det fokus man har hatt på de økumeniske sidene ved pilegrimsarbeidet i Trondheim.

Etter at institusjonaliseringen av pilegrimsarbeidet hadde begynt var det økumeniske perspektivet også nedfelt i planer og mandater. I punkt 3 i PVTs mandat fra 1992 samt i arbeidsgruppens tiltaksplan står det at det er viktig å ivareta Olavsarvens økumeniske perspektiv (Bakken 1997:5-6)⁷¹. I tiltaksplanen er det sågar understreket i to punkter. I punkt 6: ”Knytte kontakt mellom ulike personer, miljø og kirkesamfunn[...]”, og i punkt 7: ”Knytte internasjonal/økumenisk kontakt [...]” (ibid. s. 6). Arbeidsgruppen har også en ”økumenisk representant”; fra oppstarten i 1992 var dette metodistpresten Ivan Chetwynd (ibid. s. 4). Da arbeidsgruppen PVT gikk over til å bli Pilegrimsutvalget, ble også økumenisk representasjon videreført.

At pilegrimsprestene viderefører og konkretiserer det økumeniske arbeidet kan man se i flere sammenhenger. Ofte understrekes ”pilegrimens” universelle karakter og samarbeid på tvers av trossamfunn. Her et par eksempler hvor Kjell Skartseterhagen tar opp disse tingene. Til avisen *Vårt Land* sier han: “[...] Pilegrimstanken er økumenisk og samler kristne på tvers

---

⁷¹ Se appendiks B og C

av alle skillelinjer” (Hagen 2000: 19). Et annet sted skriver han: ”En av de viktige oppgavene for pilegrimsprestene er å bidra til å ”[...] nytolke pilegrimstradisjonen i vår tid, og i vår (lutherske) kirke inn i et økumenisk perspektiv” (Skartseterhagen 2003:2). I dette sitatet sier han direkte at det økumeniske fokus er prioritert fra pilegrimsprestens side. Dette gjenspeiler seg også, slik som beskrevet ovenfor, i deres reiseaktivitet og fokus på knytting av kontakter.

Det største økumeniske arrangementet knyttet til den nye pilegrimsbevegelsen var uten tvil European Pilgrimage 2000⁷². Prosjektet var knyttet til ”Konferansen for europeiske kirker” (KEK), hvor Den norske kirke var et av medlemmene. I et samarbeid med ”Den katolske bispekonferansen i Europa” hadde KEK forberedt en stor markering av overgangen til år 2000. Trondheim var da en av fem europeiske byer som var plukket ut på kirkemøtet i Graz i Østerrike til å være vertskapsby for denne store felleskirkelige feiringen av Jesu fødsel ved årtusenskiftet. *Adresseavisen* skriver om stor innsats fra kirkens aktører for å bli plukket ut blant alle søkerne:

Bak Trondheims kandidatur ligger et iherdig arbeid innenfor det europeiske kirkesystemet for å få satt nettopp Trondheim på kartet som europeisk kirkeby. I tillegg har gjennomføringen av byens tusenårsjubileum hatt betydning, særlig de økumeniske markeringene som ble gjennomført i sommer (Hansen, H. 1997).

Det var i følge *Adresseavisen* hovedsakelig biskop Finn Wagle og daværende sogneprest Berit Lånke som hadde jobbet med dette i over to år. Lånke sier til avisen at det ligger et årelangt økumenisk arbeid bak dette prosjektet. Hun beskriver det også som et grasrotarbeid som har ”[...] vist at grasrota i de europeiske kirkene har mindre vansker med å finne hverandre på tvers av konfesjonene enn kirkens ledere” (Hanssen, T. 1997). Her ser vi nok en sammenheng mellom det økumeniske perspektiv og pilegrimsbevegelsen. Det beskrives som noe som kommer fra grasrota. Arne Bakken beskriver også i sin rapport *Livet beveger seg til fots* (1997) begivenheten som et arrangement med et stort potensial for arbeidet med å revitalisere pilegrimstradisjonen. Han trekker frem nødvendigheten av å trekke inn et bredt spekter av aktører på lokalt og nasjonalt plan:

Ved å være hovedkvarter for ”Pilgrimage 2000”⁷³ vil Trondheim både komme i fokus som pilegrimssted, og skaffe seg en unik kompetanse i nettverksbygging. Dette vil være en særlig fin

---

⁷² Se også kap 3.5.6.

⁷³ Da Bakken skrev rapporten i 1997 var ikke navnet på arrangementet klart. Det ble hetende ”European Pilgrimage 2000”

videreføring både av ”Prosjekt Pilegrimsleden” og arbeidet i PVT. Derfor bør arbeidet med ”Pilgrimage 2000” gjøres til en viktig del av både den kirkelige og offentlige feiring. [...] Slik kan alle kirkesamfunn, kommune, fylke og stat bli involvert på en måte som understreker at olavs- og pilegrimstradisjonen er en nasjonal arv som samtidig har et internasjonalt og universelt perspektiv (Bakken 1997:17).

Dette viser igjen i hvor stor grad pilegrimsprest Bakken knytter pilegrimsfenomenet til nasjonal arv, og videre til myndighetene. Han ser det store økumeniske prosjektet som en naturlig forlengelse av de nasjonale og lokale prosjektene. Det handler om å sette pilegrimsfenomenet inn i en stor sammenheng, og slik trekke vekslers på alle de forskjellige ressursene som det fører med seg.

I nordisk sammenheng har det også utviklet seg et samarbeid som er med å understreke pilegrimsvandring som inkluderende virksomhet og et ”sted” man kan søke fellesskap på tvers av landegrensene og trossamfunn. I juli 2004 ble det for eksempel gjennomført Nordisk økumenisk vandring fra Viborg til Vadstena.⁷⁴ På et informasjonsskriv om jubileumssommeren 2007⁷⁵ står det at det legges opp til en felles nordisk pilegrimsvandring i Norge med arrangerte vandringer langs de ledene som ble åpnet i 1997, samt de nye ledene som kommer fra Sverige og inn i Norge fra Klarelvsdalen (Østerdalsleden) og Härjedalen (Romboleden) (*Jubileumssommeren 2007*).

Pilegrimsarbeid på tvers av trosretninger ser vi også et eksempel på i en avisartikkel fra 2004. Under overskriften ”Samme Gud” i avisen *Vårt Land* (Norheim 2004:14) fortelles det om en forestående muslimsk-kristen fellesvandring over Dovre til Trondheim. Leder for vandringen skulle være pilegrimsprest Rolf Synnes. Han sier til avisen:

I mitt dialogarbeid med muslimer gleder vi oss over det vi har felles, og respekterer hverandre for forskjellene [...] – Når vi kristne sier at Jesus Kristus er Gud, vil ikke muslimene anerkjenne det. Der er en forskjell. Men å si at vi ikke har samme Gud, blir meningsløst, for vi bekjenner begge Abrahams Gud. (ibid. s. 14).

Dette er også et eksempel på at pilegrimsprestene er ”spydspisser” for fremmingen av flere av kirkens saker og strategier. Man kan si at en slik vandring har en inkluderende og konfliktdependende symboleffekt. Pilegrimsvandringen blir et konkret og praktisk arbeid, med

---

⁷⁴ Se www.pilegrim.info.

⁷⁵ Jubileumssommeren 2007 markerer 10-års jubileum for åpningen og merkingen av pilegrimsledene til Nidaros.

en sterk forsonende appell. Vi ser også i sitatet at pilegrimspresten forsvaret dette arbeidet med teologiske argumenter.⁷⁶

5.7 Åndelig veiledning og retreat

Et fenomen som har dukket opp i stadig sterkere grad i tilknytning til pilegrimsprestenes arbeid er åndelig veiledning og retreat. Prestene beskriver seg som åndelige veiledere: I et intervju sier Bakken for eksempel: ” – For oss som kirke ligger den store utfordringen i å gi de som går den riktige åndelige veiledning [...] (Sandnes 1995b:21).

I betenkningen til Kirkemøtet i 1999 *Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid* (1999) blir åndelig veiledning diskutert som en oversett praksis i Den norske kirke.

Åndelig veiledning beskrives som spiritualitetens praksis, ”det å snakke om våre gudserfaringer”, med røtter tilbake til disippelflokken rundt de gammeltestamentlige profeter og videreført gjennom ”de jødiske rabbinere (jf. Jesus)” (Laugerud 1999:15). I betenkningen diskuteres videre den lutherske teologiske utdannings manglende fokus på denne siden av troslivet gjennom mange generasjoner. Sjelesorg i krisesituasjoner fremheves som et positivt trekk i riktig retning, ”[...] men veiledning om hvordan vi skal leve våre hverdagsliv ble langt på vei borte” (ibid. s. 15).

Vi ser stadig i mediene at kirken er en fremtredende støttespiller i forbindelse med store ulykker og krisesituasjoner. Det er etter hvert nærmest å regne som en selvfølge at det organiseres kriseteam med psykologer, helsepersonell og prester i slike sammenhenger. Slik det også påpekes i betenkningen er det imidlertid ikke fullt så vanlig å søke kirkelig støtte hvis man trenger hjelp i mer hverdagslige problemsituasjoner. Disse funksjonene er i stor grad patologisert og ivaretatt av institusjoner, leger og psykologer.

Det ser nå ut som at kirken ønsker å imøtekomme denne mangelen. Det moderne samfunn trekkes i betenkningen frem som en plausibel beveggrunn til å trekke denne tradisjonen frem i dagen igjen: ”I en støyfull og ordmettet tid utfordres kirken til å gjenreise en åndelig veiledertjeneste som kan hjelpe mennesker til å høre mesterens røst” (ibid. s. 15). Viktigheten av å ta slike terapeutiske situasjoner og personlige møter på alvor, har i følge betenkningen ført til at man har luftet ideen om å gjeninnføre skriftestolen:

---

⁷⁶ Bakgrunnen for artikkelen var at pastoren i Levende Ord Enevald Flåten hadde uttalt at muslimer i Norge ikke burde få praktisere sin religion. Han hadde også kommentert den muslimsk-kristne fellesvandringen og sagt at en slik vandring bygger på en ”falsk form for enhet” (Norheim 2004:14). Pilegrimsprest Synnes tar kraftig til motmæle mot disse uttalelsene i artikkelen.

I store deler av vår kirke er det behov for å gi skriftemålet en større plass. Tanken om å gjeninnføre skriftestolen har vært luftet. En rekke mennesker sliter med dårlig samvittighet og bærer på uoppgjort synd og skyld, og veien til noen å snakke med blir for mange lengre og lengre i vårt samfunn (ibid. s. 12).

I *Bemanning i Den norske kirke. Opptrappingsplan for kirkelig bemanning* (2001) diskuteres endringer i arbeidsmønster for prester i Den norske kirke, på bakkgrunn av en undersøkelse i 1980 og en i 1998. I bemanningsplanen konkluderes det: ”Det mest iøynefallende er at prestene i 1998 brukte mer tid til samtaler i forbindelse med begravelser og andre kirkelige handlinger. En velger dermed å prioritere direkte kontakt med mennesker” (Kongsvik og Pettersen 2001:33).

Det er tydelig at direktekontakt med mennesker ikke bare er en luftig idé for kirken; det jobbes konkret med å imøtegå disse forandringsprosessene på flere plan. Et eksempel på dette ser vi i Nidaros bispedømme; her knyttes, ikke uventet, fenomenet til pilegrimsprestenes aktivitet gjennom pilegrimsvandring og retreat. I Nidaros bispedømmes virksomhetsplan for 2004 ser man at det planlegges en såkalt retreat⁷⁷ (*Virksomhetsplan 2004*). Den 21. desember 2005 utgis en brosjyre som bekrefter opprettelsen av tilbudet og beskriver innholdselementene. Her presenteres også arbeidsgruppen litt nærmere⁷⁸. ”Arbeidsgruppen har som mål å fremme retreat og meditasjonsvirksomhet i bispedømmet, inspirere frivillige og ansatte til et integrert fromhetsliv og legge til rette for retreat og pilegrimsvandring” (*Retreat i Nidaros 2005:2*). I brosjyren fortelles det om behovet for at avbrekk i hverdagen som er preget av travelhet og ”ytre og indre støy”. Åtte åndelige veiledere er listet opp med navn og kontaktinformasjon. Det tilbys fire typer retreat: Retreat for voksne, familieretreat, retreat i hverdagen og pilegrimsvandring (ibid. s. 2-4). Pilegrimsvandring betraktes altså som en form for retreat. Pilegrimspresten sitter i arbeidsgruppen og er oppført som kontaktperson i brosjyren.

I *Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid* (Laugerud1999) trekkes samfunnsutvikling, terapeutiske momenter og åndelig veiledning inn i bildet:

---

⁷⁷ En retreat er et oppholdssted i rolige omgivelser og et tilbud fra kirken der man kan trekke seg tilbake fra hverdagen og få åndelig veiledning og mulighet for bønn. I 2002 var det 13 retreatsteder i Norge mot bare 5 i 1990 (Orvik 2002:4)

⁷⁸ Arbeidsgruppen som er nedsatt av Nidaros biskop består av: kapellan Hilde Anette Løvenskiold, sokneprest Kjartan Bergslid, sekretær Margit Sødal, kapellan Hilde Rosenkrantz, pilegrimsprest Rolf Synnes og seksjonsleder Steinar Skomedal. (*Retreat i Nidaros 2005:2*).

Åndelig veiledning er kirkens svar på selvutviklingsbølgen. Det narcissistiske mennesket, i og utenfor kirken, mangler indre ankerfeste og røtter for sitt jeg, og blir bokstavelig talt til gjennom andres oppfatninger. Gjennom åndelig veiledning finner mennesket tilbake til et fortrolig og nært fellesskap med Gud (Laugerud 1999:15).

Hvis vi med dette sitatet i minne ser på brosjyren *Retreat i Nidaros* fra 2005 så ser vi at det som etterlyses i betenkningen er konkretisert og institusjonalisert i Nidaros bispedømme. Det kan tilbys flere typer retreat. Retreat beskrives i brosjyren på lang vei som en konfidensiell terapeutisk situasjon, og som gir assosiasjoner til skriftemål:

I vår travle tid, som ofte er full av både ytre og indre støy, erfarer mange at det er godt å få støtte til å roe ned. Noen reiser på retreat. Det betyr å trekke seg tilbake noen dager og gi rom for stillhet, ettertanke, meditasjon og bønn [...] Midt i ditt vanlige liv, mens du er i arbeid, gir du rom for en annen rytme. Du setter av tid til en halvtimes daglig bønn rundt utvalgte bibeltekster (tilpasset deg) og en halvtimes daglig samtale med en veileder. Full taushetsplikt gjelder om det som blir delt i veiledningen. Alle veilederne har erfaring med åndelig veiledning og Ignatiansk retreat (*Retreat i Nidaros* 2005:2).

Retreat kan i likhet med de andre aktivitetene pilegrimsprestene er involvert i, sees som et ledd i å komme samtidskulturen i møte. I et økumenisk perspektiv er det også interessant at ideen om å gjeninnføre skriftestolen dukker opp. Det føyer seg inn den typen religiøst liv som vi tradisjonelt forbinder med den katolske kirke, og som nå blir hentet frem i en luthersk-protestantisk sammenheng.⁷⁹

5.8 Oppsummering

Ved denne gjennomgangen av utviklingen av pilegrimsprestenes arbeid, er det mulig å se en utvikling fra et mer prøvende, ideologibyggende og informerende arbeid, til et mer konkret praktisk arbeid. Det er viktig å understreke at alle gjør noe av det samme, men at det er ulikt omfang og vektlegging. Arne Bakkens pionerarbeid med stor skriftproduksjon, utstrakt nettverksbygging og seminarvirksomhet, er til en viss grad i Synnes periode erstattet av en mer ”brukerfokusert” virksomhet med de konkrete vandringene og veiene i fokus.

Spissformulert kan man si at fokuset har blitt flyttet fra seminarbordene, sakspapirene og

---

⁷⁹ Et annet eksempel på en slik tilnærming og ”flirt” med katolisisme er revitaliseringen av kulten rundt St. Sunniva ved klosteret på Selje. (Jf. Mikaelsson 2005).

skrivestuen, til veien, veiledningen og vannblemmene. Med tanke på Bakkens bruk av historiske elementer som virkemidler, og hans erfaringer med folkeminnevitenskap, og Synnes erfaring med sjelesorgsarbeid, som på en måte gjenopptas gjennom arbeid med retreat, kan det se ut som at prestenes bakgrunner til en viss grad farger pilegrimsprestearbeidet. Slik kan vi si at det finnes et slags spillerom i pilegrimsprestegjeringen hvor de forskjellige prestene kan vektlegge forskjellige sider av arbeidet.

Selv om vi har sett at pilegrimsprestenes primære arena for informasjonsarbeid har vært i direkte møte med mennesker gjennom vandringer, seminarer og gjennom egenprodusert informasjonsmateriell, så har pilegrimstemaet generert relativ stor medieaktivitet. Pilegrimsprestene er synlige først og fremst gjennom reportasjer og intervjuer i tilknytning til hendelser og arrangementer som generelt har stor medieinteresse. Ut fra mitt kildemateriale kan man si at pilegrimsprestene bare i mindre grad er aktive skribenter i avisene, og da gjerne i debattsituasjoner slik eksemplene ovenfor viser⁸⁰.

Den samarbeidsmessige konsolideringen av myndigheter, næringsliv og kirke som ble antydnet i oppsummeringen i kapittel 3.6, blir ikke mindre tydelig i lys av denne gjennomgangen av pilegrimsprestenes faktiske utførte arbeid. Aktiviteten er i stor grad tverrfaglig, økumenisk rettet og inkluderende; det som i kapittel 3.6 kunne leses ut fra sammensetningen av de forskjellige institusjonene er konkretisert og personifisert gjennom prestenes arbeid.

Vi har til nå sett på det man kan kalle prestenes konkrete og praktiske arbeid på et generelt plan. I neste kapittel skal vi se nærmere på en spesifikk del av pilegrimsprestenes rolle; nemlig deres anvendelse av ”pilegrimen” som en støpeform som fylles med innhold, der meningskonstruksjon og bruk av historie utgjør viktige stikkord.

---

⁸⁰ De tre ordskiftene jeg har beskrevet er de eneste eksemplene på debattaktivitet i denne oppgavens kildemateriale. Når jeg likevel har valgt å ta med debatteksemplene, er det fordi de tar opp viktige spørsmål i tilknytning til den moderne pilegrimsbevegelsen og fordi de viser hvordan pilegrimsprestene velger å fremstå i media.

6. PILEGRIMSPRESTENS INNHOLDSPRODUSERENDE ROLLE

6.1 Innledning

En av de viktige oppgavene til Den norske kirke i forbindelse med revitaliseringen av pilegrimstradisjonen har vært å skape en ideologisk og teologisk plattform som kunne inkorporere vandrermotivet i flere deler av kirkens arbeid. Som vi har sett så har pilegrimsfenomenet i følge pilegrimsprestene oppstått som en grasrotbevegelse; denne har blitt tolket som et uttrykk for en ny åndelig lengsel blant deler av befolkningen. Kirken har så forsøkt å imøtekomme denne bevegelsen blant annet ved å gi pilegrimsbegrepet et nytt innhold og gi det en ideologisk forankring. Viktige stikkord er symbolbruk, metaforer og refortolkning av historie. Det er bruken av disse virkemidlene som her kalles for ideologiproduksjon.

En ideologi kan forstås som en idélære, eller begrepslære; altså et system av begreper og idéer (Tanum 1996:215). En viktig arbeidsredskap i slik ideologiproduksjon kan være symbolbruk. Symbol er i denne sammenheng, i overensstemmelse med religionsvitenskapelige og sosialantropologiske perspektiver, forstått som et ”flertydig tegn” (Gilhus og Mikaelsson 2001:80). Vi skal se at pilegrimsarbeidet inneholder flere slike symboler, spesielt med allegoriske og metaforiske funksjoner. Symbolene kan gjennom disse funksjonene ha en kommunikativ virkning slik de har vært forklart av symbolforskere som Victor Turner og Claude Lévi Strauss (Kværne og Vogt 2002:349). Den norske kirkes ideologiproduksjon i forbindelse med den fornyede pilegrimsinteressen er som vi skal se ikke noe tilfeldig fenomen; vandrermotivet brukes som et kommunikasjonsmiddel som opererer mellom grasrotnivå og Nidaros bispedømmes hovedaktører. Pilegrimsprestene er viktige ledd i denne kommunikasjonen.

Pilegrimsprestene kan på en måte betraktes som spydspisser og som markører for en kirkelig strategi som ideologisk strekker seg langt utover det å være veiledere eller turarrangører for en økende, men likevel relativt beskjeden mengde pilegrimer.⁸¹

Pilegrimsbegrepet skal fylles med innhold, og pilegrimsprestene er viktige brikker i dette

---

⁸¹ I følge et intervju med pilegrimsprest Rolf Synnes i 2004 ligger antallet pilegrimer et sted mellom 200 og 800 årlig, alt etter hvem man definerer som pilegrim (Sandnes 2004). I januar 2005 ble det lagt ut en protokoll i nordre tverrskip hvor pilegrimer kan skrive seg inn. Boken som har plass til 3000 navn blir i følge Synnes fort oppfylt; denne protokollen sier ikke mye om det reelle antall av folk som definerer seg selv som pilegrimer fordi andre kirkegjengere også skriver seg inn i boken. Synnes opplyser imidlertid at det i 2005 var 600 stykker innom Pilegrimsstuene i Waisenhuset (Aakervik 2006:18). Nidarosdomen har i følge reiselivssjef Jens Frederik von der Lippe ca 260 000 besøkende i året (Aksnes 2004:1). Til sammenligning hadde katedralen i Santiago de Compostela 6 millioner besøkende i året hvorav 157 000 var vandrende pilegrimer og 25 000 syklende (tall for 1999), Lourdes hadde 5 millioner pr. år mellom 1991-96 hvorav 70 % var pilegrimer (Giuriati 2000:10).

arbeidet. Dette innholdsproduserende momentet kan vi for eksempel se tydelig reflektert i Nidaros bispedømmes strategiplan for 2005-2008. Ikke bare har pilegrimsarbeidet fått et eget punkt i planen, men hele dokumentet bæres av reise/vandremotiv. På fremsiden av er vandreren og naturen hovedmotiv (se fig 1).

Fig 1.

Tittelen på Nidaros bispedømmes strategiplan *Kirken i Nidaros – sammen underveis*⁸² etterfølges av en "ingress" som er formet som en reise langs en innholdsrik vei:

Vår livsreise er lagt til Nidaros. Den stakes ut i Kristi navn gjennom Olavstradisjonen. Den bærer arven fra våre norske og samiske røtter. Den går gjennom et landskap av jord og skog, kyst og fjell, bygd og by. Den byr på møter; med nye kulturer og folk, med ny teknologi og et samfunn som stadig endrer seg. Vi reiser i fellesskap; frivillige, folkevalgte og ansatte.

Vi er – SAMMEN UNDERVEIS (*Kirken i Nidaros – sammen underveis*).

Her brukes vandrermotivet til å knytte sammen fortid og fremtid, natur og kultur, og ulike grupper av mennesker. Det skjer hele tiden med sterkt fokus på fellesskap. Naturen og landskapet er som vi ser et mellomledd mellom vår historie, representert ved Olavstradisjonen og fremtiden, som er antydnet gjennom ny teknologi og et stadig skiftende samfunn. Dette er ikke noe særegent fenomen, men tvert i mot et mer og mer fremtredende aspekt ved en rekke historierelaterte fenomener i vår samtid. Historie blir stadig et mer populært tema både i skrift og levende bilder. Historiske spill blir, slik folkloristen Torunn Selberg påpeker, stadig mer populært og utbredt: "I Norge oppføres det nå ca 300 historiske spel sommeren gjennom, de siste tiår er antallet øket betydelig. I løpet av ett enkelt år i 1990-årene ble det utkjempet flere turneringer til hest og i rustning enn det ble under hele middelalderen og renessansen" (Selberg 2001:1). Historiske spill er slik vi skal se bare en av mange måter å bruke fortiden på.

---

⁸² Se appendiks D.

6.2 Fortiden som redskap

Historikeren David Lowenthal beskriver fortiden som ”et fremmed land”: ”The past is a foreign country whose features are shapened by today’s predilections, its strangeness domesticated by our own preservation of its vestiges” (Lowenthal 1985:xvii). Han sikter da blant annet til det såkalte postmoderne samfunns omskiftelighet som fremmedgjør menneskene fra deres fortid, og bytter ut kontinuitet med en mer episodisk livstilmærming. Dette er bakgrunn for at historie og kulturarv stadig blir viktigere for nåtidens mennesker. Lowenthal går i en senere bok så langt som å omtale denne nye dyrkingen av vår kulturarv en ”newly popular faith” (Lowenthal 1997:1).

Det er dog ikke bare fortiden som har innvirkning på nåtiden; det er viktig å huske at bevegelsen også kan sees i motsatt retning. Historikeren Eric Hobsbawm har et kritisk blikk på denne prosessen. Han forbinder den med et område hvor meningskonstruksjon ofte har vært i bruk, nemlig i nasjonsbygging. I boken *The Invention of Tradition* (1983) peker han på hvordan fortiden fremstår som et slags råstofflager i nasjonsbyggingsprosesser. Man kan i følge Hobsbawm oppfinne nye tradisjoner ved hjelp av det han kaller ”semi fiction” (Hobsbawm 1992:7). Dette betyr at maktfaktoren og det konstruktivistiske elementet i denne prosessen understrekes. Historikeren Åsmund Svendsen påpeker at Hobsbawm går langt i retning av å kalle de oppfinnende elementer i nasjonal historieskriving for historiske anakronismer; ved å projisere moderne begreper tilbake på fortiden skapes en illusjon av lang forhistorie for samtidens institusjoner (Svendsen 1997:15).

Ved stadig å refortolke fortiden og slik tilpasse den til vår samtid, omskapes også fortiden. Historien er ikke lenger så fastlagt som den tradisjonelt har vært, og det finnes ikke lenger bare én versjon av den. Denne, for å bruke bakhtinsk terminologi, polyfoniske faktor i historieforståelsen, knyttes ofte til det postmoderne eller senmoderne. Folkloristen Torunn Selberg peker på dette i *Myte, magi og mirakel i møte med det moderne* (1999): ”Et senmoderne perspektiv på verden innebærer et mangfold av krav på den «rette» kunnskap og mening. Tradisjon og historie blir gjenstand for mange fortolkninger – den dominerende, hegemoniske, felles versjonen av vår historie er ikke alltid gangbar” (Selberg 1999:42).

Sosiokulturelt kan det også finnes variabler i dette meningskonstruksjonslandskapet. Religionsforskeren Ninian Smart peker på forskjellen mellom den relativt korte og dermed letpåvirkelige traderte hukommelsen og den nedskrevne akademiske hukommelsen:

What then is tradition? It is of course something handed down, but also interpreted and projected back. Provided you can suppose that what is handed down is forgotten you can shape it as you please. [...] Few of us remember our great-grandparents; and most have only a rather dim remembrance of our grandparents's times. Intellectuals tend to have a clearer perception of the past because they have read books about the First and Second World Wars and the Victorian era before them. They have a less than vivid perception of the cloud that stands between most folk and the past. For most people the reinvention of the past can become easily plausible (Smart 2004:87)

Korte tidsperspektiver kan, slik Smart antyder, gjøre oss lett mottakelige for ny informasjon. Dette kan også bety lett påvirkelige. Normativt sett kan det slik sett være varierte grunner for å ønske å fremstille tilværelsen som en kontinuitetsbasert affære, eller mer fragmentert. Det som imidlertid skal utdypes her er de prosessuelle elementene i slik meningskonstruksjon. Hvordan er det vi husker? Hvordan virker handling inn på vår evne til fortidsforståelse?

Folkloristene Anne Eriksen og Torunn Selberg og etnologen Jan Garnert har redigert boken *Historien in på livet* (2002). Den behandler nettopp slike spørsmål som stilt ovenfor. I *Historien in på livet* deles forskjellige måter å organisere fortiden på inn i tre hovedgrupper: ”å fortelle om, å vandre i og å iscenesette fortiden (Selberg 2002:9-26). Ved å lese, skrive og fortelle om fortiden, skapes det sammenhenger mellom hendelser som ikke nødvendigvis trenger å ha rot i virkeligheten, men som likevel settes inn i årsak/virkning forhold (ibid. s. 24). Man kan si at dette er diskurser som er med på å skape virkelighet; på mange måter er det et konstruktivistisk perspektiv.

Ved å vandre i fortiden så er man på en måte tilstede og kjenner på historien gjennom et opplevelsesaspekt, og tar slik i bruk flere deler av kroppen og sanseapparatet for å komme i kontakt med fortiden. I *Historien in på livet* nevnes eksempler fra prosjektet ”Fotefar mot nord”; et kulturpolitisk prosjekt som skulle bruke vandretema for å skape forbindelser mellom steder og historiske epoker i den nordnorske region. Den tredje kategorien å iscenesette fortiden ligner mye på det å vandre i fortiden, men her tilkommer et element av lek, spill og teater. Her gjenskapes historiske hendelser ved hjelp av aktører som dramatiserer og ritualiserer deler av vår fortid. Det skjer gjerne på samme dato som den ”virkelige” hendelsen. Typiske eksempler på dette er minnedager, festivaler og historiske spill.

Olavsfestdagene i Trondheim slutten av juli er et eksempel på dette. Der vandres, fortelles og iscenesettes i stor stil. Her er en stemningsrapport fra mitt besøk på festivalen i 2006:

Du kan vandre rundt i historisk marked blant middelalderkledde pilegrimer og handelsmenn, og kjøpe matvarer og artefakter fra en annen tid. I bakgrunnen kunne høres en susende esse og smedens hammerslag. Jeg observerte til og med små ”pestbefengte” barn som vandret rundt og spiste fornøyd på sin iskrem.⁸³ Videre kunne man delta på en rekke seminarer og høre noen av landets fremste foredragsholdere⁸⁴ sette de tingene man ser rundt seg inn i en intellektuell ramme. Rundt omkring på området var det skuespill av ymse slag, byvandring, gudstjenester, konserter⁸⁵, kunstverksted og ridderturneringer.⁸⁶

Alt i alt får man ta i bruk hele sitt sanseapparat hvis man vil oppleve et ”historisk sus” under festivalen.

Jeg mener at det kan være fruktbart å bruke kategoriseringen fra *Historien in på livet* også på pilegrimsprestenes arbeid. Det historiske aspektet er tilstedeværende i de aller fleste sammenhenger der pilegrimsprestene agerer. De bruker foredrag, artikler og avisinnlegg til å *fortelle*, de bruker *vandring* i naturen og rundt kulturminner til å oppleve og ritualisere, og sist men ikke minst er *iscenesetting* av historiske hendelser sentrale i pilegrimsarbeidet. I pilegrimsvandringen forekommer gjerne deler av alle disse tre fenomenene samtidig. Nedenfor skal jeg vise eksempler fra pilegrimsprestenes arbeid som harmonerer med disse tre måtene å bruke historien på.

6.3 Å fortelle om fortiden

Selberg betrakter fortellingen som en fellesfaktor i de tre måtene å tilnærme seg fortiden på:

I vandring og iscenesetting dramatiseres og ritualiseres en fortelling om fortiden. Fortellingen er således overordnet de to andre måter. Fortellingen kan rette seg mot kunnskap, de to andre måter mot opplevelse, og gir andre muligheter for tilegnelse og internalisering av tolkningen av fortiden, tradisjonen og kulturarven (Selberg 2001: 26).

---

⁸³ Jeg kikket gjennom programmet for festivalen og fant følgende under vignetten ”folkeliiv”: ”Pesten kommer til Historisk Marked med sminkør Gudmund Saksvik. Skrem bestemor med byller og sår!” (*Olavsfestdagene* 2006:63)

⁸⁴ Da jeg besøkte festivalen i 2006 var foredragsholdere blant andre: Trond Berg Eriksen, Janne Haaland Matlary, Gunnar Stålset, Marit Arnstad, Harald Stanghelle, Bjarne Håkon Hanssen og Trond Bakkevig.

⁸⁵ Konsertene kan gjerne også ha et innhold som passer inn i dette bildet. Den 28. juli 2006 spilte for eksempel Yoram Ish-Hurwitz Franz Liszt klaverkonsert ”Pilgrim years”, eller i den andre enden av skalaen den svenske folkemusikkgruppen Galtagaldr som ”tar oss med til middelalderen med sin røffe og bondske middelaldermusikk” (*Olavsfestdagene* 2006:62)

⁸⁶ Du kan for eksempel se Nordisk Scenekampforbund ha oppvisning i gammel stridskunst; eller delta på kurs i stokkefekting, langbueskyting eller sverdkamp, se på steinhogging, treskjæring, ikonmaling og myntproduksjon. Fremstillingen er basert på notater fra min datainnsamling på Olavsfestdagene 2006.

En slik kunnskapsformidling er i høyeste grad også en del av pilegrimsprestenes arbeid. De bedriver en utstrakt produksjon av forestillinger om fortiden gjennom å fortelle om den. Olavsarven er naturligvis et gjennomgangstema i denne sammenheng. I sin prosjektrapport fra 1997 skriver Arne Bakken at han har hatt en utstrakt reisevirksomhet i inn og utland og at han har ”[...] holdt seminarer/foredrag gjennom hele prosjektperioden for å gi kunnskap og inspirere” (Bakken 1997:9). Gjennom mediene fortelles det også om fortiden. Det er rett og slett vanskelig å finne eksempler i mitt kildemateriale hvor fortelling om fortiden ikke er et tema.

For å illustrere hvordan fortellingen om fortiden kan være et redskap i revitaliseringen av pilegrimstradisjonen, skal jeg gi et eksempel som ofte trekkes frem i tilknytning til pilegrimsprestenes arbeid. I intervjusammenheng spørres pilegrimsprestene ofte om det paradoksale ved at pilegrimsvandring foregår i en protestantisk kontekst. I så måte er en av de store utfordringene i pilegrimsprestenes arbeid å prøve å gi pilegrimsvandring et moderne luthersk innhold. Dette fordi pilegrimsvandring ofte assosieres med middelalder og katolsk teologi. I slike situasjoner ser vi at pilegrimsprestene fokuserer på felles arv gjennom Olavstradisjonen og at de yter en forsiktig kritikk av det lutherske. Ved å *fortelle* om historien fører det i sin tur til en forsiktig refortolkning av den. Et eksempel er hvordan pilegrimsprestene omtaler det lutherske forbudet mot pilegrimsvandring fra 1500-tallet som altså først ble opphevet i 1997.

Ved stadig å gjenta at det først og fremst var problemene tilknyttet avlatshandel Luther kritiserte, får pilegrimsprestene frem en mer pilegrimsvennlig side ved det lutherske forbudet mot pilegrimsferd. Arne Bakken skriver for eksempel:

Hva så med Luthers kritikk av pilegrimsvandringene? Den var nok nødvendig i hans samtid, men det var ikke hans mening å ta bort selve pilegrimsbegrepet. Det er tidløst. Luther mente at svært mye vedrørende pilegrimstrafikken stengte for Kristus. Alt vi mennesker får i hendene står vi i fare for å misbruke (Bakken 1994:us).

Bakken tar her Luther i forsvar fordi det var ”nødvendig i hans samtid” og i neste øyeblikk blir Luthers forbud nyansert ved at han ikke mente å fjerne pilegrimsbegrepet. Det antydes altså at det finnes en slags kjerne i pilegrimsbegrepet som overskrider forskjellen mellom den katolske og lutherske forståelsen av det. Reformasjonen medførte en åndeliggjøring av kristendommen som revitaliseringen av pilegrimstradisjonen er med på å nyansere. I et intervju med *Vårt Land* sier han ”Med Luthers grunnholdning til all tenking og alt virke i

kirken – nemlig «hva som driver til Kristus» - bør vi i dag spørre om det ikke er den sterke åndeliggjøringen av kristendommen i vår tradisjon som står i fare for å drive oss bort fra Kristus”(Aune 1995:17). Dette kan leses som en selvkritikk av egen tradisjon og en forsiktig bevegelse mot et mer felleskirkelig utgangspunkt for å gi nytt liv til pilegrimstradisjonene. Dette er i tråd med de økumeniske målsettingene som er klart uttalt i strategidokumentene for Nidaros bispedømme. Et annet eksempel som viser at disse synspunktene også senere står på pilegrimsprestenes agenda er et intervju med Rolf Synnes fra 2003. Han gjentar noe av det samme som Bakken ved hjelp av en mer livlig metafor: ”[...] det Luther gjorde, var egentlig å slå ut barnet med badevannet. Det vi nå gjør, er å fiske opp igjen barnet, sier Rolf Synnes” (Hollerud 2003:1). Et annet sted utdyper han:

Luthers protest mot valfartene grunnet seg i helgendyrkelsen, avlatsperspektivet og det misbruk som hadde utviklet seg i høymiddelalderen da stadig flere seilte under falskt flagg og kalte seg pilegrimer av bekvemmelighetsgrunner. Selvsagt var det viktig å rydde opp i dette den gangen! I dag er denne kritikken av valfarten uaktuell (Synnes 2004: us).

Disse fortellingene om Luthers pilegrimsmotstand samsvarer med moderne teologiske forståelser av reformasjonens holdning til pilegrimsvandring. Reformasjonsekspert og teolog ved Oxford University, Graham Tomlin beskriver i boken *Explorations in a Christian Theology of Pilgrimage* (Bartholomew and Hughes [ed.] 2004) hvordan de to hovedfigurene i reformasjonen, Luther og Calvin, forholdt seg til pilegrimsferd. Han gjør det ved hjelp av en analogi til planteriket:

It might be useful to think of the reformation critique of medieval pilgrimage by imagining a delicate flowering plant which has become tightly entangled with some aggressive and dangerous weeds. The weeds are so dangerous, and so inextricably tangled up with the plant, that the only remedy is to pull up plant and weeds together. Better to have nothing at all than a pleasant flower which has merely become a climber for poisonous weeds, especially as the plant is not essential to the garden in the first place (Tomlin 2004:120).

Her blir pilegrimsvandringen fremstilt som en skjør blomsterplante, og avlatshandelen er en aggressiv snyltevekst som omkranser denne planten. Snylteveksten er så infiltrert i planten at alt må rykkes opp med roten. Reformasjonskritikken var altså rettet mot de negative sideeffektene av pilegrimsferd snarere enn fenomenet i seg selv. Vi ser at pilegrimsprestenes uttalelser korresponderer med Tomlins botaniske analogi.

Eksemplene ovenfor viser at pilegrimsprestene bruker fortiden som redskap ved stadig å trekke frem sider av det historiske materialet som setter pilegrimsfenomenet inn i en positiv sammenheng. Dette virker nyanserende i forhold til den rådende tolkning og forståelse av pilegrimsvandring som et ikke-protestantisk fenomen. Det konstrueres nye forståelser av fortiden gjennom at nye tolkninger av den blir repetert i avisintervjuer, rapporter, artikler, på foredrag og i bøker.

Fortellinger fra fortiden blir brukt også i en mer direkte forstand. Pilegrimsprestene bruker for eksempel Olavstradisjonen aktivt. Biter fra historien fortelles ofte i intervjuer med pressen. Foruten å bruke *Olav den helliges saga* og *Passio Olavi* i liturgisk sammenheng (se neste avsnitt), fortelles historier fra Olavstradisjonen i pedagogiske opplegg hvor skolen og kirken samarbeider (Toven og Dahl 1996:123-135).

I neste avsnitt skal vi se at denne faktoren som her er beskrevet forsterkes ytterligere ved at den settes inn i en handlende kontekst. Kroppen skal også være med. Ved at man i tillegg til å snakke om fortiden kan oppleve den, blir effekten enda sterkere.

6.4 Å vandre i fortiden

Et steg videre i prosessen med å skape nye forståelser av fortiden, kan tas ved å introdusere handlingsaspektet og stedsaspektet. Det betyr at fortid beskrevet i tekst eller bilder, blir konkretisert og levendegjort. I tillegg må det nødvendigvis bli stedliggjort. Historikeren Dagfinn Slettan skriver i den forbindelse: ”Når stedet blir arena og referanseramme for menneskers handlinger og forestillinger, må det nødvendigvis få preg av å være konstruert, skapt, innenfor spesifikke historiske sammenhenger” (Slettan 1999:9). Her pekes det på viktige sider ved refortolkning og reaktualisering av steder. Stedet blir dynamisk isteden for statisk ved å være gjenstand for kontinuerlig nykonstruksjon.

Det å knytte sammen tekst, historiske hendelser og steder, med kristne ritualer og liturgi er ikke et nytt fenomen. I boken *Å finne sted* (1987) tar religionsviteren Jonathan Smith flere aspekter ved dette temaet. Han trekker linjer helt tilbake til 300-tallet og viser hvordan bibeltekster har fungert som reisehåndbok (itinerarium) og dermed som et ledd i å knytte steder med handling. Dette har etter Smiths mening i sin tur ført til en ny orientering i liturgien. Han bruker eksempler fra de aller eldste pilegrimsberetningene.

Da det kristne ritualet først var kommet i kontakt med de hellige stedene i Palestina på 300-tallet, dreide det fra den vertikale, assosiative dimensjonen, til en vektlegging av beretnings- og

tidsmessige relasjoner. Denne dreiningsprosessen er blitt bevart, som en flue i rav, i et av de mest verdifulle av valfartsdokumentene, *Egerias reise til Det hellige land*. (Smith 1998:76).

Dette forskningsmessig omstridte dokumentet⁸⁷ forteller om hovedpersonens klare forestillinger om sammenheng mellom stedet hun står på og spesielle avsnitt i Skriften. Smith mener at det i dette ligger et begynnende liturgisk mønster som blir gjentatt og tilpasset de forskjellige stedene.

Tekstens og topografiens *loci* blir til ett, og kommer til uttrykk med ord som *aptus locus* – passende sted – (Egeria 4.4) og *pertinens ad rem* – som egner seg for situasjonen – (Egeria 10.7) [...] hun ankommer til et sted som har spilt en viss rolle i skriften; det blir sagt en bønn; deretter blir det skriftstedet som «passer» til stedet, lest[...] deretter blir det resitert en salme som egner seg for stedet, og det hele munner ut i en avsluttende bønn [...] (Smith 1998:77).

Smith viser så hvordan dette mønsteret gjentar seg på Egerias reise, da ved nyere kristne minnesmerker; i St.Thomas kirke blir det lest tekst om St.Thomas, og i St. Theklas kirke om St.Theklas. Her bruker Smith et sitat som viser hvordan det eksplisitt vises til forbindelse mellom tekst, historisk hendelse og sted. En biskop viser Egeria rundt ved en kirke som skal ha stått på et sted der Abrahams hus hadde stått: ”[...] I følge den hellige biskop var den bygd av de samme steinene og den samme grunnmur. Etter at vi hadde gått inn i kirken, ble det sagt en bønn, og det passende avsnittet fra 1. Mosebok ble lest opp, deretter en ny salme og en ny bønn” (ibid. s. 77). Her ser vi at man vandrer blant arkitektur som settes inn i en bibelhistorisk ramme, for så å knytte det hele til utvalgte tekststeder som utføres i et eget mønster. Som om det ikke var nok så fortsettes det slik: ”Så velsignet biskopen oss, og vi gikk ut. Deretter var han så vennlig å gå med på å vise oss en kilde der den hellige kvinnen Rebekka hadde pleid å hente vann [...]” (ibid. s. 77).

Det går ut i fra dette an å se det samme mønsteret i det arbeid som utføres av pilegrimsprestene i dag. Tekst, handling, historie og myter er virkemidler i den omtalte biskopens arbeid på samme måte som pilegrimsprestene bruker disse elementene i sitt arbeid med revitalisering av pilegrimstradisjonen i dag.

Knut Andresen skriver at det fra 1995 av ble innført tekster fra *Passio Olavi* i gudstjenestelig sammenheng. Først ble de brukt ved Olsokvesper og under våkenatten i

---

⁸⁷ Dokumentet mangler, etter forskjellige anslag, fra halvparten til to tredjedeler av teksten. Dateringen er også omstridt, men det mest sannsynlige i følge Smiths bok, er at den omtalte reisen fant sted mellom 381 og 384. Dette gjør dokumentet til den nest eldste reiserapporten etter det korte itinerariumet skrevet av Pilegrimen fra Bordeaux år 333 (Smith 1998:76-77).

Domkirken; siden har de også kommet inn i vanlige pilegrimsgudstjenester og pilegrimsmesser. Et konkret eksempel på slik liturgisk tilknytning og parallell lesning av bibeltekster og tekster fra *Passio Olavi*, finner vi i en pilegrimsgudstjeneste den 30/7 2004. Her brukes teksten om den blindfødte i Joh. 9 sammen med ”Om to blinde og ein mållaus som fekk att helsa på fødselsdagen åt den heilage Olav (Andresen 2005:135). Fra 1998 blir også sekvenser og hymner fra Olavsoffisiet tatt i bruk i gudstjenester.

Allerede fra 1985 ble det lest fra Snorre – *Olav den helliges saga* under vandregudstjenestene. Fra 1995 ble liturgien til vandregudstjenestene forandret. En av de sentrale personene i forandringen av denne liturgien var res. kap. Berit Lånke.⁸⁸ Nå sang man salmer, leste fra bibelen og fra Olav helliges saga på hver stasjon under vandringen. Første stasjon: Salme: ”Jeg er tegnet i Guds hånd”, bibellesning: salme 107 v.23-32 og Matt 28:18-20. Snorre: Om Olavs fødsel og oppvekst hos Sigur Syr og Åsta. Andre stasjon: salme: ”Du som veien er og livet”, bibellesning: Joh.14:1-14, Snorre: Om Olavs valg om å følge Kristus. Tredje stasjon: salme: ”Herre du vandrer forsoningens vei”, bibellesning: Joh.12:23-38 og Jak. 1:2-4+12, Snorre: Om Olavs drøm før slaget på Stiklestad. Fjerde stasjon: salme: ”Norges folk og Norges kirke”, bibellesning: Joh. 17:9-11+20-23. Snorre: Om jærtegnene om at Olav var en hellig mann. På hver stasjon ble det også innledet med salmen ”Gud, kom meg til redning” og ett vers fra ”Alene Gud i himmerik” (Andresen 2005:140).

Enten man beveger seg i fortidens landskap gjennom Smiths eksempel, eller ser på eksempler fra liturgisk og rituell aktivitet ved nåtidens Olsokvandring, så er handling, historie og sted effektive faktorer i pilegrimsvandringen. Måten de flettes sammen til en helhet kan gjøre et sterkt inntrykk på den deltakende. Her er et eksempel i en kronikk i *Bergens Tidene* fra en pilegrim som opplevde utstillingen av det som skal være Kristi likklede i Torino:

Som en av mange tusen pilegrimer ble jeg ledet på en meget spesiell tur gjennom påskens lidelseshistorie – så nært som man kan komme det Bibelen beretter om Jesu lange fredag i Jerusalem. Kledet inneholder som kjent avtrykket og blodflekker av en mannsperson som er pisket, tornekronet og korsfestet. Uavhengig av diskusjonen om likkledeets ekthet, måtte jeg ta inn over meg de utholdelige smertene Jesus hadde gjennomgått (Samuelsen 2007:12).

Sitatet viser hvordan ord, sted og handling, alt gjennomsyret av historie, beskrives som spesielt og kroppsnært. Det blir nære fordi det reaktualiseres. Koblingen mellom liturgi,

---

⁸⁸ Berit Lånke er en av kirkens sentrale aktører i revitaliseringen av pilegrimstradisjonen.

historie og sted er et fenomen som er vanlig i flere kirkelige sammenhenger. Nidaros-ordinariat⁸⁹ beskriver for eksempel palmesøndagens liturgi og hvordan den dramatiserer Jesu inntog i Jerusalem. Arne Bakken beskriver hvordan dette er en sentral kristen praksis som har lange historiske tradisjoner og som stadig er aktuell:

Det er sagt at kirken vandrer i sine gudstjenester fordi den aldri kan glemme Jerusalem. Der begynte man tidlig å vandre mellom steder som var tilknyttet Jesu liv. Etter hvert ble Jerusalem flyttet utover hele kristenheten. Enhver kirke ble et lokalt Jerusalem. Og i de store katedralene ble mange altere også påminnelser om steder i denne hellige byen. Gudstjenestene søndag etter søndag kirkeåret igjennom, er fortsatt en innlevelse i og aktualisering av Jesu liv, død og oppstandelse, og hvilken betydning dette har for menneskene og verden (Bakken 1997:133).

Dette minner om at pilegrimsreisen foregår på flere plan. Den har en ytre dimensjon i den rent fysiske vandringen, men er samtidig symbolsk knyttet til et indre sted. ”Pilegrimsvandringen er samtidig en reise på tre ulike nivåer: En ytre reise, en indre reise og en reise i historien” sier daværende pilegrimsprest i Hamar Hans Jacob Dahl i et intervju i 2000 (Skartseterhagen 2000:12).

Stedstilknytningen har vært et tema, ikke bare i de konkrete vandringene slik jeg beskrev ovenfor, men også i forbindelse med trasévalg under oppgraderingen av de forskjellige pilegrimsveiene. Det har også der vært viktig å legge veiene dit de spesifikt kunne knyttes til historiske hendelser. Prosjektleder for Pilegrimsleden i Oppland fylkeskommune Kari Møyner intervjues om dette i 1996: ” – På en kort strekning syd for Dale-Gudbrands gard forsøker vi å få til en tilpasning slik at leden kan gå langs Olavshaugen, som forståelig nok er et særlig viktig punkt historisk sett” (Mathisen 1996:6).

Det er med andre ord ikke bare de kirkelige aktørene som ser historien som en aktiv komponent i arbeidet med å revitalisere pilegrimsvandringene. Det er en samkjøring av pilegrimsaktørenes tilnæringsmåte som antakeligvis skyldes både felles interesser, og organisasjonsmessig samarbeid slik jeg har beskrevet det i kapittel 3.

---

⁸⁹ *Nidaros-ordinariat* stammer fra middelalderen og er en beskrivelse av hvor og hvordan prosesjoner, gudstjenester og merkedager skulle markeres og gjennomføres (Bakken 1997:133)

6.5 Å iscenesette fortiden

Forskeren Paul Connerton har i boken *How Societies Remember* (1989) beskrevet hvordan kroppslig handling igjennom iscenesetting er en viktig, men ofte neglisjert faktor, i vår kulturelle hukommelsesprosess.⁹⁰ Ved å stadig gjenkalle fortiden gjennom kroppslige handlinger som seremonier og minnehøytider danner vi oss felles forestillinger.

We preserve versions of the past by representing it to ourselves in words and images. Commemorative ceremonies are pre-eminent instances of this. They keep the past in mind by a depictive representation of past events. They are re-enactments of the past, its return in a representational guise which normally includes a simulacrum of the scene or situation recaptured. Such re-enactments depend for much of their rhetorical persuasiveness, as we have seen, on prescribed bodily behaviour (Connerton 2003:72).

Dette er mekanismer som er gjenkjennelige i måten fortiden tas i bruk på i forbindelse med den moderne pilgrimsbevegelsen i Trondheim. Iscenesetting er en viktig del av Olavsfestdagene i slutten av juli. Historiske spill i alle størrelser fra Slaget på Stiklestad til lokale pilgrimsvandringer i byen, og ridderturneringer ved Erkebispegården er med på å levendegjøre historien. Et konkret eksempel på bruk av iscenesetting med pilgrimsmotiv er Ola Jonsmoens pilgrimsspill "Dei urolege av hjartet" som fremføres årlig i Tyllidalen i samarbeid med Hedmark Teater. Spillet har blitt satt opp flere steder, blant annet på Sverresborg i Trondheim i 1994 (Andresen 2005:131).

Iscenesetting blir også brukt av pilegrimsprestene ved Nidaros domkirke. Ved mottak av pilegrimer, opptreden i pressen eller det offentlige rom, eller ved kontakt med skoleelever og barnehager blir gjerne elementer av teater brakt inn i kommunikasjonen. En av de mest fremtredende eksemplene på dette er bruken av den gamle middelalderske pilegrimsdrakten, en drakt man ofte forbinder med fremstillinger av St. Jakob. De viktigste elementene i en slik drakt er kappe, hatt, vandrestav og en skreppe.

Det synes imidlertid å være en balansegang i hvor stor grad pilegrimsprestene ønsker å knytte sitt arbeid til den tradisjonelle middelalderdrakten. Drakten kan være med på å levendegjøre pilgrimen som en symbolsk figur, men kan også virke som et utslag av nostalgi, eller som en assosiasjon til middelaldersk (og dermed katolsk) pilegrimsvandring. Et av hovedformålene med å revitalisere pilgrimstradisjonen er jo nettopp å fylle den med et

---

⁹⁰ Connerton beskriver i *How Societies Remember* en kulturell hukommelse isteden for en individuell. Viktige spørsmål i boken er blant annet hvordan vi preserverer og opprettholder en felles hukommelse gjennom sosial aktivitet og ritualisert praksis i form av seremonier og minnehøytider.

luthersk og moderne innhold, og man kan slik tenke seg at det fra Den norske kirkes side ikke er ønskelig å skape *for* sterke assosiasjoner til middelalderen. Denne paradoksale problemstillingen kommer til uttrykk i flere sammenhenger, både i den praktiske og i den ideologiske siden av pilegrimsarbeidet.

I et portrettintervju med avisen *Vårt Land* den 17 sept 1994 er daværende pilegrimsprest/prosjektleder Arne Bakken avbildet i en slik typisk pilegrimsdrakt. Bakken forteller at drakten er privat og at den er sydd sammen av fire ulltepper fra Forsvarets overskuddslagre til 20 kr.stykket. Bakken har sydd antrekket selv; som modell har han brukt en drakt fra 1300-tallet funnet i et myrhull i Sverige. Han forteller at han er litt betenkt over å stille opp som pilegrimsprest i dette antrekket da det kan gi et feilaktig inntrykk. ”-Poenget er ikke å bli middelaldersk igjen. Drakten har noe av leken med seg sier Arne Bakken (46), nytilsatt pilegrimsprest i Nidaros” (Hagen 1994:26). Han forteller videre at han primært bruker antrekket i forbindelse med en liturgisk kirkespillgruppe han er medlem av, som blant annet fremfører historiske spill. I den forbindelse sier Bakken: ”Alle som har syslet med skuespill vet hva antrekket betyr. Det bidrar til å åpne historien, gi større forståelse og innsikt. Som prest i Nidarosdomen opplever jeg det temmelig konkret” (ibid. s. 26).

Disse sitatene forteller flere ting. Viktigste er kanskje at dette tyder på at Bakken er bevisst på effekten av slikt arbeid og at han har tatt med seg elementer fra en aktiv spillsammenheng. En kan også se at det er en motsetning i det faktum at han på den ene siden understreker lekens og spillets betydning for formidlingen mellom fortid og nåtid, mens han på den andre siden vil være forsiktig med å relatere nytolkningen av pilegrimstradisjonen til et slags nostalgiperspektiv. Begge disse poengene er tydeligvis viktige for Bakken å formidle. Dette er imidlertid ett av totalt tre klipp i mitt kildemateriale fra Bakkens tid som pilegrimsprest ved Nidaros domkirke⁹¹, hvor han er avbildet i en slik drakt. Det kan tyde på at han har vurdert de negative konsekvensene som mer fremtredende enn de positive ved å fremstå i middelaldersk pilegrimsdrakt i pressesammenheng. I de andre oppslagene der han er avbildet, er han kledd i vanlig prestedrakt eller alminnelige fritidsklær.

I større grad enn sin forgjenger bruker Kjell Skartseterhagen drakten som en aktiv del av sin tjeneste. Ved mottak av grupper av pilegrimer ved Nidaros domkirke bruker han drakten som et utgangspunkt: ”Med disse gruppene har jeg gjennomført typisk pedagogiske opplegg med vekt på pilegrimsverdier som framkommer ved for eksempel

---

⁹¹ Det er 118 klipp fra Arne Bakkens tid som pilegrimsprest/prosjektleder fra og med 1994 til og med 1997. Bakken figurerer imidlertid også i mange av oppslagene fra 1990 til 1993. Heller ikke her er han avbildet i en slik drakt. Det totale antall oppslag om Bakken fra 1990 til 1997 er 153.

pilegrimsantrekkets symbolfunksjon” (Skartseterhagen 2003:13). Han nevner ofte draktens pedagogiske verdi til avisene og sier at ”det gjør seg når han møter folk ved Domkirken” (Hagen 2000:18). Både i foredrag, avisartikler og i sin fireårsrapport bruker han de forskjellige elementene i pilegrimsdrakten som en ramme for sitt budskap. Skartseterhagen sier til avisen *Vårt Land*:

Alt i pilegrimens sammenheng er symbolsk. Kjortelen og hatten er symbol på Guds beskyttelse, staven er Jesus som går ved vår side hele livsvandringen, skoene er tegn på oppbrudd, kappen er Guds kjærlighet som vi kler oss i, og som vi er skyldig til å gi videre (Hagen 2000:18).

Skartseterhagen nevner også de samme symbolene senere, både til avisen *Nationen* den 28/7.2000⁹² og gjennom Prinsesse Märtha og Ari Behns bok *Fra hjerte til hjerte* (2002). I et foredrag fem år senere⁹³ om vandring og sjelesorg bruker han igjen to av disse elementene, skoen og staven. Skoen forbindes også her med oppbruddet og staven ”[...] er symbolet på at vi ikke klarer å nå vårt mål uten å ha noe/noen å støtte oss til, uten å ha en følgesvenn, uten å ha en veiviser. For den kristne pilegrim er staven et bilde på Jesus [...] (Skartseterhagen 2005:4).

At det er symbolikk i forbindelse med den tradisjonelle pilegrimshabitten beskrives også på et såkalt ”pilegrimskompass” som jeg kjøpte av svenske pilegrimer i en bod på Historisk marked på Olavsfestdagene i 2006. Kompasset er laget av tre og har sju symboler risset in i treet. Sko, stav, telt, hatt, kappe, sekk, og et kors.⁹⁴ En liten lapp følger med kompasset og bærer overskriften ”Pilgrimskompassen – en medvandrer”. På lappen forklares symbolene slik: Skorna är långsamhetens symbol, staven står för frihet, tältet för enkelhet, hatten för bekymmerslöshet, kappan för tystnad, ränseln för delande och korset för andlighet. I midten er det en fordypning som passer til å sette et telys i. I bunnen av fordypningen står det innrisset ”Pax et Bonum” som oversettes med ”frid och allt gott”. Som vi ser så har symbolene her en litt annen betydning enn det Skartseterhagen gir dem, men det er verdt å merke seg overskriften på den medfølgende lappen som beskriver kompasset som en medvandrer; altså den rollen som pilegrimspresten ga til staven.

Det verserer mange forskjellige forklaringer på hva de forskjellige elementene i drakten betyr. En brosjyre fra Pilgrimscentrum i Vadstena i Sverige forklarer symbolikken slik: ”Staven är vägvisandets symbol, ett stöd under vandringen på livets pilgrimsväg. Skorna

---

⁹² Se Nykvist 2000 i kildelisten.

⁹³ Nå som sokneprest i Nittedal under et foredrag på pilegrimsseminaret i Tonsen Kirke 9.oktober 2005.

⁹⁴ Se bilde på fremsiden av oppgaven.

är efterföljelsens symbol; att gå i den stora pilgrimen Jesu fotspår. Hatten är skyddets symbol, mot sol, regn och vind, men är även böne och tänkarhatt” (Stige 2004:41).

Symbolet og metaforens betydning i tilknytning til pilegrimsfenomenet tas opp av Ingvild Synøve Paulsen i hennes hovedfagsoppgave i arkeologi *Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim, et møte med vandrere, kulturminner, steder og landskap* (2005). I oppgavens konklusjon skriver Paulsen at fokuset på pilgrimen som en metafor for en måte å være i verden på, står sterkt både hos pilegrimsaktørene så vel som hos vandrerne på Pilegrimsleden. Pilegrimens tilknytning til historie og landskap har en overlokal, eller internasjonal dimensjon som kan aktualiseres gjennom vandring (Paulsen 2005:104).

Alle de forskjellige tolkningene og versjonene av symbolikken i pilegrimens attributter viser at et symbol kan fungere som en støpeform som kan fylles med et innhold. Dette skal behandles nærmere i neste avsnitt. Symbolikk uttrykt som metaforer er en del av pilegrimsarbeidet både som arbeidsredskap og på strategisk nivå. Et viktig poeng i moderne pilegrimsvandring blir understreket av slik symbolikk, og er som vi har sett eksplisitt uttrykt i tittelen på strategidokumentet for Nidaros bispedømme ”Sammen underveis”.

6.6 Med metaforen som redskap – Espen Askeladd

Et fellestrekk for alle disse måtene å refortolke og reaktualisere fortiden på, er at de tar i bruk metaforen. Hele arbeidet med pilgrimstradisjonen er fullt av forskjellige metaforer. Eksempelvis: ”livet som reise”, ”indre reise”, ”pilgrimen” og ”Askeladden”. En metafor forstås ofte som ”et billedlig uttrykk” (Tanum 1996:327). Vi skal nedenfor se at metaforen også kan ha en annen og mer prosessuell betydning. Det kan derfor være nødvendig å presisere en slik definisjon for å vise at en metafor også kan forstås som en tenkemåte. Ordet metafor stammer fra det greske *metaphorák*, overføring, fra *meta-phérein*, å overføre (Neumann 2001:41). Dette peker mot en bevegelse snarere enn et ”uttrykk”. En metafor kan slik defineres som ”[...] en måte å tenke på der vi søker å beskrive eller forstå et område av virkeligheten i lys av et annet” (Svare 2002:17). Dette harmonerer med den måten pilgrimsmetaforen blir tatt i bruk i arbeidet med å revitalisere pilgrimstradisjonen.

Idéhistorikeren Helge Svare skriver at hvis man studerer bruksområdene for metaforer, så ser man at de benyttes mest hyppig der man i utgangspunktet mangler klare begreper; at den er nyttig når vi skal tenke eller snakke om livet, døden og kjærligheten eller andre av de store sammenhengene i tilværelsen (ibid. s. 12 og 101). Man kan ved hjelp av metaforen si

store ting på en alternativ måte. Det går slik an å lage innhold – gjerne nytt innhold, ved hjelp av gamle bilder. På denne måten ser vi at metaforen fungerer på flere plan: Den kan virke forklarende og gi forståelse til noe som allerede eksisterer, eller den kan virke meningsdannende på en konstruktivistisk måte. Metaforen er en sentral måte å sortere og sammenligne lagret informasjon på. Religionsforskeren Michael Stausberg beskriver metaforens sentrale rolle i kognitive prosesser på følgende måte:

Når vi for eksempel sier at vi «begriper» eller «fatter» noe, så bruker vi et bilde fra et sensomotorisk område («å gripe» eller «å ta fatt i») noe i fysisk forstand) på domenet («domain») personlig erfaring eller kognitive prosesser. Sammenligning er dermed innbakt i vår måte å fungere mentalt på, fordi det nesten er umulig å tenke på et ikke-metaforisk vis – metaforer tilhører (en metafor!) kognitive prosesser og er mer enn retorisk pynt (igjen en metafor!) (Stausberg 2006:32).

Det finnes altså en slags type mentale bilder som kan sies å virke som et rammeverk i vår tenkemåte, og som er uunngåelig. Lingvisten George Lakoff påpeker at den ”rammen”⁹⁵ som ligger rundt metaforen har lettere for å sitte igjen i tankene våre enn selve innholdet i den (Lakoff 2004:73). Enkelt, og ja - metaforisk forklart, kan vi tenke oss at metaforen er et bilde, med et innhold og en ramme rundt. Det Lakoff sier er at innholdet kan skiftes ut uten at selve rammen forandrer seg. Rammen beskrives mer som en fysisk størrelse. Psykiateren Finn Skårderud skriver i artikkelen ”Den magiske kroppen – kroppsmetaforer i anorexia nervosa” (2004) at en sentral del av den konseptuelle kognitive vitenskap⁹⁶ er at store deler av vår tenking skjer ubevisst; tenkingen er utilgjengelig for vår bevissthet og skjer så raskt at vi ikke rekker å fokusere på den. I Lakoffs kognitive teori er, i følge Skårderud, det kartesianske skillet mellom kropp og sjel, som har preget så mye av vestlig tankegods og vitenskap, utfordret (Skårderud 2004:335). Tankevirksomheten kan sees som en del av de kroppslige prosesser⁹⁷. Det er slik Lakoff kan beskrive ”rammen” som en fysisk og mer gjenstridig

---

⁹⁵ Lakoff bruker begrepet *frame* om det som utgjør strukturen i en billedlig fremstilling. Jeg oversetter det for enkelhetens skyld til ”ramme” her.

⁹⁶ Se mer om dette i George Lakoff og Mark Johnson: *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to Western thought* (1999).

⁹⁷ En slik helhetsforståelse hvor ånd knyttes til det fysiske preger også mye av nyåndeligheten som er i fremmarsj i dag. Religionshistorikeren Lisbeth Mikaelsson beskriver hvordan kroppen kan forstås som et erkjennelsesinstrument: ”I følge alternativ tenking finnes sannheten om virkeligheten ikke bare i matematiske formler og modeller. Sannheten er like mye i vår billedskapende og sansende bevissthet, i vår intuisjon og våre drømmer. Kropp og følelsesliv blir på den måten erkjennelsesinstrumenter, like fullt som intellektet. Resultatet er en slags erkjennelsesmessig holisme, som føyer seg inn i nyåndelighetens generelle helhetstenking” (Mikaelsson 2004:373).

størrelse enn selve innholdselementene i metaforen. I boken *Don't think of an Elephant* (2004)⁹⁸ beskriver han dette slik:

One of the fundamental findings of cognitive science is that people think in terms of frames and metaphors – conceptual structures like those we have been describing. The frames are in the synapses of our brains, physically present in the form of neural circuitry. When the facts don't fit the frames, the frames are kept and the facts ignored (Lakoff 2004:73).

Metaforen kan slik sammen med ”rammen” fungere som en god måte å skape nye forestillinger på, uavhengig av eventuell sannhetsgehalt eller historisk korrekthet.

”Språket er et instrument” skriver Wittgenstein i *Filosofiske undersøkelser* (Wittgenstein 2003:224). Han spør videre: ”[...] Kanskje tenker man nå at det ikke kan gjøre noen stor forskjell hvilke begreper vi anvender. Slik man jo kan drive fysikk såvel med fot og tommer som med meter og centimeter; forskjellen er bare et spørsmål om konvensjon” (ibid. s. 224). Man kunne tolke dette dit hen at det er mulig å bruke ulike begreper om samme fenomen; språket er et allsidig verktøy med ulike bruksområder for ulike kontekster. Vi skal se hvordan språket fungerer som verktøy i hendene på pilegrimsprestene blant annet i sitt arbeid med å refortolke fortiden.

Hovedmetaforen de bruker er ”pilegrimen”. Hvis man bruker Lakoffs forklaring på dette, så er ”rammen” våre umiddelbare assosiasjoner til ordet ”pilegrim”, og innholdet i begrepet kan være gjenstand for nytolkning og gjenskapning. Å fornye innholdet i begrepet synes å være en formålstjenlig strategi i pilegrimsprestenes arbeid. Allerede i 1992 sier for eksempel Arne Bakken til avisen *Arbeidets Rett*: ”Vi må gi pilegrimsbegrepet ei ny mening” (*Arbeidets Rett* 1992:1). I artikkelen ”Livet beveger seg til fots” i *Pilegrimen, valfartsmotiv og valfartsmål* (Karlsaune 1996) utdyper Bakken viktigheten av å fornye innholdet i pilegrimsbegrepet:

Pilegrimsbegrepet har alltid vært preget av sin samtid, og blitt farget av den i sitt innhold. I dag må vi være på vakt så ikke pilegrimen blir en historisk kuriositet – og vi som lever i dag blir annenrangs pilegrimer som bare benytter fortidens tros- og kulturliv som nok en forbruksvare. På samme måte som de hellige steder og bygninger står i fare for å bare bli museer og ruiner, dersom ikke den levende tradisjon med tilbedelse opprettholdes og stadig fornyes – slik kan pilegrimstradisjonen bli uten innhold og mening (Bakken 1996:148).

---

⁹⁸ Boken omhandler demokratenes manglende evne til å styre den politiske retorikken i den siste presidentvalgkampen i USA.

Dette reflekterer det fenomenet som Lakoff beskriver i sitatet ovenfor. Det finnes en forståelsesramme og et innhold i denne. Pilegrimen er ”rammen” og det kan fylles med enten historisk stoff, eller en refortolkning av dette, som er tilpasset dagens situasjon. Sitatet viser også at Bakken er klar over begrepets definisjonsmakt. Ikke bare skal pilegrimsbegrepet fylles med et innhold; det må fylles med det *riktige* innhold.

I et avisintervju fra 1996 knytter Bakken et slikt innholdselement, den kristne tro, til ”rammen” som er pilegrimen og hans oppbrudd, vei og mål:

Kjernen i kristen tro er å være underveis, men mot nye mål. Pilegrimen tok konsekvensen av at noe hadde skjedd, både vonde og gode hendelser. Han hadde et sted å gå med takken, smerten, lidelsen og bønner. Det handler om oppbrudd, vei og mål (Nyaas 1996:us).

Innholdet er slik implisitt forstått som tidløst. Gode og vonde hendelser er ikke historisk betinget. Det er heller ikke trangen til å søke fornyelse. Men den kristne tro, lidelsen, bønner og takken, er ord som vi forbinder med historie. Pilegrimen, eller ”rammen”, fungerer slik som et bindeledd mellom historie og nåtid.

For ytterligere å knytte kjente forståelsesrammer til pilegrimen bruker pilegrimsprestene også andre metaforer som sitter i mange folks bevissthet. Her er Bakken i et intervju med *Hamar Arbeiderblad*: ”Han sammenligner pilegrimsvandring litt med Espen Askeladd i eventyret.’ – Per og Pål er den mennesketypen som vet alt og ikke har noen veg å gå. Espen Askeladd deler nistepakka si med folk han møter på den ukjente vegen, han hører naturens stemme og han har framtida foran seg’, sier Bakken” (Vingelsgård 1996:50). Han gjentar det samme bildet i flere sammenhenger; både foredrag, rapporter og til pressen. Eksempler finnes i *Vårt Land* (Hagen 1994:26) og *Kyrkjeblad for Inderøy Prestegjeld* (HKS 1994:4-5). Eventyrets Espen Askeladd – fremtidens mennesketype? spør Arne Bakken i ”Livet Beveger seg til fots” (Bakken1996:146). Bakken beskriver folkeeventyrene som en nistepakke de fleste nordmenn har med seg. Han beskriver spesielt ”de såkalte forvandlingseventyr om de tre brødrene Per, Pål og Espen Askeladd.” (ibid. s. 146). Bakken mener at eventyrene tegner et bilde av to sentrale livsholdninger som alle mennesker har i seg.

Eventyrets mønster består i at aktørene får en oppgave som skal løses. De gjør et oppbrudd, og begynner på en vei for å løse utfordringen som er gitt. De to eldste brødrene Per og Pål synes å representere den livsholdning hvor man mener seg å vite alt, kunne alt uten å skikkelig gå inn i utfordringene. De viker for vanskeligheten de møter og velger de letteste løsningene. De har ingen spørsmål eller evne til undring. De når ikke målet, og har ingen fremtid foran seg.

Askeladden er gutten med alle sanser vidåpne. Han hører naturens stemme, ser de nødlidende, har innlevelse og deler med den som trenger hjelp på en eller annen måte. Han tar utfordringene og vinner prinsessen og det halve kongeriket. I eventyrets språk vil det si: fremtiden tilhører ham! Er det denne åpne, uredde skikkelsen som står trygt med begge føttene på jorda og derfor kan våge å ta faste skritt fremover for å møte utfordringene, som vi trenger ved inngangen til et nytt årtusen? (Bakken 1996:146).

Det er verdt å legge merke til hvordan Bakken legger de tre viktige ordene *oppbrudd*, *vei* og *mål* inn i sin forklaring. Det er tre faktorer som ofte regnes for å være konstituerende for pilegrimsvandringen og de blir brukt av pilegrimsprestene i mange sammenhenger. Videre i artikkelen knyttes Espen Askeladds livsholdning til Jesus livsholdning. Bakken påpeker at Jesus fortalte historier med lignende struktur; et eksempel er historien om Den barmhjertige samaritan, der de tre aktørene og to livsholdningene finnes. Jesus var også selv en åpen, uforutsigbar, nærværende, og hjelpende figur som både på det ytre og indre plan var i bevegelse (Bakken 1996:147). Bakken knytter så ”pilegrimen” til denne livsholdningen. Det å være pilegrim kan forstås som en måte å forholde seg til tilværelsen på: ”Kanskje Espen Askeladd er en ganske så nær slektning av Pilegrimen? Slik er det å være pilegrim en måte å forholde seg til livet på: stadig er man i bevegelse og man er villig til oppbrudd fra fastlåste syn på seg selv og andre” (ibid. s.147).

Et annet eksempel som viser hvordan Bakken bruker en metaforisk fremstillingsmåte finner vi i *Pilegrimshåndboken* (1997). Bakken skriver om åkeroppvekking; et fenomen hvor bøndene på bestemte dager gikk rundt åkrene for å ”vekke dem til liv”. Dette var en vanlig skikk fra førkristen tid som også ble praktisert etter innføringen av kristendommen. Det ble da vanlig å bære med seg et bilde av Olav den hellige eller en annen helgen rundt åkeren samtidig som man ba bønner for grøden. (Bakken1997b:37). I dette ser Bakken en fortelling som har sterk symbolkraft:

Dypest i Olavstradisjonen ligger en fortelling som har symbolkraft til alle tider. Den handler om en åker, om ødeleggelse og om nytt håp. Før Olav Haraldsson kom til Stiklestad, hadde han hvilt på gården Sul. Der kom hæren hans til å trække ned bondens åker. Bonden ble sint. Kongen tar da hesten sin og rir rundt åkeren og sier deretter til bonden at Gud vil rette opp skaden og at åkeren blir bedre om en ukes tid. Så skjedde, og åkeren ga rik grøde (ibid. s. 37).

Bakken viser her hvordan kultiske handlinger blir nytolket og gjenbrukt; men det han gjør i neste omgang er å bruke dette eksempelet til å lage sin egen metafor: ”Jeg ser for meg tidenes

pilegrimsvandringer som endeløse «åkeroppvekkings-tog» rundt den åker som hele jorden er” (Bakken 1997b:37). De metaforiske måtene å binde sammen historie, nåtid, eventyrfigurer og livsanskuelse på, vitner om at Bakken tydelig er bevisst på disse prosessenes meningsdannende effekter.

Til nå har vi sett hvordan fortiden brukes som en aktiv komponent i pilegrimsprestenes arbeid; den brukes til å skape symbolsk betydning som kan gi perspektiver for mennesker i dag. I neste avsnitt skal vi se nærmere på hvordan prestene beskriver hva det er som *skaper* et behov for å se til fortiden; nemlig tilstander i nåtidens samfunn.

6.7 Med samtidsperspektiver som redskap – det postmoderne mennesket

Et av de temaer som ofte dukker opp i pilegrimsprestenes ytringer er moderne menneskers forhold til det samfunn de lever i. Prestene argumenterer for at vi befinner oss i en tid som i liten grad tar vare på våre indre behov. Spørsmål som stilles er hvordan vi som moderne mennesker skal balansere mellom individualitet og fellesskap, mellom materialisme og åndelighet, eller mellom egoisme og selvinnsikt. Ofte fremstilles dette som et spenn mellom moderniteten og postmoderniteten.⁹⁹ Det er ikke meningen her å starte noen inngående diskusjon om begrepene modernitet og postmodernitet; særlig de prosessene som tilknyttes begrepet postmodernitet har etter hvert fått mange navn og blitt tillagt mange forskjellige betydninger¹⁰⁰. Eksempler på dette er beskrivelser som ”senmoderne” (Giddens 1997), ”flytende modernitet” (Bauman 2000), ”postindustrielt samfunn” (Bell 1973) og ”postmaterialisme” (Inglehart 1977).

---

⁹⁹ Denne spenningen mellom det moderne og det førmoderne samfunn, er også et perspektiv i pilegrimsforskningen. Ofte refereres det til paradigmer i vårt reisemønster. De to ytterpunktene er ofte pilegrimsferd og turisme. Et eksempel på det ser vi hos forskeren Luigi Tomasi i artikkelen ”Homo Viator: From Pilgrimage to Religious Tourism via the Journey” (Tomasi 2002:1-24). Tomasi peker først på forskjellen mellom det han kaller ”The culture of the pilgrimage” og ”the culture of the journey”: While the destination and faith were central to the pilgrimage, in the case of the journey it was the experience of travelling itself that mattered (ibid. s. 13). Reisevirksomheten ble i mindre grad preget av religiøs motivasjon. Det gikk fra å være et fenomen preget av nødvendighet og tvang, til et fenomen som signaliserte frihet (ibid. s.19).

En forsker som mer eksplisitt trekker frem postmodernismen i denne forbindelse er sosiologen Lutz Kaelber. Han går i artikkelen ”Paradigms of travel. From medieval pilgrimage to the postmoderen virtual tour” (Kaelber 2006) på en måte enda et skritt lengre enn Tomasi. Kaelbers inndeling er også tredelt; først ”Medieval religious pilgrimage”, og så det han kaller ”Educative travel as a secular complement to pilgrimage” og til sist den helt postmoderne versjonen ”Moderen tourism: McDonaldized, Disneyfied, postmodernized” (Kaelber 2006:49-53).

¹⁰⁰ Den som ofte trekkes frem som opphavet til begrepet postmodernitet slik det blir anvendt i samfunnsvitenskapen, er den franske samfunnsforskeren Jean-François Lyotard. Hans bok *La condition postmoderne* (1979) har utøvd stor innflytelse på senere diskusjoner av dette temaet. Et sentralt aspekt i denne boken er Lyotards ofte siterte påstand om at ”de store fortellingene” er døde.

I denne oppgaven legges det til grunn en mer allmenn forståelse av begrepsparet modernitet og postmodernitet, slik det blir brukt av pilegrimsprestene. Siden prestene i såpass mange sammenhenger bruker dette begrepsparet som en dikotomi kan det likevel være nyttig å tegne opp et slags forenklet skjematisk bilde av grunnleggende elementer i spennet mellom moderniteten og postmoderniteten, slik samfunnsforskningen beskriver det.

Sosiologen Inger Furseth og religionssosiologen Pål Repstad (Furseth og Repstad 2003) bruker idéhistorikeren Espen Schanning og religionssosiologen James Beckford som kilder i en slik skjematisk fremstilling. Schanning fremstiller modernitetens kjerne som fem grunnleggende forestillinger (troen på sannheten, troen på sisteinstanser, troen på avsløringsstrategier, troen på framskrittet og troen på friheten) (Furseth og Repstad 2003: 94). Som oppsummering av trekk ved det postmoderne stiller Beckford opp disse:

Man nekter å betrakte positivistiske, rasjonalistiske, instrumentelle kriterier som eneste avgjørende kriterium for hva som fortjener å bli sett på som sann kunnskap. Man er villig til å kombinere symboler fra ulike meningskoder eller referanserammer, selv når dette medfører brudd og eklektisisme. Man hyller spontanitet, fragmentering, overflatiskhet, ironi og lekenhet. Man gir avkall på å søke etter overgripende eller triumfalistiske myter, fortellinger eller rammeverk for kunnskap (Furseth og Repstad 2003:98).

Ved å lese disse skjematisk fremstillingene er det tydelig at postmodernismen kan leses som en motreaksjon eller motsetning til modernismen. Med Max Webers påstand om *die Entzauberung der Welt* som ledetråd skal sosiologene William H. Swatos Jr. og Kevin Christiano ha skrevet: ”Såkalt postmodernitet er ikke annet enn ’avfortryllingen’ av den helligheten opplysningstiden ga til fornuften. Den er sekulariseringen av sekularismen” (Furseth og Repstad 2003:99). Denne diskontinuitetsfokuserende fremstillingen av det postmoderne, som vi også så hos Beckford, er ikke enerådende; det finnes mange måter å tilnærme seg dette på. Furseth og Repstad nevner også de som fremhever postmodernitet som et kontinuitetsprosjekt i forlengelsen av opplysningstidens idealer; en slags ”uttynning” og forbedring av modernismen. Som representanter for denne tilnærmingen nevnes Albrecht Wellmer og Espen Schanning (Furseth og Repstad 2003:99).

Den dikotomiske fremstillingen av moderniteten og postmoderniteten kan også gjenfinnes i pilegrimsprestenes utsagn. Pilegrimsprestene betegner den økte interessen for pilegrimsvandring som en slags reaksjon på en samfunnsendring. Det er nettopp elementer som samsvarer med punktene fra Schanning og Beckford som trekkes frem. I følge pilegrimsprestene er det den moderne livsstilen, overflodssamfunnet, og mangelen på helhet

og retning som delvis er årsak til at stadig flere mennesker gir uttrykk for en åndelig lengsel, for eksempel gjennom å gå på pilegrimsvandring. Det ligger på mange måter en indirekte kritikk av deler av dagens levemåte og samfunn i slike uttalelser. Arne Bakken skriver for eksempel:

Vårt syn på mennesket utfordres og mange etiske spørsmål i forhold til naturen og alt levende ligger langs pilegrimsstien i en teknifisert, fragmenterende og oppsplittende tid der økonomiske krefter i sterk grad styrer den samfunnsmessige utvikling både nasjonalt og globalt (Bakken 1997:18).

I ”Livet beveger seg til fots” (1996) beskriver Bakken også flere ”postmoderne” utviklingstrekk i forbindelse med oppvekstvilkårene for dagens barn:

Barnets vilje og evne til å se seg inn i et historisk forløp svikter. Noen mener at dette begynner å bli så fremtredende, at det er mulig å karakterisere det hele som en ny verdensanskuelse. Livet er i ferd med å oppleves som en lang rekke øyeblikk uten innbyrdes sammenheng og retning [...] Opplevelsen av tid og historisitet er i ferd med å forandres. Den enkelte vil fritt velge sin historie og sitt liv (Bakken 1996:153).

Ordene ”teknifisert”, ”fragmenterende” og ”oppsplittende” er ord som gjerne brukes i beskrivelser av det postmoderne. Begrepsparet moderne og postmoderne er slik vi skal se også en del av pilegrimsprestenes vokabular. Pilegrimsprestene beskriver spennet mellom det moderne og det postmoderne forsiktig som en utfordring; blant annet politikk og økonomi trekkes inn som medvirkende faktorer.

Disse problemstillingene er ikke bare diskutert av Bakken. Biskop Finn Wagle bruker lignende karakteristikk av samfunnsutviklingen, og igjen kan man se at pilegrimsprestene er formidlere av en helhetlig strategi fra Nidaros bispedømmes side. Wagle beskriver i et avisintervju pilegrimsvandringen som en protestaksjon i vår tid: ”Eller skal vi si at det handler om oppbrudd fra et liv som sterkere bærer materialismens trekk, fragmenteringens trekk, flimringens trekk, selvspeilingens trekk, gudsforlatthetens trekk” (Sandnes 1995:12). I en kronikk om Olavsarven i *Adresseavisen* tegner biskopen også perspektiver med middelaldermennesket og vår samtid som motsetninger:

Vi skal vokte oss for å skjønne eller svartmale middelalderen, på samme måte som vi skal vokte oss for å skjønne eller svartmale vår egen tid. Det vi likevel med nokså stor sikkerhet kan si, er at middelaldermennesket bar med seg en grunnopplevelse av livets herlighet og helhet.

Like sikkert kan vi si at denne grunnopplevelse i dag er under press og forvitring. Vi lever i en tid hvor det er lett å bli desillusjonert på menneskets vegne og menneskehetens vegne [...] Kanskje er det først og fremst her Olavs-arven utfordrer oss i dag, til et oppbrudd fra tidens snusfornuft og alle våre forkortede tidsperspektiver (Wagle 1995:us).

Selv om Wagle her ikke eksplisitt nevner oppblomstringen av pilegrimsvandringen som et trekk som speiler middelaldermenneskets ”grunnopplevelse av livets herlighet og helhet”, så ligger det implisitt i det han beskriver som Olavsarvens utfordring.

De andre to pilegrimsprestene tar også opp dette tema i forskjellige sammenhenger, fra intervju i aviser, foredrag og artikler. Rolf Synnes tydeliggjør distinksjonen mellom det moderne og det postmoderne i et avisintervju som er gjort nesten et tiår etter Bakkens:

Tidligere, i modernismen forkastet man alt, også Gud. Nå lever vi i en postmoderne tid hvor vi gjerne lager vår egen religion og skaper Gud i vårt eget bilde. Vi tenker selv og påvirkes ikke i så stor grad av kirken. Vi tar gjerne med de elementene vi synes er akseptable, og forkaster de andre (Helland 2006:us).

Synnes peker for det første her på det postmoderne menneskets individualisme og selvfokus; dette har gått på bekostning av kirkens innflytelse. Ordbruken i dette sitatet peker heller mot en kritikk av ”det moderne” enn ”det postmoderne”. Det antydes at postmodernismens individualisme kan sees som en berikende faktor for mennesket selv om kirken taper terreng. Tilslutt antyder han også vår tids eklektiske tilnærming til det religiøse. Dette beskrives også uten normativ ordbruk, og antyder slik at kirken heller må justere seg til dette enn å kjempe mot det. Synnes tar opp samme tema i et intervju med avisen *Dagen* i 2004 og peker på sider ved samfunnet som er med på å komplisere vår livssituasjon:

Rolf Synnes mener at det postmoderne mennesket ikke er så forskjellig fra middelaldermennesket med sin søken og lengt. I en tid der vi stresses av stadig raskere utvikling, en flom av informasjon som vi ikke greier å forholde oss til, og brutte relasjoner, lengter mange etter stillhet, langsomhet og enkelhet. En pilegrimsvandring byr på stillhet, bønn og fysisk strev om hverandre, og hjelper mennesket til å komme i kontakt med Gud (Almelid 2004:1).

Her ser vi at Synnes trekker paralleller mellom middelaldermennesket og det postmoderne mennesket. Middelaldermennesket gis en åndelig lengsel som sammenlignes med vår samtids søken etter trygghet og mening. Lignende paralleller trekkes også av Kjell Skartseterhagen:

Jeg tror at pilegrimsvandringene har kommet en rådende livsholdning i møte, den som gjerne beskrives med begrepet postmodernisme. Denne livsholdningen har en trang til å søke, finne retning, og har sin parallell i en åpen kristendomstype som også er representert i kirken. [...] Det moderne samfunns press på enkeltmenneskenes sinnstilstand og orienteringsevne oppleves som et bakteppe for en frihetsfølelse. Middelalderens univers tilbyr et kosmos med orienteringspunkter, men nå ikke som virkelighetsforståelse, men heller som *virkelighetssupplement* (Skartseterhagen 2003:43-44).

Sammenligningen av middelaldermennesket og det postmoderne mennesket gjentas i flere sammenhenger av pilegrimsprestene. Det er også verdt å legge merke til den forskjellige ordbruken hos de tre pilegrimsprestene. Det er bare Skartseterhagen og Synnes som anvender begrepene ”moderne” og ”postmoderne”. Bakken beskriver heller innholdselementene i disse begrepene i større detalj. Motsetningene mellom det ”moderne” og det ”postmoderne” er mer implisitt hos Bakken, men det ligger likevel en diskontinuitetsoppfatning i ytringene. Bakken fremhever de lange linjer og helhetsforståelse som positive faktorer. Skartseterhagen og Synnes tegner opp et klart diskontinuitetsbilde i forståelsen av begrepsparet, men samtidig fremhever de pilegrimen som et bindeledd og en felles plattform for middelaldermennesket og det postmoderne mennesket. Slik er det også for dem helhet og langsiktighet som fremheves som positive verdier.

6.8 Med kroppen som åndelig katalysator

Man ser at pilegrimsprestene peker på trekk ved det postmoderne liv som etter deres mening kan forklare oppblomstringen av pilegrimsfenomenet. Dette gjøres, som vist i forrige avsnitt, ved å bruke samfunnspektiver. Men som vi skal se tegnes det også indirekte et bilde av et mer individualisert religiøst ethos med fokus på selvinnsikt, kropp og rituell praksis. Dette er en del av et større bilde som preger dagens kristne religionsdiskurs.

I boken *Kampen om kroppen* (2004) skriver litteraturforskeren Jostein Børtnes og religionsforskerne Siv-Ellen Kraft og Lisbeth Mikaelsson:

En av de avgjørende endringene knyttet til moderniteten er individualismen. Individualismen innvirker på mange samfunnsområder, og den berører så definitivt holdninger til kropp. Der kampen i den tidlige moderniteten handlet om samfunnets rett til å forme kroppen, kan den i senmoderniteten synes å være privatisert og deregulert (Børtnes, Kraft og Mikaelsson 2004:16).

På denne måten kan man si at hvert enkelt individ selv har muligheten til å forme sin egen kroppsforståelse og religiøse praksis, der det før var de religiøse autoritetene som bestemte rammene for disse faktorene¹⁰¹. Dette er noe som også preger det religiøse liv i Norge i stadig større grad; blant annet på pilegrimsområdet.

Religionssosiologen Gustav Erik Gullikstad Karlsaune har jobbet mye med moderne pilegrimsferd; i et avisintervju beskriver han det som oppsiktsvekkende i forhold til folketallet at nordmenn ligger på 11. plass over nasjoner som besøker Santiago de Compostela. Tre av fire Santiagopilegrimer er under 30 år, og hver tredje pilegrim er student (Pedersen 2001:1) Videre beskriver han den moderne pilegrimens klesstil og affinitet til det religiøse: ”Den moderne pilegrimen er gjerne en jeanskledd ungdom [...] Undersøkjinger viser at eit mindretal av pilegrimane går i kyrkja regelmessig, men at folk likevel har ei form for religiøsitet” (Pedersen 2001:1). Karlsaune minner om at den store pilegrimsinteressen blant nordmenn kan sees som et tegn på at vi er på leting etter andre måter å uttrykke religiøsitet på:

Det finst få rituelle handlingar att i den protestantiske kyrkja. Ordet og teksten dominerer gudstenestene. Dei siste tiåra har derimot rituell åtfærd auka. Lystenninga då kong Olav døydde, var eit døme på dette. Dessutan har me i Norge lange tradisjonar for å gå tur i naturen. Valfartande nordmenn kombinerer gjerne turgåinga med det å kome fram til den heilage staden, fortel Karlsaune (ibid. s. 1).

Det handler om nærhet til naturen og ikke minst et mer holistisk syn på forbindelsen mellom kropp og ånd. Dette er elementer av ”nyreligiøsitet”¹⁰² der ”[...] det guddommelige er flyttet ned fra himmelen og inn i det enkelte individ” (Alver, Gilhus, Mikaelsson og Selberg 1999:7). Lisbeth Mikaelsson skriver i *Kampen om kroppen* (2004) at atomfysikeren Fritjof Capra var en viktig representant for slik holisme: ”Kjernefysikken er en av kildene til denne utviklingen. Capra og andre representanter for denne vitenskapsgrenen har selv gått foran og skapt forbindelser mellom fysikk, religion, kroppsforståelse og den menneskelige opplevelsesverden” (Mikaelsson 2004:374).¹⁰³

Religionsforskerne Paul Heelas og Linda Woodhead beskriver i sin bok *The Spiritual Revolution, why religion is giving way to spirituality* (2005) en bevegelse fra religiøsitet til

---

¹⁰¹ En slik privatisering og deregulering av det offentlige beskrives for eksempel av sosiologen Zygmunt Bauman i boken *Flytende Modernitet* (2001).

¹⁰² For en diskusjon av begrepet ”nyreligiøsitet” se Gilhus og Mikaelsson (2005) og Alver, Gilhus, Mikaelsson og Selberg (1999).

¹⁰³ Se også avsnitt 6.6 og fotnote 97.

spiritualitet gjennom en kulturell forandringsprosess som de kaller en ” massive subjective turn of moderen culture¹⁰⁴ [...] It is a turn away from life lived in terms of external or 'objective' roles, duties and obligations, and a turn towards life lived by reference to one's own subjective experiences (Heelas og Woodhead 2005:2). Viktig i dette resonnementet er overgangen fra det de kaller ”livet som” til ”subjektivt liv”. Med ”livet som” mener de at livet leves som noe mer enn seg selv; man er mor, ektefelle, leder, osv. Dette betyr at man lever som en del av en etablert og gitt orden; som en del av et fellesskap. Med ”subjektivt liv” mener de et liv fokusert på tanker, lidenskap, følelser, kroppslig erfaring og drømmer:

Here 'the good life' consists in living one's life in full awareness of one's states of being; in enriching one's experiences; in finding ways of handling negative emotions; in becoming sensitive enough to find out where and how the quality of one's life – alone or in relation – may be improved. The goal is not to defer to higher authority, but to have courage to become one's own authority (ibid. s. 4).

Heelas og Woodhead beskriver i disse sitatene deler av den prosessen som vi tok for oss i en mer samfunnsteoretisk ramme i forrige avsnitt. Poenget er å bevege seg fra et makro til mikroperspektiv. Hvis vi nå beveger oss til pilegrimsprestenes yringer, så ser vi at mye av dette faller godt sammen med mange av de perspektivene og holdningene som formidles av pilegrimsprestene. Arne Bakken skriver for eksempel i ”Livet beveger seg til fots” (1996):

I de siste to hundre år er det utviklet en økende avstand mellom den åndelige og den materielle siden ved tilværelsen. Motsetningen mellom kropp og sjel, mellom ”hode og hjerte” og indre og ytre virkelighet kan være et hinder til å oppleve livets helhet og sammenheng [...]
Pilegrimstradisjonen ivaretar bevegelsen, rørligheten og dynamikken. Den er en stille protest mot det fastlåste og statiske (Bakken 1996: 153).

Bakken fremhever altså pilegrimsvandringen som en del av en mer helhetlig innfallsvinkel til kristendommen. Kroppslige handlinger har slik vi har sett flere dimensjoner i den revitaliserte pilegrimstradisjonen; teatralisk, rituell og mosjonsmessig. Jeg skal vise med noen eksempler hvordan dette kommer til syne gjennom pilegrimsprestenes yringer.

Det er i eksemplene nedenfor verdt å merke seg prestenes fokus på det kroppslige og ikke så mye de rituelle sidene ved pilegrimsvandringen. Dette faller inn i en rekke av

---

¹⁰⁴ Heelas og Woodhead stiller seg her sammen med Eric Hobsbawm (1995), Ronald Inglehart (1977), Charles Taylor (1989,1991,2002) og Joseph Veroff et al. (1981) og sier at denne vendingen kan betraktes som ”the defining cultural development of modern culture” (Heelas og Woodhead 2005:5).

pilegrimsprestenes inkluderende arbeidsmåter; ved å ikke flagge de rent religiøse sidene for høyt, kan flere føle seg hjemme i pilegrimssituasjonen. I et intervju sier Rolf Synnes: ”Jeg er litt stillfaren og forsiktig med de åndelige opplevelsene. For mange er ikke pilegrimsvandringen så mye en religiøs opplevelse, som en vandring i seg selv” (Refsnes 2006:15). Dette tyder på en åpen og inkluderende holdning som er ment å få folk ut på vandring. Det kan også tolkes som nok en måte å fremme de økumeniske aspektene som vi har sett er fremhevet i mange av målsettingene i den institusjonaliserte pilegrimsbevegelsen.

Friskvård för kropp&själ er overskriften på en svensk brosjyre for Pilgrimsleden St. Olof¹⁰⁵. Inne i brosjyren kan man lese om det moderne samfunns stress, uro og økende sykefravær som samtidsfenomener. Som et svar på dette fremheves den ”gammeldagse” pilegrimsvandringen: Den ”otidsenliga” lugna vandringen, det stillsamma samtalet, den stora tystnaden, det enkla umgänget med ditt inndra jag och, om du så vill, med din Gud. Alt detta behövs i dag, liksom på medeltiden.” (*Friskvård för kropp&själ* 2006). Brosjyrens tekst tegner opp et helhetsperspektiv hvor kropp og sjel går inn i en større sammenheng. Dette er sentrale elementer i pilegrimsbevegelsens forestillingsverden og begrepsapparat.

Ved å se på pilegrimsprestenes språklige formuleringer er det nærliggende å tenke at det i dette ligger en indirekte kritikk av protestantismens og Den norske kirkes tradisjon for å ha vært for ensidig fokusert på det åndelige.

Oppblomstringen av pilegrimsvandring blir beskrevet som en bevegelse mot en mer helhetlig tenking. Bakken skriver for eksempel i *Årbok for Den norske kirke* i 1994: ”Den glødende interessen for middelalderens pilegrimstradisjoner kan sees som uttrykk for at vi er på søking etter et frodigere helhetssyn på alt det skapte” (Bakken 1994:us) Mer eksplisitt er kritikken når han uttaler seg til aviser og menighetsblader: ”[...] Vi må koma bort frå ein kristendom som berre sit i hovudet. Hendene, hjarta og føtene lengtar også etter trua” (Bakken 1994b:4). I samme artikkel advarer han mot, i for stor grad, å åndeliggjøre pilegrimsvandringen: ”[...] det går an å åndeleg-gjere den, og gjere den til ein tanke om å strekkja seg mest mogleg bort frå denne verda. Den kan sjølv sagt gjerast til noko egoistisk som dreier seg berre om eigen frelse og verdsflukt” (ibid. s. 4). Senere i artikkelen skriver han også noe som viser at det ikke bare er teologiske motiver bak uttalelsene. Det er også mer pedagogiske perspektiver som kommer til syne: ” – Vi veit i dag ganske mykje om at det er det kroppen gjer vi kjem i hau. Dette er noko vi må ta meir på alvor og arbeide meir med i

---

¹⁰⁵ Brosjyren stammer fra Historisk markeds pilegrimsbod på Olavsfestdagene i Trondheim i 2006.

kyrkja” (ibid. s. 5). I *Livet beveger seg til fots* (1997) knytter Bakken den kroppslige dimensjonen av vandringen også til inkarnasjonstanken:

Det åndelige i tilværelsen er i vår kirkelige tradisjon sterkt intellektualisert. Nå vil ånden bokstavelig talt bli kroppsliggjort. Et særtrekk ved pilegrimstradisjonen er at den er konkret. De dypeste tingene i livet synes å ville inkarneres, kjødeliggjøres. Og det burde ikke være fremmed for kristendommen – som bekjenner at Gud selv er blitt menneske i Jesus Kristus [...] Pilegrimsspiritualiteten gir et personlig uttrykk for menneskers søken og tro, og den uttrykker at troen krever fellesskap og angår alle, og den viser at det er tid for å flytte noe av fokus fra dogmer til opplevelser (Bakken 1997:19).

Bakken har en primært abstrakt tilnærming i måten han snakker om pilegrimsvandringens fysiske berikende og helhetsskapende egenskaper på. Han trekker frem vidtrekkende perspektiver og teologiske momenter, og viser sjelden til personlige erfaringer. Rolf Synnes har en litt annen tilnæringsmåte; han bruker ofte seg selv som et konkret eksempel på hvordan fysisk strev hjelper mennesket til å komme bedre i kontakt med både seg selv og Gud. Dermed kan den personlige erfaringen brukes som et virkemiddel som fremmer troverdigheten og dessuten virker egaliserende; han er åpen for forandring, og som de fleste av oss ikke ufeilbarlig.

I flere intervjuer forteller Synnes hvordan pilegrimsvandring forandret ham. I et portrett i *Adresseavisen* forteller han om sin første pilegrimsvandring sammen med en kamerat i 2001: ”- Jeg møtte Bibelen på nytt. For en som hadde vært prest i over tjue år var det en sterk opplevelse. Da vi to tok pauser der på fjellet og leste et lite vers, opplevde jeg dem på en ny måte” (Refsnes 2006:15). Synnes forteller også at selve arbeidssituasjonen er annerledes for en pilegrimsprest enn en vanlig menighetsprest. ”Som menighetsprest i Den norske kirke har jeg over lang tid vært frustrert over at folk som møter opp i kirken har fokus på noe helt annet enn det sentrale i kirkens budskap. Som pilegrimsprest er situasjonen en helt annen [...] Nå når jeg ut med det sentrale” (Sandnes 2004:8). At han tar selve vandringen på alvor har jeg også notert meg etter et møte på Waisenhuset i 2006: ”Det første han spør meg om etter at vi har hilst på hverandre og satt oss ned på hans kontor er om jeg har gått pilegrimsleden selv. Jeg svarer «nei det har jeg ikke», hvorpå han øyeblikkelig repliserer med et glimt i øyet: «Hvorfor ikke? Hvordan kan du skrive om dette uten å ha gått på pilegrimsvandring selv?»”¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Notat fra samtale med Synnes 27/9-2006.

Også Synnes retter en nokså eksplisitt kritikk mot den lutherske tradisjons forhold til den motsetningen som der finnes mellom det åndelige og det kroppslige. Han trekker også frem det holistiske menneske som noe å strekke seg etter. I et intervju med *Adresseavisen* i 2006 sier han følgende:

Synnes beklager at kirka i den lutherske tradisjon har vært for fokusert på det intellektuelle. – New age- bevegelsen snakker om det holistiske mennesket. Det skulle kirka tatt til sitt hjerte. Det er greit at vi er ånd, men vi kan aldri skille den fra kroppen og dele opp mennesket. Det er et mislykket prosjekt [...] I vår lutherske tradisjon har dessverre alt som har skjedd under halsregionen blitt oppfattet som litt farlig, litt mystisk og helst litt syndig (Refsnes 2006:15).

Noe som også trekkes frem av Synnes er viktigheten av å la vandringen vare over lang tid. Han har arrangert og stått i bresjen for arrangementet ”Langvandring” i flere år. Det er det fysiske strevet som ligger i en lengre vandring som skiller den fra mer lettvinde transportmetoder; og det er i følge Synnes mye av poenget med pilegrimsvandring. I fokus er hva man kan kalle en synergieffekt mellom fysisk strev og åndelig erkjennelse; det å kjenne vandringen på kroppen og oppdage at vandringen ikke er noen dans på roser, gjør at man komme bedre i kontakt med seg selv og Gud.¹⁰⁷ Smerten fremheves som en viktig del av livet. Her forklarer han noe av dette i et intervju med det tyske bladet *Kirche von Unten*:

Natürlich gibt es auf dem Weg auch Krisen und Konflikte” erklært der Pilgerpfarrer Rolf Synnes und schaut nachdenklich aus seinem Bürofenster direkt auf den ehrwürdigen Nidarosdom im Herzen von Trondheim. ”Eine Pilgerwanderung ist kein romantischer Spaziergang, sondern kann Menschen an ihre physischen und psychischen Grenzen führen (Søderblöm 2003).

Denne understrekingen av strevet og smertens plass i menneskelivet nevnes av Synnes i flere intervjuer. Her benytter han også anledningen til å kommentere WHO's definisjon av helse:

Verdens helseorganisasjon sier at helse er fravær av all smerte og alt ubehag. Det er jo helt tåpelig! Menneskene du har satt mest pris på, er ikke de som har gått fra bølgetopp til bølgetopp. Det er de som har prøvd det smertefulle og kommet seg videre, med smerten som ballast (Bu 2003:30).

---

¹⁰⁷ Under overskriften ”Barbeint pilegrim i 70 mil” kan man i *Adresseavisen* den 9/8-1995 lese om Marius Mjaaland som har gått barbeint langs leden mellom Oslo og Trondheim. ” – Å lære å være fattig ved å gjøre seg avhengig av andres hjelp – er noe av det som har vært mest givende med hele turen, sier Marius som selv har gått barbeint de fleste av de 70 milene. Knall brune ankler og tær – uten synlige plasterlapper – stikker frem under buksebena selv om høstlig og kjølig vær møtte de glade vandrerne på sisteetappen” (Nergård 1995:us).

Synnes påpeker her pilegrimsvandringens terapeutiske dimensjon¹⁰⁸, og han utdyper det senere i artikkelen ved å henvise til egne erfaringer: ”Å se på smerte som en naturlig del av livet er et mye bedre utgangspunkt[...] Senest for to uker siden var jeg vitne til at en vandring hjalp folk i livskriser” (Bu 2003:30). Den terapeutiske siden ved pilegrimsvandringen er også uttrykt gjennom at det stadig knyttes tettere kontakt mellom retreat, åndelig veiledning og pilegrimsvandring.

Det man kan legge merke til ved disse eksemplene er at pilegrimspresten igjen er et knutepunkt som står midt oppe i både den innholdsproduserende og den utførende delen av de forandringstendensene jeg har forsøkt å beskrive i denne oppgaven. Den institusjonaliseringsprosessen som jeg beskrev i kapittel 3. er stadig i utvikling, og beveger seg, slik vi har sett med dette retreateksempelet, inn på flere arenaer enn selve pilegrimsvandringen.

---

¹⁰⁸ I 2006 satte Helse Førde et prosjekt, med navn ”Den terapeutiske vegen”, ut i livet. Prosjektet gikk ut på å sende tungt belastede pasienter på pilegrimsvandring til Santiago de Compostela. Gruppen besto av pasienter med langvarige personlige, psykiatriske og psykososiale problemer. Prosjektet var laget på samme lest som lignende prosjekter i Tyskland og Belgia, hvor slik behandling har gitt gode resultater (Bjåen 2006:8).

7 Avslutning

Den moderne pilegrimsbevegelsen ved Nidaros domkirke har i denne oppgaven blitt belyst gjennom to hovedtilnæringsmåter. For det første ved å gi en kronologisk fremstilling av hovedmomentene i institusjonaliseringen av denne pilegrimsbevegelsen. For det andre ved å fokusere spesielt på pilegrimsprestenes rolle i pilegrimsbevegelsen og dens institusjonalisering. En viktig del av den andre hovedtilnæringsmåten har vært å analysere den innholdsproduksjonen og den ideologiske plattformen som pilegrimsprestene helt fra begynnelsen har brukt som en aktiv del av sitt arbeid.

Det historiske bakteppet for oppgavens tema utgjøres av middelalderens pilegrimsvandringer til Trondheim som fikk en formell slutt med reformasjonen. Dette bakteppet perspektiviserer oppblomstringen av pilegrimsfenomenet i moderne tid, både fordi deler av denne historien bringes frem som komponenter i dagens pilegrimsvandring, og fordi den delvis gjøres til en kontrast til den etterreformatoriske kirke tradisjon og teologi.

Det er slik sett interessant å se hvordan pilegrimsprestene utgjør et knutepunkt som på den ene siden er en formell del av den etablerte kirke tradisjon, og på den andre siden representerer alternative, delvis kontroversielle, tolkninger av denne. Dette reflekteres i mine to tilnæringsmåter. Pilegrimsprestene er slik vi har sett aktører i et bredt samarbeid som foregår på internasjonalt, nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. De er aktører i et institusjonalisert samarbeid mellom myndigheter, næringsliv og kirke, som sveiser sammen stat, kultur og religion på nye måter. De opererer på ingen måte som selvstendige aktører, men som del av en mer helhetlig strategi fra Nidaros bispes side. Samtidig er de bærere av kritikk mot den lutherske tradisjons sterke skille mellom kropp og sjel. Pilegrimsprestenes taler for en mer holistisk tilnærming og bruker pilegrimstemaet og pilegrimsvandringen som en formidlingsarena for disse tankene.

Ved å se på utviklingen av pilegrimsprestenes arbeid kan man se en bevegelse fra et mer ideologisk og teoretisk formidlingsarbeid, til en mer praktisk og fysisk tilnærming. Dette kan til en viss grad tilskrives det spillerom som pilegrimsprestestillingen ser ut til å inneha. Vi har sett at prestenes arbeids- og utdanningsbakgrunn kan ha påvirket deres vektlegging av stillingens arbeidsoppgaver. Slik sett kan man si at bevegelsen fra det teoretiske til det praktiske og fysiske, kan betraktes som en personavhengig utvikling. Likevel kan også noe av denne utviklingen betraktes som en naturlig overgang, fra en konsolideringsfase i starten, der mye av ideologien ble utarbeidet, til en driftsfase hvor de praktiske problemene har gjort seg mer gjeldende.

Hele tiden har pilegrimsprestene tatt i bruk historien som en formidlingsnøkkel. Gjennom historiske klesdrakter, steder, arkitektur, liturgi og skuespill har de skapt en innholdskonstruerende retorikk på flere plan. Denne retorikken er også i tråd med det holistiske fokus jeg nevnte ovenfor. Pilegrimsprestene tar i bruk hele sanseapparatet og hele kroppen; det vandres, leses, synges og iscenesettes. Natur og kultur, kropp og sjel kobles sammen i konkret handling, hele tiden med historien som bakteppe.

Vi har sett at det økumeniske fokus har vært en viktig del av den moderne pilegrimsbevegelsen, både slik det er nedfelt i mandater og målsettinger, og i praksis gjennom samarbeidsprosjekter og egne økumeniske arrangementer. Pilegrimsprestene har brukt ”pilegrimen” som en universell størrelse som overskrider konfesjonell tilhørighet, og som virker imøtekommende uavhengig av graden av folks fromhet.

Pilegrimsprestenes informasjonsarbeid har primært foregått gjennom direkte kontakt med mennesker eller gjennom egne publikasjoner. Imidlertid har prestene også blitt gjenstand for en relativt stor pressedekning. Pressedekningen har ofte vært knyttet til andre sammenhenger enn selve pilegrimstemaet; tiden rundt Olavsfestdagene i slutten av juli har naturlig nok vært den tidsperioden med mest pressefokus. I noen tilfeller har prestene gått aktivt inn i avisene med egne innlegg. Dette har gjerne vært i debattspaltene hvor de har imøtegått utfall både fra akademiske og religiøse aktører.

Pilegrimsprestenes innholdsproduserende rolle er inkorporert i alle disse momentene som er nevnt ovenfor. Vi har sett hvordan historie, symbolikk og metaforer brukes bevisst i meningsproduksjonen rundt pilegrimsfenomenet. Fortid og samtid brukes som en arena med likheter og motsetninger; ”pilegrimen” blir retorisk sett et felles symbol for middelaldermennesket og det postmoderne mennesket, hvor den åndelige søken er en søken etter indre harmoni i en samtid preget av mange eksterne stressfaktorer.

Det kan se ut som at Den norske kirke er på vei mot en mer alternativ og flerfoldig tilnæringsmåte til menneskers behov for å tilføre livssituasjonen en ekstra dimensjon. Den tar utgangspunkt i forandringsprosesser i det moderne samfunn, og presenterer seg som en motvekt til dette; en mulighet til et avbrekk fra hverdagen hvor man kan gå inn i et ”stille rom”. Fremtredende er også at det verdslige gis mer plass; vårt samfunn og vår kropp utgjør viktige momenter i pilegrimsarbeidet. Kroppen blir en inngangsport til det åndelige liv gjennom konkret handling her og nå.

Appendiks A

Liste over pilegrimsprestenes publikasjoner.

Arne Bakken:

En liste over publiserte arbeider¹⁰⁹ viser bredden i Bakkens skrivearbeider:

1. *Bygda, garden og slekta. Bakken i Hodalen*, Alvdal Bok-og Papirhandel 1967.
2. *Haugianerne i Nord-Østerdal de første årene og lederen Sara Oust 1778-1822*, Vingelen menighetsråd 1972.
3. *De fire norske helgener*, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider 1991.
4. *Pilegrimsvandring-før og nå*. Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider 1994.
5. *Den hellige leken. Kirkebygget og gudstjenesten*, Kirkerådet 1994.
6. "Livet beveger seg til fots" i *Trondheim Turistforenings Årbok* 1994.
7. "Livgivende ånd i dåpen" i *Ånden blåser dit den vil*. Etterutdanningskurs 1994, Universitetet i Oslo 1995.
8. "Pilegrim til Nidaros" i *Årbok for Den Norske Kirke* 1995.
9. "Fornyelse av pilegrimstradisjonen" i *Prismet* 1-2/1995.
10. "Forord" i Det Norske Samlagets faximileutgave av *Passio Olavi – lidings saga og undergjerningane åt den heilage Olav*, 1995.
11. "Katedralen og helligstedet" i *Praktisk Teologi* 1/1995.
12. "Livet beveger seg til fots" i *Pilegrimen, valfartsmotiv og valfartsmål*. Relieff nr 38, Tapir 1996.
13. *Nidarosdomen – en pilegrimsvandring*. H. Aschehoug & Co 1997.
14. "Nidarosdomen" i *Guidebok for Pilegrimsleden i Trondheim Kommune*, Tapir 1997.
15. "Pilegrimens vei og mål" i *Pilegrimshåndboka*, Verbum Forlag 1997.
16. "Nidaros Domkirke – helligdom i 900 år" i *Kirke og kultur* 6/1997.
17. "Evighet i tidens kår" i *Årbok for Nidaros bispedømme* 1999.
18. "Presten som «den femte vegg» for mennesker i dødens rom" i *Tidsskrift for Sjelesorg* 2/2001.

---

¹⁰⁹ Listen er basert på Bakkens egen, tilsendt på e-post.

Kjell Skartseterhagens publikasjoner:

1. ”Pilegrim eller omstreifer, en empirisk studie” i Engedal og Haanes (red).: *Kirke i oppbrudd og forandring, Aktuelle perspektiver på norsk virkelighet*, Tapir Akademiske Forlag, Trondheim 2003.
2. Skartseterhagen, Kjell: *Pilegrim – Hvem, hvorfor, hvordan? En Undersøkelse av ”pilegrimen i pressen”*, Oppgave til kurset ”Livsmening og frelsesforståelse i det postmoderne Norge”, Det teologiske menighetsfakultet, Oslo 2001.
3. Skartseterhagen, Kjell.: *Pilegrimspresten i Nidaros, Fireårsrapport 1998 – 2002*, Trondheim 2003.
4. ”Veien og målet – pilegrimserfaringer før og nå” i *Pilegrimen* 4-5/2002.

Rolf M. Synnes publikasjoner:

1. *I Kristus: til forståelsen av den paulinske formel i lys av den eldre og yngre forskning*, Oslo 1981.
2. *En undersøkelse av den plass konfirmasjonsforberedelsene har hatt i forhold til skolen med særlig vekt på Bendiksbys utvalgets ”Utkast til lov om konfirmasjonsforberedelse*, Praktikumsoppgave, Det teologiske menighetsfakultet, Oslo 1982.
3. ”Svalastog og pilegrimsleden” i *Pilegrimen* nr 1/2004.
4. *St. Olavsvegen*, Trondheim 2007.

Appendiks B

Mandat for Arbeidsgruppen ”Pilegrimsvandring i vår tid” – PVT:

(Bakken 1997:5)

1. Arbeidsgruppen PILEGRIMSVANDRING I VÅR TID er opprettet av Nidaros biskop med sikte på å fornye Olavsarven og pilegrimstradisjonen til Nidaros i kirke og folk.
2. Arbeidsgruppen skal være opptatt av å levendegjøre og spre kunnskap om pilegrimstradisjonen, og profilere pilegrimsbegrepet inn i vår tid.
3. Arbeidsgruppen skal fungere som et koordinerende organ mellom ulike grupper og miljøer i Den norske kirke som arbeider med å fornye pilegrimstradisjonen. I denne sammenheng er det viktig å ivareta Olavsarvens økumeniske perspektiv.
4. Arbeidsgruppen skal samarbeide med aktuelle samarbeidspartnere på statlig, fylkeskommunalt og kommunalt nivå, samt andre samarbeidspartnere i kirke og samfunn.
5. Arbeidsgruppen skal søke å fremme samarbeid mellom aktuelle samarbeidspartnere i kirke og samfunn.
6. Arbeidsgruppen behandler saker som forelegges av Nidaros biskop.
7. Arbeidsgruppen kan også ta egne initiativ.

Appendiks C

Plan for prosjektet ”Fornyelse av pilegrimstradisjonen” 1994- 31.des 1997.

(Bakken 1997:5)

Hovedmål

Prosjektet skal stimulere til vandring langs de gamle pilegrimsledene til Nidaros gjennom en fornyelse av pilegrimstradisjonen og Olavsarven.

Delmål

Gjennom en fornyelse av pilegrimstradisjonen og Olavsarven vil vi:

1. Medvirke til at helligstedene underveis og ved målet for vandringen blir brukt i samsvar med pilegrimstradisjonen.
2. Stimulere til et helhetssyn på skaperverket der både tro, kultur og natur hører med.
3. Stimulere til kristen og kulturell identitet.
4. Fungere som stimulans til videre arbeid med fornyelse av pilegrimstradisjonen.

Tiltak

8. Samle og utvikle opplegg for vandringer av ulik lengde.
9. Arbeide med mottak av pilegrimer ved de forskjellige helligstedene langs ledene i samarbeid med lokalmenighetene.
10. Samle og utvikle materiell for gudstjenesteliv ved vandringen.
11. Arbeide med mottak av pilegrimer i Nidarosdomen – utvikle modeller og materiell.
12. Teologisk og praktisk arbeid med å levendegjøre katedralen og Olavsarven for vårt folk og for vår kirke som helhet.
13. Knytte kontakt mellom ulike personer, miljø og kirkesamfunn som arbeider med en fornyelse av pilegrimstradisjonen og Olavsarven.
14. Knytte internasjonal/økumenisk kontakt med miljøer som arbeider med pilegrimstradisjonen.

Appendiks D

Nidaros bispedømmes strategiplan for 2005-2008

Kirken i Nidaros – sammen underveis

Vår livsreise er lagt til Nidaros.

Den stokes ut i Kristi navn gjennom Olavstradisjonen.

Den bærer arven fra våre norske og samiske røtter.

Den går gjennom et landskap av jord og skog, kyst og fjell, bygd og by.

Den byr på møter; med nye kulturer og folk, med ny teknologi og et samfunn som stadig endrer seg.

Vi reiser i fellesskap; frivillige, folkevalgte og ansatte

Vi er - SAMMEN UNDERVEIS.

Sammen om overleveringen vil vi

- styrke trosopplæringen i menighet og hjem
- vitne om Jesus Kristus lokalt og globalt
- samarbeide med kirkens ulike arbeidslag

Sammen i tjeneste vil vi

- kjempe for det truede liv
- møte mennesker med omsorg og fellesskap
- verne om skaperverket med fokus på miljø, forbruk og rettferd

Sammen ved troens kilder vil vi

- skape gudstjenester med vekt på deltakelse og stedegengjøring
- legge til rette for pilegrimsvandring, retreat og åndelig vekst

Sammen om den kristne kulturarven vil vi

- samarbeide med skoler og barnehager
- bygge gode allianser i nærmiljø og storsamfunn
- gi kunst og kultur rom i kirken

Sammen med den verdensvide kirke vil vi

- styrke våre økumeniske fellesskap
- leve i dialog på tvers av religioner og livssyn

Sammen i medarbeiderskap vil vi

- inkludere ungdom på alle nivåer i bispedømmet
- styrke lederopplæring og lederomsorg
- rekruttere til nye medarbeidere

Grunnlaget

I dåpen ble vi innlemmet i Guds folk, og vi ble alle vigslet til å forkynne hans storverk, han som kalte oss fra mørket til sitt underfulle lys.

Visjonen

Sammen med hele vår kirke deler vi denne visjonen: Den norske kirke skal være en bekjennende, misjonerende, tjenende og åpen folkekirke.

KILDER:

Primærkilder - Bøker/artikler/dokumenter

- Bakken, Arne: *Pilegrimsvandring før og nå*, Nidaros domkirkes restaureringsarbeider, Trondheim 1994.
- Bakken, Arne: "Livet beveger seg til fots" i Karlsaune (red.) *Pilegrimen, valfartsmotiv og valfartsmål*. Relieff nr 38, Tapir Forlag, Trondheim 1996, s. 145-161.
- Bakken, Arne: *Livet beveger seg til fots, "Fornyelse av pilegrimstradisjonen"* – *Prosjektrapport 1993-1997*, Trondheim 1997.
- Bakken, Arne: *Nidarosdomen – en pilegrimsvandring*, Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo 1997a.
- Bakken, Arne: "Pilegrimens vei og mål" I: Arbeidsgruppa pilegrimsvandring i vår tid (PVT) (red.) *Pilegrimshåndboka*, Verbum Forlag, Oslo 1997b, s. 21-39.
- DN-notat 1998-2: *Prosjekt pilegrimsleden 1994-1997, Resultater og erfaringer*.
- Giske, Trond: "Til lykke med årets festival" i *Olavsfestdagene 27.juli-5.august 2006*, program for Olavsfestdagene i Trondheim, Trondheim 2006.
- Instruks for pilegrimspresten, Nidaros domkirkes prestegjeld Nidaros bispedømme*, Nidaros bispedømme, Trondheim 1998.
- Instruks for pilegrimspresten i Nidaros*. brev fra Domprosten i Nidaros til Nidaros bispedømmeråd 8/1-2003.
- Jubileumssommeren 2007*, informasjonsskriv fra Pilegrimsboden på Historisk marked under Olavsfestdagene i 2006.
- Kirken i Nidaros – sammen underveis*, Strategiplan 2005-2008, Nidaros bispedømme 2005, www.kirken.no/nidaros/doc/strategiplan%20-2005, utskrift den 27/2-2007.
- Kongsvik, Gunnvor og Erling J. Pettersen: *Bemanning i Den norske kirke. Opptrappingsplan for kirkelig bemanning*, Utarbeidet av Kirkerådet 2001 etter oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Oslo 2001.
- Laugerud, Tore: *Kirken i møte med den åndelige lengsel i vår tid*, betenkning til Kirkemøtet 1999, Oslo 1999, utskrift fra www.kirken.no/materiell/lengsel_km99.html den 29/10-1999.

- Nidaros bispedømmeråd: *Møtebok saksnr 075-085/06, 31.10.2006*, Nidaros bispedømmeråd, Erkebispegården, Trondheim 2006.
- Olavsfestdagene 27.juli-5.august 2006*, program Olavsfestdagene i Trondheim, Trondheim 2006.
- Pilegrimen* nr. 1. 2002, 6.årgang.
- Pilegrimsleder i Norge, Statusrapport 2004, resultater av en spørreundersøkelse*. Oppland fylkeskommune i samarbeid med Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning, Lillehammer 2004.
- Pilegrimsutvalget i Nidaros*, informasjonsside på www.pilegrim.info, utskrift fra www.pilegrim.info/index.aspx?id=839148&cat=0&intcmd=print, den 11/2-2007.
- Pilotprosjekt Pilegrimsleden: *Referat fra møte i Styringsgruppen for pilotprosjektet Pilegrimsleden*, Trondheim 20/3-2007.
- Prytz, Eiler: "10-års jubileum for pilegrimsledene" på www.pilegrim.info, 11/2-2007.
- Prytz, Eiler og Rolf Synnes: *Langvandring fremmer pilegrimsvegene*, utskrift fra www.pilegrim.info/index.aspx?id=736475&cat=0&intcmd=print. 11/2-2007.
- Retreat i Nidaros*, 2005, utskrift fra www.pilegrim.info, den 11/2-2007.
- Riksantikvaren: *Prosjekt Pilegrimsleden - skriv [a]*, 1996.
- Samarbeidsforum for pilegrimsledene*, utskrift fra www.pilegrim.info/index.aspx?id=839146&cat=0&intcmd=print, den 11/2-2007.
- Skartseterhagen, Kjell: *Pilegrim – Hvem, hvorfor, hvordan? En Undersøkelse av "pilegrimen i pressen"*, Oppgave til kurset "Livsmening og frelsesforståelse i det postmoderne Norge", Det teologiske menighetsfakultet, Oslo 2001.
- Skartseterhagen, Kjell: "Veien og målet – pilegrimserfaringer før og nå" i *Pilegrimen* 4-5/2002.
- Skartseterhagen, Kjell: *Pilegrimspresten i Nidaros, Fireårsrapport 1998 – 2002*, Trondheim 2003.
- Skartseterhagen, Kjell: *Pilegrimspresten i Nidaros: Informasjon*, (internt) Informasjonsskriv, Trondheim 1999.
- Skartseterhagen, Kjell: "Pilegrim eller omstreifer? En empirisk studie, i Leif Gunnar Engedal og Vidar L. Haanes (red.): *Kirke i oppbrudd og forandring. Aktuelle perspektiver på norsk kirkevirkelighet*. Bind 1 i Ekklesiologi-prosjektet ved Det Teologiske Menighetsfakultet, 2000-2003, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2003, s. 33-47.

Skartseterhagen, Kjell: *Vandring og sjelesorg. En pilegrims vitnesbyrd*, s 1-6, foredrag på pilegrimsseminar i Tonsen kirke 9/10-2005. Utskrift fra www.pilegrim.info/index.aspx?id=804597&cat=0&intcmd=print, 17/2-2007.

Sollie, Janne: ”Oppsummering – avslutning”, seminar i Erkebispegården 18/4 og 19/4- 2005, utskrift fra Direktoratet for naturforvaltnings nettsider den 22/9-2006.

Stortingsmelding nr.16: *Leve med kulturminner (2004-05)*, utskrift fra Riksantikvarens nettsider den 11/2-2007.

Synnes, Rolf: *Slik en langvandrer ser det*, innlegg på seminar i Erkebispegården 18/4-2005.

Thommessen, Olemic: *Pilegrimsvandring – 97*, Utkast til sluttrapport, Lillehammer 1997.

Ung Kirkesang: Pilegrimsvandring og filosofisk samtale, utskrift fra www.sang.no/asp/sider_print.asp?sideID=132, den 11/2-2007.

Vedtekter for Pilegrimsfellesskapet St. Jakob, Norge, utskrift fra Pilegrimsfellesskapet St. Jakobs nettsider www.pilegrim.no, den 6/4-2007.

Virksomhetsplan 2004, Den norske kirke, Nidaros bispedømmeråd, Nidaros biskop, www.kirken.no/nidaros/doc/Virksomhetsplan%202004.htm, utskrift 7/2-2007.

Virksomhetsplan 2005, Den norske kirke, Nidaros bispedømmeråd, Nidaros biskop, www.kirken.no/nidaros/doc/Ressurser/Virksomhetsplan%202005.htm, utskrift 7/2-2007.

Virksomhetsplan 2006, Den norske kirke, Nidaros bispedømmeråd, Nidaros biskop, www.kirken.no/nidaros/doc/Ressurser/Virksomhetsplan%202006.htm, utskrift 7/2-2007.

Wagle, Finn: ”Pilegrimsveiene sett fra kirkens ståsted” (s 1-4), Pilegrimsveiene mot Nidaros, Seminar i Erkebispegården 18.-19. april 2005, Utskrift fra www.pilegrim.info/index.aspx?id=839150&cat=0&intcmd=print, den 12/2-2007.

Presseklipp

Aakervik, Anne-Lise: ”I pilegrimenes fotspor”, *I Trondheim* Nr.2/juni 2006.

Aas, Elisabeth: ”Vil ha ansvarlig for pilegrimsleden”, utskrift fra www.nrk.no/nyheter/distrikt/nrk_trondelag. 2/3-2006.

Adresseavisen: Notis uten forfatter side 20, *Adresseavisen* 11/1-2007.

Aga, Marianne: ”Helgener og Den norske kirkes supermarkedmentalitet”, *Vårt Land* 17/8-2000.

Aga, Marianne: ”Lutherske vandringer”, *Vårt Land* 6/9-2000b.

Aksnes, Leif Haraldson: ”Turistar på pilegrimsferd”, *Under Dusken* 8/9-2004.

Almelid, Johanna Hundvin: "Et stykke livsvei mot det hellige", *Dagen* 23/2-2004, utskrift fra www.dagen.no/show_art.cgi?art=5488, den 16/11-2006.

Arbeidets Rett: "I pilegrimenes fotspor", Forfatter ukjent. *Arbeidets Rett* 24/7-1992.

Aune, Olav Egil: "Dagens pilegrimer aner at vi må gjenvinne et sannere Kristusbilde", *Vårt Land* 17/1-1995.

Bakken, Arne: "Pilegrim til Nidaros i 1995", *Årbok for Den norske kirke* 00/12-1994.

Bakken, Arne: "Pilegrimsgang og pilegrimssang", *Kyrkjeblad for Inderøy prestegjeld* 6/1994b.

Bakken, Arne: "Nidaros som levende pilegrimsmål", *Adresseavisen* 22/2-1995.

Bersås, Tordis Lovise: "Ferda gjer noko med deg", *Stavanger Aftenblad* 22/7-1997.

Bjartvik, Geir Ole: "Gikk med bønn til Nidaros", *Vårt Land* 8/10-2002, utskrift den 17/2-2007 fra www.vartland.no/apps/pbcs.dll/artikkel?Dato=20021008&Kategori=ARTKLE...

Bjåen, Bjørgulv K.: "Friskare av å vandre", *Vårt Land* 15/6-2006.

Bu, Kari: "Pilegrimspresten", *Vårt Land* 2/8-2003.

Christensen, Ragnvald: "Pilegrimsvandring til Røldal kyrkje", *Vest-Telemark Blad* 10/7-2003a.

Christensen, Ragnvald: "Pilegrimsvegen over Haukelifjell", *Telemarksmagasinet* nr. 1. 2003b.

Dahlen, Morten: "En glad pilegrimshilsen", *Samhold* 8/8-1997.

Dvergsdal, Åse: "Pilegrimene går igjen i Telemark", *Varden* 29/3-2003.

Hagen, Kjell: "Pilegrimspresten i Nidaros", *Vårt Land* 17/9-1994.

Hagen, Kjell: "Pilegrimsprestens olsokfeiring", *Vårt Land* 19/7-2000.

Hagen, Vidar: "Pilegrimspresten", *Avisa Trondheim* 24/11-1994.

Hansen, Herman: "Valgt til europeisk pilegrimsby", *Adresseavisen* 27/12-1997.

Hanssen, Nina: "Han «lærer bort» Olsokfeiringen", *Arbeider-Avisa* 20/6-1992

Hanssen, Nina: "En reise i seg selv", *Aktuell* 1/9-2006, www.aktuell.no/dt-forbund.

Hanssen, Torstein: "Aldri stort pilegrimsmål", *Adresseavisen* 9/2-1995.

Hanssen, Torstein: "Kirkelig treffpunkt i 2000", *Adresseavisen* 26/6.1997.

Hauglid, Stein B.: "Vi er alle søkende", *Dagens Næringsliv* 28/7-1997.

Helland, Anja. H.: "Den glade vandrer", *Levangeravisa* 18/7-2006.

Helland, Anja. H.: "Ber Levangsbyggen huse pilegrimer", *Levangeravisa* 05-2006b

Hollerud, Lars: "Innsettes som pilegrimsprest", *Fædrelandsvennen*, 9/9-2003.

Johannesen, Baby.: "Pilegrimsvandring er for alle", *Vårt Land* 12/9-2000.

Kyrkjeblad for Inderøy Prestegjeld, forfatter HKS, 1994.

Luthen, Eivind: "Pilotprosjekt oppgradering av pilegrimsveiene til Nidaros", utskrift fra Pilegrimsfelleskapet St. Jacobs nettsider www.pilegrim.no, den 11/2-2007.

Maske, Julie: "En erfaring for livet", *Adresseavisen* 21/7-1997.

Mathisen, Ola Matti: "Få negative til pilegrimsleden", *Gudbrandsdølen Lillehammer Tilskuer* 12/11-1996.

Nergård, Halldis: "Barbeint pilegrim i 70 mil", *Adresseavisen* 9/8-1995.

Norheim, Astrid Dalehaug: "'Samme Gud' – Både kristne og muslimer ber til 'Abrahams Gud'", *Vårt Land* 8/6-2004.

Nyaas, Arne: "I pilegrimenens fotspor", *Arbeidets Rett* 24/6-1992

Nyaas, Arne: "Østerdøl og pilegrim", *Arbeidets Rett* 23/12-1996.

Nykvist, Kato: "Veien til Nidaros", *Nationen* 28/7-2000.

Opdal, Arne: "Pilegrimspresten", *Trønder-Avisa* 25/11-2000.

Orvik, Svein Arne: "Klosterboom", *Vårt Land* 2/8-2002.

Pedersen, Noralv: "Den moderne pilegrimen", *Gemini* 24/2-2001, utskrift fra www.ntnu.no/gemini/2001-02/24pilegrim.html, den 14/3-2006.

Pedersen, Sissel og Arne Bakken, Bjørn Nøstegård, Gunnhild Eikerøl: "Pilegrimsleden som reiselivsprodukt", *Gudbrandsdølen Dagningen* 9/2-2004.

Ramstad, Helge Olav: "Fotfolkets forkynner", *Agderposten* 13/8-2005.

Refsnes, Ingeborg L.: "Om å gå i seg selv", *Adresseavisen* 28/7-2006.

Refsnes, Ingeborg L.: "Pilegrimer på ville veier", *Adresseavisen* 27/7-2006b.

Rolfsen, Rolf: "Ingen pilegrimsby!", *Adresseavisen* 8/2-1995.

Rolfsen, Rolf: "Trondheim europeisk pilegrimsby", *Adresseavisen* 18/8-1999.

Rolfsen, Rolf: "Mantall for pilegrimer", *Adresseavisen* 18/4-2005.

Rolfsen, Rolf: "Olavsbrev til pilegrimer", *Adresseavisen* 25/7-2006b.

Rolfsen, Rolf: "Bekranset pilegrimenens skytshelgen", *Adresseavisen* 26/7-2006.

Rye, Johan Fredrik: "Søker ro i gamle spor", *Adresseavisen* 26/7-1999.

Samuelsen, Anne: "Smertens mysterium", *Bergens Tidende* 30/3-2007.

Sandnes, Svein Villy: " – Den åndelige dimensjon viktigst under vandringen", *Dagen* 19/9-1995.

Sandnes, Svein Villy: " – Trenger nye stillinger for å dekke det åndelige behovet", *Dagen* 26/9-1995b.

Sandnes, Svein Villy: "Nå når jeg ut med det sentrale", *Norge I DAG* 38/2004.

Simensen, Jan Frode: "Håper på to millioner", *Oppland Arbeiderblad* 14/11-2006.

- Skartseterhagen, Kjell: "Pilegrimsprest i Hamar", *Raufossen*, Kontaktorgan for Raufoss menighet, nr.6 – 2000.
- Skartseterhagen, Kjell: "Ingen supermarkedmentalitet", *Vårt Land* 31/8-2000b.
- Skotte, Kjetil: "Blåser nytt liv i Pilegrimsleden" *Oppland Arbeiderblad* 9/1-2004.
- Slungård, Jon Håkon: "Pilegrimsledene har stort potensiale", *Malvik-Bladet* 29/4-2006
- Söderblom, Kerstin: "Trondheim – Ein Pilgerziel im Norden", *Kirche von Unten* uten dato-2003.
- Stige, Morten: "Pilegrimsturisten" i *Levende Historie* 5/2004, s.40-44.
- Synnes, Rolf Martin: "Svalastog og pilegrimsleden", *Gudbrandsdølen Dagningen* 4/2-2004.
- Teinum, Caroline: "Tunge Byrder", *Vårt Land*, 16/9- 2006.
- Torgersrud, Halvor: "Klar melding fra pilegrimen", *Gudbrandsdølen Dagningen* 10/1-2004a.
- Torgersrud, Halvor: "Glem Pilegrimsleden!", *Gudbrandsdølen Dagningen* 29/1-2004b.
- Vingelsgård, Erland: "Hele Norges pilegrimsprest", *Hamar Arbeiderblad* 16/9-1996.
- Vårt Land: "På leting etter arven", hovedsaken, uten forfatter, *Vårt Land* 26/6-1993.
- Vårt Land: "Pilegrimsvandring er forkynnelse", notis, uten forfatter i *Vårt Land* 4/8-1997.
- Wagle, Finn: "Olsok som arv og utfordring", *Adresseavisen* 27/7-1995.
- Waldal, Hegelin: "Pragmatisk pragmatikar", *Dag og Tid*, nr.30, 24/7-1997.

LITTERATUR

- Adam av Bremen: *Adam av Bremen. Beretninger om Hamburg stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, Thorleif Dahls Kulturbibliotek, Aschehoug & Co, Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, Oslo 1993.
- Adler, Judith: "The Holy Man as Traveler" i Swatos, William H, Jr. & Luigi Tomasi (ed.): *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism, The Social and Cultural Economics of Piety*, Praeger, Connecticut 2002, s. 26-51.
- Alver, Bente Gullveig, Ingvild Sælid Gilhus, Lisbeth Mikaelsson og Torunn Selberg: *Myte, Magi og Mirakel. I møte med det moderne*, Pax Forlag, Oslo 1999.
- Amundsen, Arne Bugge: "Naturvandring eller indre reise? Moderne pilegrimer i ideologisk dobbeltlys" i Eriksen, Garnert, Selberg (red.): *Historien in på livet, Diskussjoner om kulturarv och minnespolitik*, Nordic Academic Press, Lund 2002, s. 147-173.
- Andersson, Torhild Synnøve: *Pilegrimsreiser i Senmoderne tid: En analyse av meditasjonsreiser i Sinai*, hovedfagsoppgave i historie UiO, Oslo 2002.

- Andresen, Knut: *Olsok i Nidaros Domkirke*, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2005.
- Anmarksrud, Solveig og Berit Vehusheia: *Pilegrimsvandring-et idéhefte*, IKO-Forlaget 1997.
- Badone, Ellen & Sharon R. Roseman (ed.): *Intersecting Journeys. The Anthropology of Pilgrimage and Tourism*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago 2004.
- Bartholomew, Craig & Fred Hughes (ed.): *Explorations in a Christian Theology of Pilgrimage*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire 2004.
- Bartholomew, Craig & Robert Lewlyn: "Introduction" i Bartholomew, Craig & Fred Hughes (ed.): *Explorations in a Christian Theology of Pilgrimage*, Ashgate Publishing Limited, Hampshire 2004.
- Bauman, Zygmunt: *Flytende modernitet*, (orig. *Liquid Modernity* 2000) 2. utgave Vidarforlaget A/S, Oslo 2006.
- Bell, Daniel: *The Coming of Postindustrial Society*, Basic Books, New York 1973.
- Berg Eriksen, Trond: "Mennesket som vandrer" i *Pilegrimshåndboka*, Verbum, Oslo 1997, s. 13-20.
- Beverfjord, Aud og Torild Hage, Tom H. Haraldsen, Mari Kollandsrud, Kari Møyner (red.): *Natur, kultur og tro i middelalderen, En artikkelsamling*, Riksantikvaren og Direktoratet for Naturforvaltning, Oslo 1996.
- Bibelen*, Det Norske Bibelselskap 1978, Oslo 1992.
- Bjelland, Ragnhild: *Bot og bedring: Den norske pilegrimstradisjonen i Norge*, hovedoppgave i historie UiO, Oslo 2000.
- Bjørnsgård, B.: *Verdsetting av kulturminner: betalingsvillighetsundersøkelse av pilegrimsleden til Nidaros*. Mastergradsoppgave i økonomi og ressursforvaltning, Norges Landbrukshøgskole 2004.
- Blom, Grethe Authén: *Nidaros som pilegrimsby; et utslag av den alleuropeiske pilegrimskulturen*. Småskriftserien nr.6, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag, Trondheim 1992.
- Blom, Grethe Authén: *Helgenkonge og helgenskrin: en kongeskikkelse i forvandling fra sagatid til reformasjonstid*, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders Forlag, Trondheim 1994.
- Blom, Grethe Authén: *Hellig Olavs by: middelalder til 1537*, bind 1 i Jørn Sandnes (red.) *Trondheims historie 997-1997* bd. 1-6, Universitetsforlaget, Oslo 1997.
- Brandt, Thomas: "Da verden hadde fire hjørner", *Myter, historie og identitet rundt tusenårsjubileet i Trondheim i 1997*, hovedoppgave i historie NTNU, Trondheim 1999.

- Børtnes, Jostein, Siv-Ellen Kraft og Lisbeth Mikaelsson (red.): *Kampen om kroppen. Kulturanalytiske blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet*, Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press, Kristiansand 2004.
- Cavallin, Clemens: ”Forholdet mellom teori og metode” i Kraft & Natvig (red), *Metode i religionsvitenskap*, Pax Forlag, Oslo 2006, s. 14-29.
- Coleman, Simon og John Eade: *Reframing Pilgrimage. Cultures in Motion*, Routledge, London 2004.
- Connerton, Paul: *How Societies Remember*, Cambridge University Press 1989 tenth printing, Cambridge 2003.
- Dahl, Hans Jacob: *Leidavisir*, Dovre 1995.
- Eade, John og Michael J. Sallnow (red): *Contesting the Sacred. The Anthropology of Christian Pilgrimage*, Routledge, London 1991.
- Engedal, Leif Gunnar og Vidar L. Haanes (red.): *Kirke i oppbrudd og forandring. Aktuelle perspektiver på norsk kirkevirkelighet*. Bind 1 i Ekklesiologi-prosjektet ved Det Teologiske Menighetsfakultet 2000-2003, Tapir Akademisk Forlag, Trondheim 2003.
- Eriksen, Anne: *Lovekirker i Norge etter reformasjonen*, Magistergradsavhandling i folkeminnevitenskap, UiO, Oslo 1986.
- Eriksen, Anne, Jan Garnert og Torunn Selberg (red.): *Historien in på livet, Diskussjoner om kulturarv og minnespolitikk*, Nordic Academic Press, Lund 2002.
- Ersland, Geir Atle og Hilde Sandvik: *Norsk historie 1300 – 1625. Eit rike tek form*, Det Norske Samlaget, Oslo 1999.
- Furseth, Inger og Euris Larry Everett: *Hovedoppgaven. Hvordan begynne- og fullføre*, Tano Aschehoug 1997, 2. opplag Oslo 2003.
- Furseth, Inger og Pål Repstad: *Innføring i religionssosiologi*, Universitetsforlaget, Oslo 2003.
- Garstein, Oskar, B.: ”Undergrunnskirken 1537-1814” i Gran, Gunnes, Langslet *Den katolske kirke i Norge – fra kristningen til i dag*, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) Oslo 1993, s. 87-140.
- Giddens, Anthony: *Modernitetens konsekvenser* (1990), Pax Forlag A/S, Oslo 1997.
- Gilhus, Ingvild Sælid, og Lisbeth Mikaelsson: *Nytt blikk på religion. Studiet av religion i dag*, Pax Forlag, Oslo 2001.
- Gilhus, Ingvild Sælid, og Lisbeth Mikaelsson: *Kulturens refortrylling. Nyreligiøsitet i moderne samfunn* (1998), 2. utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2005.
- Giuriati, Don Paolo: *Devozione a Sant’Antonio. Ricognizione socio-culturale*, EMP, Padova 1983.

- Giuriati, Don Paolo: *Il senso del camino. I pellegrinaggi mariani. Un'analisi socio-culturale sui pellegrinaggi a Lourdes, Fatima, Medjugorje, Loreto e Our Lady of the Snows-Belleville*, CRSR, Padova 1992.
- Giuriati, Don Paolo: *Shrines and Peregrinations in the Catholic Church today. Comparative Analysis and Methodological Considerations*, CRSR, Padua, Italy 2000, utskrift fra www.hf.ntnu.no/rel/person/erik/Giuriati%20aug%202000.htm, den 25/11-2006.
- Halvorsen, Per Bjørn: *Den katolske kirke i Norge: verdenskirken i miniatyr*, Kirken, Oslo 1991.
- Halvorsen, Per Bjørn: "Pilegrimsvandringene i middelalderen" i *Natur, kultur og tro i middelalderen*, Riksantikvaren, Direktoratet for naturforvaltning, Oslo 1996, s. 9-23.
- Heelas, Paul og Linda Woodhead: *The Spiritual Revolution. Why religion is giving way to spirituality*, Blackwell Publishing, Oxford 2005.
- Herrebrøden, Hilde Mari: *Underveis – Pilegrim til Nidaros*, hovedoppgave v institutt for byggekunst NTH, Trondheim 1995.
- Hobsbawm, Eric: *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge 1992.
- Hobsbawm, Eric: *Age of Extremes*, Abacus, London 1995.
- Inge, John: *A Christian Theology of Place*, Ashgate, Aldershot 2005.
- Inglehart, Ronald: *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton University Press, New Jersey 1977.
- Jacobsen, Knut & Notto Thelle: *Hinduismen og buddhismen*, Høyskoleforlaget AS, Kristiansand 1999.
- Kaelber, Lutz: "Paradigms of travel. From medieval pilgrimage to the postmoderen virtual tour" i Dallen J. Timothy and Daniel H. Olsen (ed.): *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, Routledge, London 2006, s. 49-64.
- Karlsaune, Gustav Erik Gullikstad (red.): *Pilegrimen. Valfartsmotiv og valfartsmål*, Relieff nr. 38., Tapir Forlag, Trondheim 1996.
- Karlsaune, Gustav Erik Gullikstad: "Secular Protestants – and Pilgrims", foredrag på 16th NCSR, Uppsala, Sverige den 22-25 august 2002, utskrift fra www.hf.ntnu.no/rel/person/erik/Pilgrims.htm, den 23/11-2006.
- Kollandsrud, Mari: *Pilegrimsleden til Nidaros. En guidebok til vandringen*, Gyldendal, Oslo 1997.
- Kraft, Siv Ellen og Richard J. Natvig (red.): *Metode i religionsvitenskap*, Pax Forlag, Oslo 2006.

- Krötzl, Christian: "Den nordiska pilgrimskulturen under medeltiden" i Rumar, Lars: *Helgonet i Nidaros, Olavskult och kristnande i Norden*, Riksarkivet 1997.
- Kvam, Bjørn Olav Gruner: "Olavskirker i Europa" i Stein Thue (red.), *Pilegrimsleden inn mot Trondheim*, Tapir Forlag, Trondheim 1997, s. 40-43.
- Kværne, Per og Kari Vogt (red.): *Religionsleksikon*, Cappelen Akademisk Forlag, J.W. Cappelens Forlag A/S, Oslo 2002.
- Lakoff, George og Mark Johnson: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*, Basic Books, New York 1999.
- Lakoff, George: *Don't think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*, Chelsea Green Publishing, Vermont 2004.
- Lowenthal, David: *The past is a foreign country*, Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- Lowenthal, David: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Luthen, Eivind: *I pilegrimenes fotspor til Nidaros*, J.W. Cappelens Forlag, Oslo 1992.
- Luthen, Eivind: *På pilegrimsferd*, Pilegrimforlaget, Oslo 1995.
- Luthen, Eivind og Tormod Berger: *Pilegrimsguiden Hamar-Nidaros* Oslo 2005.
- Lyotard, Jean-François: *La condition postmoderne*, Minuit, Paris 1979.
- Meyer, Jørgen Christian, Tønnes Bekker-Nielsen, Ingvar Brandvik Mæhle: *Antikkens historie. Høvdingdømme, bystat, imperium*, J.W. Cappelens Forlaglag as, Oslo 2002.
- Mikaelsson, Lisbeth: "Den holistiske energikroppen" i Børtnes, Kraft og Mikaelsson (red.). *Kampen om kroppen. Kulturanalytiske blikk på kropp, helse, kjønn og seksualitet*, Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press, Kristiansand 2004, s. 365-397.
- Mikaelsson, Lisbeth: "Locality and Myth: The resacralization of Selja and the cult of St. Sunniva" i *Numen*, vol. 52, Koninklijke Brill NV, Leiden 2005, s. 191-225.
- Morewood, James (red.): *Oxford Latin Dictionary*, Second edition, Oxford University Press, Oxford 1993.
- Morinis, Alan (red.): *Sacred Journeys, The Anthropology of Pilgrimage*, Greenwood Press, Westport, Connecticut 1992.
- Natvig, Richard J.: "Religionsvitenskapelig feltarbeid" I: Kraft og Natvig (red.). *Metode i religionsvitenskap*, Pax Forlag, Oslo 2006.
- Neegaard, Gunnar: *Reformasjonen og Luther*, Fagbokforlaget, Oslo 2005.
- Neumann, Iver B.: *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS, Bergen 2001.

- O'Flaherty, Wendy Doniger: "Introduction: The Myth of Method in Mythology" i *Women, Androgynes, and Other Mythical Beasts*, Chicago 1980. [Her sitert fra *Kopisamling Relv 301 Systematisk Religionsvitenskap*, Universitetet i Bergen, Bergen 2005.], s. 1-13.
- Passio Olavi: Lidingsoga og undergjerningane åt den heilage Olav*, oversettelse fra latin ved Eilif Skard, Det Norske Samlaget, Oslo 1995.
- Paulsen, Ingvild Synøve: *Pilegrimsleden fra Oslo til Trondheim, Et møte med vandrere, kulturminner, steder og landskap*, hovedoppgave i arkeologi, UiT, Tromsø 2005.
- Prinsesse Märtha Louise og Behn, Ari: *Fra hjerte til hjerte*, Forlaget Press, Oslo 2002.
- Raju, Alison: *The Pilgrim Road to Nidaros, St. Olav's way: Oslo to Trondheim*, Cicerone, 2001.
- Repstad, Pål: *Religiøst liv i det moderne Norge. Et sosiologisk kart*, Høyskoleforlaget AS – Norwegian Academic Press, Kristiansand 1996.
- Repstad, Pål: *Mellom nærhet og distanse Kvalitative metoder i samfunnsfag*, Universitetsforlaget AS, 3. utgave, Oslo 1998.
- Sato, Anne Benedicte: *Vandring for Kristus: Navigatio Sancti Brendani Abbatis sett i lys av irsk pilegrimstradisjon i tidlig middelalder*, hovedfagsoppgave i religionshistorie UiO, Oslo 2003.
- Selberg, Torunn: "Brytningstid og tusen års tradisjon. Feiringen av tusenårsjubileet for Norges kristning", i Alver, Gilhus, Mikaelsson, Selberg: *Myte, magi og mirakel i møte med det moderne*, Pax Forlag A/S, Oslo 1999, s. 31-43.
- Selberg, Torunn: "Tradisjon, kulturarv og minnepolitikk, Å iscenesette, vandre i og fortelle om fortiden" i Eriksen, Garnert, Selberg, (red.): *Historien in på livet, Diskusjoner om kulturarv och minnespolitik*, Nordic Academic Press, Lund 2002, s. 9-31.
- Selvik, Veslemøy: "En pilegrim er en hospitalero" rollekonstruksjon og bytte i møte mellom pilegrimer og deres vertskap på *Camino de Santiago, Spania*, hovedfagsoppgave i sosialantropologi UiB, Bergen 2001.
- Sigurðsson, Jon Vidar: *Norsk historie 800-1300, Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*, Det Norske Samlaget, Oslo 1999.
- Skårderud, Finn: "Den magiske kroppen – kroppsmetaforer i anorexia nervosa" i Børtnes, Kraft og Mikaelsson (red.): *Kampen om kroppen*, Høyskoleforlaget – Norwegian Academic Press, Kristiansand 2004, s. 323-343.

- Slettan, Dagfinn: "Det mangfoldige stedet" i Mæhlum, Slettan, Stugu (red.): *Stedet som kulturell konstruksjon*, Skriftserie fra Historisk institutt No. 27, Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-vitenskapelige universitet, Trondheim 1999, s. 7-15.
- Smart, Ninian: "Tradition, retrospective perception, nationalism and modernism" i Paul Heelas (red.). *Religion Modernity and Postmodernity* (1998), Blackwell Publishers Ltd, reprint 2004, s. 79-88.
- Smith, Johnathan Z: *Å finne sted, Rommets dimensjon i religiøse ritualer* (1987), Pax Forlag, Oslo 1998.
- Stausberg, Michael: "Sammenligning" i Siv Ellen Kraft & Richard J. Natvig (red.), *Metode i religionsvitenskap*, Pax Forlag, Oslo 2006, s. 29-51.
- Stugu, Ola Svein: *Tusen år i Olavs by*, Trondheim historiske forening, Trondheim 1996.
- Svare, Helge: «*Livet er en reise*». *Metaforer i filosofi, vitenskap og dagligliv*. Pax Forlag A/S, Oslo 2002.
- Svendsen, Åsmund: "Innledning og bakgrunn. Konklusjon" I: *Konservativ og nasjonsbyggende historieskriving?*, KULT skriftserie nr. 91/1997, s. 7-21 og 272-288, [Her sitert fra *Sted, identitet og historieforståelse*, kompendium HIS 260 Fordypning i nyere historie, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Bergen, Bergen 2006.]
- Swatos, William H. Jr. og Kevin Christiano: "Secularization Theory: The Course of a Concept", *Sociology of Religion* 60/1999, s. 209-228.
- Swatos, William H. Jr. & Luigi Tomasi (ed.): *From Medieval Pilgrimage to Religious Tourism, The Social and Cultural Economics of Piety*, Praeger, Connecticut 2002.
- Tanums store rettskrivningsordbok*, Kunnskapsforlaget, H. Aschehoug & Co (W.Nygaard) A/S og A/S Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1996.
- Taylor, Charles: *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- Taylor, Charles: *The Ethics of Authenticity*, Cambridge, Harvard University Press, MA 1991.
- Taylor, Charles: *Varieties of Religion Today*, Cambridge, Harvard University Press, MA 2002.
- Thue, Stein (red.): *Pilegrimsleden inn mot Trondheim*, Tapir Forlag, Trondheim 1997.
- Timothy, Dallen J. og Daniel H. Olsen (red.): *Tourism, Religion & Spiritual Journeys*, Routledge, London 2006.
- Tomasi, Luigi: "Homo Viator: from Pilgrimage to Religious Tourism via the Journey" i William H. Swatos, Jr & Luigi Tomasi (ed.): *From Medieval Pilgrimage to Religious*

- Tourism, The Social and Cultural Economics of Piety*, Praeger, Connecticut 2002, s. 1-25.
- Tomlin, Graham: "Protestants and Pilgrimage" i Craig Bartholomew and Fred Hughes (ed.): *Explorations in a Christian Theology of Pilgrimage*, Ashgate Publishing LTD, Hampshire 2004, s. 111-125.
- Toven, Synnøve og Hans-Jacob Dahl: "Pilegrimen – en didaktisk utfordring" I: Gustav Erik Gullikstad Karlsaune (red.): *Pilegrimen. Valfartsmotiv og valfartsmål*, Relieff nr. 38., Tapir Forlag, Trondheim 1996, s.123-142.
- Turner, Edith: "Preface to the Paperback Edition" i Victor Turner and Edith L.B. Turner: *Image and Pilgrimage in Christian Culture* (1978), Columbia University Press, New York 1995, s. xiii-xxiii.
- Turner, Victor og Edith Turner: *Image and Pilgrimage in Christian Culture* (1978), Columbia University Press, New York 1995.
- Veroff, Joseph, Elisabeth Douvan og Richard Kulka: *The Inner American: A self-Portrait from 1957 to 1976*, Basic Books, New York 1981.
- Vukonić, Boris: *Tourism and Religion*, Pergamon, Oxford 1996.
- Wittgenstein, Ludvig: *Filosofiske undersøkelser* (1953), Bokklubbens Kulturbibliotek, Pax Forlag, De norske bokklubbene AS, Oslo 2003.